

702

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
SZAKOSZTÁLYAINAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS
FŐTITKÁR

XXXVI. kötet

Új folyam II.

1931. 10-12. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

CLUJ - KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság

1931

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK:

<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i> A szociológia filozófiai alapjai — — — — —	329
<i>Dr. Balogh Arthur:</i> A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — —	341
<i>Dr. György Lajos:</i> Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	355
<i>Dr. Dömötör Sándor:</i> A cigányok temploma — — — — —	391

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Dr. Banfi Florio:</i> Olasz novella Zápolya János királyról — — — — —	404
<i>Józsa János:</i> A piaristák bukaresti letelepedésének kísérlete és Mavrocordat Konstantin — — — — —	406

ADATTÁR:

<i>Dr. Erdélyi Pál:</i> Adatok Zajzoni Rab István életéhez — — — — —	409
--	-----

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

Az irodalomtörténet, művészettörténet, archeologia és zenetörténet köréből 15 könyv és tanulmány ismertetése — — — — —	421
--	-----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Balogh Ernő:</i> Mélyfúrás Kolozsváron — — — — —	13
<i>Bányai János:</i> A moreni-i égő petroliumkút — — — — —	16

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET ORVOSTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI:

<i>Dr. Koleszár László:</i> Parádi Kálmán alkattani megvilágításban — — — — —	9
---	---

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ iv terjedelemben. A folyóirat az EME. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvosi- és Jogi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-ot

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 iv. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

OLVASTÓI SZÁM: 544/1931
HANGYÁI SZÁM: 9596.

A szociológia filozófiai alapjai.

Irta: Dr. Tavaszy Sándor.

1. Bonyolult és súlyos kérdés-komplexum az, amelyet a címben jelzett téma magában foglal. Hiszen, még ma magának a társadalomtudománynak a fogalma is merőben tisztázatlan. Egyáltalában nincs egyértelmű feleletünk arra a kérdésre, hogy milyen helyet foglal el a társadalomtudomány a tudományok nagy organizmusában. Ha csak az előttünk lévő munkaprogramra tekintünk,¹ láthatjuk, hogy lehet beszélni a társadalomtudomány filozófiai, természettudományi és közgazdaságtani alapjairól. Ennélfogva nem kezdhetem előadásomat azzal, hogy minden további előkészület nélkül egyenesen rámutassak a társadalomtudomány filozófiai alapjaira, hanem fel kell vetnem: *Vannak-e a társadalomtudománynak olyan alapvető kérdései, amelyeknek megoldása a filozófiára vár és van-e legitim illetékesége a filozófiának beleszólani a társadalomtudomány problematikájába és problémáiba?*

Ha mindezeket a szempontokat tekintetbe vesszük, akkor meg kell állapítanunk, hogy problémánk kifejezetten tudománytani vagy szisztematologiai probléma, még pedig ennek is a súlyosabb fajtájából való. Ez a magyarázata, — hogy magamat igzoljam, — hogy ennek a kérdésnek az előadását vállaltam. A problémához tehát, nem mintha szociológusnak érezném magamat, hanem mint olyan valaki szólok hozzá, aki ismeretkritikai és tudománytani problémákkal foglalkoztam. A probléma szociológiai oldalával annyiban foglalkozom, amennyiben a szociológia szociális etikának tekinthető. De menjünk a probléma szálainak kibogozásában a logikai analízis útján, hogy szintétikus ítéletekhez juthassunk.

2. A „társadalomtudomány“-nyal, vagy általánosabban kifejezve, a „szociológiá“-val is úgy vagyunk, mint annyi más közkeletű és közhasználatban lévő kifejezéssel és a mögötte lévő fogalommal, hogy sokan használják a nélkül, hogy öntudatosan szembenéztek volna a jelentésével; tehát használják valami tudatalatti sejtés alapján és felteszik úgy önmagukról, mint másokról, hogy a társadalomtudomány fogalmát ismerik és értik. Kétségtelen dolog, hogy nem is könnyű tájékozódni abban a nagy zűrzavarban, amely a társadalomtudomány

¹ Ez az előadás a Székelyek Kolozsvári Társaságának Főiskolai Tagozata által rendezett közgazdasági és társadalomtudományi szeminárium 1931. nov. 12-én tartott összejövetelén hangzott el. A következő két előadás a társadalomtudomány természettudományi és közgazdaságtani alapjaival foglalkozik.

fogalma körül uralkodik. Csak fel kell ütnünk valamely szociológiai kézikönyvet, hogy meggyőződjünk arról a nagy sokféleségről, amely a társadalomtudományok terén mutatkozik. Merőben esetlegesen sorolok fel néhány tudományos diszciplínát, amelyek mindenike igényt tart arra, hogy szociológiának tekintessék, vagy legalább is a szociológiai tudományok principiális tana akar lenni. Így pl. beszélnek kultúrszociológiáról, pedagógiai szociológiáról és szociológiai pedagógiáról, jog-szociológiáról és vallásszociológiáról, szociálpszichológiáról és szociál-filozófiáról, szociográfiáról és szociozofiáról, a tudás szociológiájáról (Wissenssoziologie) és szociális logikáról, stb.² Vagy, ha csak a magyar nyelvhasználatra gondolok, beszélünk szociológiáról, társadalomtudományról, de beszélünk társadalomtanról és társadalomfilozófiáról, azután ellátjuk a szociológiát bizonyos predikátumokkal és így beszélünk gazdasági szociológiáról, vagy, bizonyos tautológiával, beszélünk társadalmi szociológiáról is. Íme, ebben a nagy zűrzavarban, vagy legalább is ebben a nagy sokféleségben hogyan is lehetne eligazodni bizonyos tudománytani vizsgálódás és értelmezés nélkül?... Kétségtelen, hogy csak elvi logikai szempontok teremthetnek itt rendet.

De engedjük szóhoz jutni a dilettánsokat és a praktikánsokat és mondjuk azt, hogy ez a logikai pedántéria, ez a nyugölődő precizitás csak az akadémiai és katedrai bölcsesség előtt bír jelentőséggel. Jól van, de ekkor meg számolnunk kell azzal, hogy mialatt a szociális élet aktuális problémáival, mint empirikus kérdésekkel foglalkozunk, folytonosan ki vagyunk téve annak, hogy összezavarjuk a tudományok határait, amitől Kant annyira félt, és hol a közgazdaságtan, hol a jogtudomány, hol a történetfilozófia területein barangolunk, vagy pedig, — ami mindezeknél rosszabb — a tudomány subája alatt vasárnapi reflexiókat vagy éppen vezércikkeket írunk. ... Ismét hangsúlyozom, hogy csak elvi logikai szempontok teremthetnek itt rendet!

3. Mindenekelőtt rendet kell teremtenünk a szavak, a technikus terminusok terén. Fogadjuk el és tegyük általánossá, hogy a *szociológia* vagy *társadalomtudomány* jelenti azt az egész ismeretkört, valamint azt a tudományos álláspontot, amely vonatkozik minden kollektív jelenségre, valamint minden olyan jelenségre, amely akármely tudomány területére is esik, de a kollektivitás által van meghatározva. Így pl. az ismeret vagy a tudás lehet az ismeretkritika vagy logika tárgya, azonban, amennyiben a kollektivitás az ismerést vagy a tudást meghatározza, annyiban beszélhetünk a tudás és az ismeret szociológiájáról. Vagy pedig a vallás problémája és ennek a területére eső jelenségek lehetnek a vallásfilozófia tárgyai, de amennyiben a vallás kollektív jelenség és amennyiben a kollektivitás a vallást egyéni alkatában is módosítja, annyiban kikerülhetetlen vallásszociológiáról beszélni, stb. Így tehát a különböző jelzővel ellátott szociológiákat úgy kell tekintenünk, mint az általános értelemben vett szociológia vagy társadalomtudomány különböző diszciplínáit, tehát mint speciális szociológiákat.

² *Handwörterbuch der Soziologie*. Herausgegeben von Alfred Vierkant. 1931. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart.

Ezzel azonban a kérdésnek még csak a könnyebbik oldalát intéztük volna el. Következik annak a kérdésnek tisztázása, hogy mi hát a szociológiának a tárgya? — Elsősorban a szociológia tárgyával kell tisztába jönnünk, mivel feladatát a tárgy határozza meg és csak a feladat tisztázása után lehetséges a szociológia területének a többi tudományokkal szemben való elhatárolása, és végül, csak így lehetséges kijelölni a szociológia vagy társadalomtudomány helyét a tudományok nagy organizmusában.

Mi hát a szociológia tárgya, a legnagyobb általánosságban?... A sokféle definíciót, amely a különböző szociológiákban található, melőzve, elégedjünk meg egyelőre a következő fogalmazással: *A szociológia tárgyat mindazok a tényleges jelenségek, amelyek az életfunkciók különböző rendszereim belül akármely közösségi életbe tartozó individuumok kölcsönviszonyából és kölcsönhatásából származnak.* Ennek alapján a szociológiába tartozó tényleges jelenségeket az individuumok kölcsönviszonya és kölcsönhatása határozza meg, ezért ezeket a jelenségeket „társas hatásoknak“, vagy „társas fonatoknak“ nevezhetjük. Ilyen társas fonatok alakulhatnak az életfunkciók különböző rendszereiben. Négy ilyen rendszert különböztethetünk meg az életfunkciók sorában. És pedig: 1. A táplálkozási funkciók rendszere. Ezeknek szükségai és sikeres fenntartásuk hozza létre a gazdasági társas fonatokat. 2. A fajfenntartási funkciók hozzák létre a házasságot, a családot, valamint az ezekből származó különböző társas alakulatokat. 3. A mozgást végző és irányító funkciók szükségai és sikeres önállításuk érdekei hozzák létre az izomélet síkjába eső és ma különösen erőteljesen jelentkező társas hatásokat, amint azok pl. a sportban vagy a turisztikában nyilvánulnak. 4. És végül a jelentést adó funkciók rendszere: az érzékelés, fantázia, értelem, ész, öntudat és az ezek határain belül és az ezek felett keletkezett szellemi élet hozza létre azt a gazdag szövevényét a társas életnek, amelyet kultúrának és vallásnak nevezünk.

Ha a különböző életfunkciók rendszerén így áttekintést nyertünk, azonnal tisztában lehetünk, hogy a szociológia tárgya mennyire kiterjedt és mennyire képes átfogni a közösségi élet egészét.

De ha tisztáztuk a szociológia tárgyat, ennek segítségével tisztázuk a szociológia feladatát is.

Amikor a szociológia feladatáról beszélünk, álljon világosan előttünk az a tény, hogy minden életfunkciónak megvan a maga forrása, keletkezésének indoka és mindeniknek megvan a határa, valamint a végpontja is. Erre való tekintettel Böhm Károly a szociológia feladatát abban találja, hogy „... a társas fonatok forrását, keletkezését és fejlődését, formáit...“ magyarázza.³ Az életfunkciók forrása az élőlény, amely önmagát azáltal tartja fenn, hogy tevékenységeket végez és ezekben a tevékenységekben bizonyos élettartalmat valósít meg. Tehát a tevékenységek keletkezésének indoka az élőlény önfenntartása az élet minden vonatkozásában. Ami pedig az élettevékenységek határát illeti, azok nem érnek véget az individuum határainál, tehát nem maradnak

³ Böhm Károly: *Logika*. Budapest, 1901. 82. 1.

az individuum belső síkjában, hanem azon is túl terjednek. Az individuum a maga valóságát látható testi határain is túl kitágítja és az egyéni síkba eső projekciói az egyéni síkon túlterjedő prolongációkká válnak, amelyek eredményezik azt a valóságot és azt a létformát, amelyet „társaság“-nak, „társadalom“-nak vagy „közösség“-nek nevezünk.⁴

Ha a szociológia tárgyát és ebből folyó feladatát így nézzük, akkor könnyű azt elkülöníteni mindazoktól a tudományoktól, amelyekkel pedig állandóan összezavarják. A szociológia nem közgazdaságtan, nem politika, de nem is jogfilozófia, de még történetfilozófia sem. A szociológia az élettevékenységek társas hatásaival, e hatások kollektív alkotásaival, e tevékenységek általános természetével és törvényszerűségeivel foglalkozik. A szociológia határain kívül esik a térben és időben meghatározott gazdasági szükségekkel és ezeket a konkrét szükségeket pótló gazdasági javakkal, valamint ezek egymáshoz való viszonyának a törvényszerűségével való foglalkozás, ezért a szociológia nem köz-, és nem nemzetgazdaságtan. De kívül esik a szociológián a politika is, amely az állam és a nemzet helyes szervezésére és szervezett életének fenntartására vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretekkel foglalkozik. És nem jogfilozófia, mivel a jog lényegének problémája nem érdeklő, csupán annyiban, amennyiben a jog a szociális életközösségek fennállására és működésére kihat, helyesebben, amennyiben a jog szociális képzőerő. És nem történetfilozófia a szociológia, mivel a történetfilozófia az egyetemes kiható erővel bíró események nagy összefüggésében mutatkozó jelentések értelmezésével foglalkozik, igyekszik a szinguláris történéseket nagy eszmei szempontok alatt összefogni. A szociológia mindezeknek a tudományoknak nagy hasznát veszi, de ezek egyikében se olvadhat fel, viszont a szociológia speciális tárgya és feladata kizárja, hogy a fentemlített diszciplínák akármelyike is beleerőszakoltassék a szociológiába.

Ha így elhatároltuk a szociológiát azoktól a tudományos diszciplínáktól, amelyekkel határos és amelyek állandóan veszélyeztetik önállóságát, állapítsuk meg már most a helyét a tudományok nagy organizmusában.

Fogadjuk el a tudományok felosztási alapjául azt a ma már általános elvet, hogy a tudományos kutatás és vizsgálódás egyfelől a térben és időben megjelenő természetre és a logikai síkban érvényesülő szellemre vonatkozik.⁵ Ennek megfelelően beszélünk I. természettudományokról és II. szellemtudományokról. Mivel pedig a szociológia tárgyát képező társas fonatok szellemi természetűek, mert szellemi eredetűek, ezért a szociológia a szellemtudományok nagy csoportjába tartozik. Ez nem jelenti azt, hogy a természettudományok oldalán ne lehetne beszélni bizonyos átvitt értelemben vett biológiai „szociológiá“-ról, de csak abban az értelemben, amint beszélnek fiziológiai lélektanról. Azt sem vitatjuk, hogy amiképen a fiziológiai pszichologia adhat sok

⁴ Böhm Károly: *Az ember és világa*. Filozófiai kutatások. III. Rész: *Axiológia vagy értéktan*. Kolozsvár, 1906. 252. l.

⁵ Dr. Tavaszy Sándor: *A tudományok rendszere*. Kvár, 1925.

érdekes anyagot a filozófiai értelemben vett ismeretelméleti pszichológiának, épen úgy a biológiai értelemben vett szociológia is adhat sok vizsgálódási anyagot, sok megvilágosító analógiát, de egyik diszciplínának sem, tehát a szociológiának sem adhat a biológiai kutatás magyarázó elveket. Ezeket csak a szellemtudományi reflektálás adhatja. Kimondjuk tehát ismételten: a szociológia a szellemtudományok oldalára eső tudomány.

A szellemtudományok oldalán a következő tudományágakról beszélhetünk: 1. Matematika, 2. Filozófia, 3. História, 4. Szociológia és 5. Alkalmazott szellemtudományok. Ide vehetjük még, de már mint határtudományt, a theológiát is. De még helyesebb, a természettudományokon és a szellemtudományokon túl, mint a tudományok harmadik nagy csoportját venni fel. Ez a kérdés azonban már kívül esik a mi tudománytani vizsgálódásainkon, de a tudományok térképén való tájékozódás végett szükségesnek tartottuk megállapítani.

4. Ezek után az általános tudománytani vizsgálódások után térjünk reá a mi tulajdonképpeni konkrét problémánkra: a szociológia vagy társadalomtudomány filozófiai alapjainak megállapítására. És vessük fel mindenekelőtt azt a kérdést, hogy mit kell értenünk valamely tudomány „alapjai“-n, és mit közelebbről valamely tudomány „filozófiai alapjain“?

A tudomány ismeretek* rendszere: a tudomány egyfelől személyes meggyőződéseken, másfelől tudományosan igazolt elveken nyugszik. A személyes meggyőzések egyéniségünket megragadó tapasztalatokból és szellemiségünket megvilágosító belátásokból és reflexiókból erednek. A tudományos elvek születése nem vezethető vissza, maradék nélkül, a személyes meggyőzésekre, mivel a tudományos megismerés nagy mértékben módosítja ezeket, de mégis a tudományos elvek és a személyes meggyőzések között a legbensőbb kapcsolat áll fenn és a személyes meggyőződés ereje és minősége feltétele a tudományos elv logikai erejének és minőségének. A tudományt tehát a személyes meggyőzéstől elválasztani nem lehet, mégis a tudomány logikailag megalapozott elveken nyugszik. A tudományosan igazolt elvek tartják össze egy szerves egészben a különböző ismereteket. Ahol ilyen tudományos elvek nincsenek, ott csak lexikális tudással van dolgunk, a lexikon pedig nem tudomány, amint a lexikális tudással rendelkező ember sem tudományos ember. Természetesen a tudományok mai nagy differenciálódása következtében az egyes tudományokban érvényesülő tudományos elvek nagyon sokfélék és az egyes tudományban fellépő irányok szerint egymástól különbözők.

Ha végigtekintünk a szociológia történetén,⁶ csak a XIX. századon, és itt is csak a legkiemelkedőbb neveken, azonnal láthatjuk a tudományos elvek közötti nagy különbségeket. Comte Ágoston, aki a társadalomtudományt először nevezte „szociológiá“-nak (1839/42), szociológiája

* Dr. Paul Barth: *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*. II. Aufl. Leipzig, 1915; Dr. H. L. Stoltenberg: *Geschichte der Soziologie* (Handwörterbuch d. Soziologie. Lásd előbb idézve), 579—588. l.

alapjává az emberiség természetes fejlődésének elvét tette és ennek segítségével akarta megállapítani a jövődöbeli és az egész emberiséget átfogó és egyesítő emberiség képét. Ezt a szociológiát nevezi Paul Barth „intellektuálisztikus szociológiának“. Karl Marx a Darwin-féle evolúciós-tant is, különösképpen pedig a létért való küzdelem tanát, tekintetbe véve képezte ki a saját gazdaságtörténeti szociológiáját, amelynek tudományos elvévé a gazdasági osztályharc gondolatát tette. Ugyancsak a Darwin-féle evolúciós tan alapján képzi ki Herbert Spencer (1820—1903) az ő biológiai szociológiáját, amelynek tudományos elvévé azt a gondolatot tette, amely szerint a társadalom orgánizmus, tehát annak igazságai az állat- és növényvilág orgánikus élete analogiáiból dedukálандók. Egy harmadik főiránya a szociológiának az, amelyet voluntarizisztikus szociológiának nevezhetünk.⁷ Ez az irány a „szociális akarat“ elvét veti a szociológiai megismerés alapjává, pl. korunk egyik legkiválóbb szociológusa, Ferdinand Tönnies.⁸ Ime ez a pár példa mutatja a tudományos elvek terén mutatkozó különbségeket. Természetesen ezeket a példákat szaporítani lehetne.

Kétségtelenül lehet szociológiai adatgyűjtéseket végezni a társas hatásfonatok bármely területén: a gazdasági, a kulturális, a szociális etikai élet síkjaiban, tudományos elvek nélkül is; ezeknek az adatoknak azonban önmagukban tudományos magyarázó erejük nincs és önmagukban legfeljebb szociológiai „vélekedések“-ig juttathatnak el. Ezért a legtöbb szociológiai „művet“ jogosulatlan általában „szociológiai“-nak vagy éppen „tudományos szociológiai“ műnek nevezni. Még a legegyszerűbb és legigénytelenebb tudományos állásponton álló szociográfiához, a leíró szociológiai munkássághoz is szükség van tudományos szempontokra, olyan tudományos kategóriákra, amelyek vagy valamely tudományos elvből folynak, vagy pedig valamely tudományos elvre utalnak.

5. Ha már most a tudományos elveket nélkülözhetetleneknek tartjuk valamely tudományra és így a szociológiára is, akkor már közelebb jutotunk problémánkhoz, vagy legalább is élesebbé és sürgetőbbé tettük az abban rejlő problémáit. Az elvek ugyanis nem ismernek megállást. Ezért befejezetté, késszé, tökéletessé csak azoknak a tudománya válik, akik kérdéseiket elvtelenül kezelik. Az elvek különböző átfogó erővel bírnak és így a kisebb kapacitású elvek belső logikai kényszerűséggel utalnak mind inkább és inkább vissza a mindig átfogóbb és a mindig egyetemesebb erejű elvekre. Ezért minden szaktudomány kényszerítve érzi magát arra, legalább is azok előtt a tudós személyiségek előtt, akik saját tudományosságuknak nem rabszolgái, hanem urai, akik a tudományban többre tartják a problémák éles, szűrő és elme-hasító erejét,

⁷ Lásd ide vonatkozólag dr. Bartók Györgynek két igen jelentős dolgozatát: *Természet és társadalom* (Prolegomena egy leendő szociológiához), Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1909, 421. és következő lapjain. — És a második dolgozat: *Evolúció és szociológia* (Prolegomena egy leendő szociológiához). U. o. 1910. 1. és köv. lapjain.

⁸ F. Tönnies: *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Grundbegriffe der reinen Soziologie. II. Aufl. Berlin, 1912.

mint a mindig relatív és mindig kérdéses megoldások sorát, — tehát minden ilyen igazi tudomány a platonai „regressus ad infinitum“ királyi törvénye alatt áll. Minden szaktudomány *ingadozóvá* válik, ha nem igyekszik tisztázni az igazsághoz való viszonyát, ha nem reflektál azokra a legáltalánosabb fogalmaira, amelyeket mint magátólértetődőket folytonosan használ és minden szaktudomány, legalább is a legnagyobb és a legátfogóbb erejű képviselőiben, kényszerítve érzi magát, hogy tárgyát, problémáit, feladatait, a saját szűkebb határain túl, az egész valóság problematikájának nagy összefüggésében is megsejtelje. A filozófiai tendencia minden szaktudomány mélyén ott rejtőzik. Ezért szükségképen van természetfilozófia, társadalomfilozófia, jogfilozófia, történetfilozófia, nyelvfilozófia, stb. Ez a megállapítás a szociológiára vagy a társadalomtudományra annál inkább áll, mert a tudományok organizmusában elfoglalt helyénél fogva — amint arra már rámutattunk — a szellemi tudományok ugyanazon nagy csoportjába tartozik, mint a filozófia, ennél fogva nagyon sok tudománynál közelebb is áll a filozófiához.

Mindezeknek a megfontolásoknak az alapján valljuk, hogy a társadalomtudomány, mint a társas hatások és a tudatos és nemtudatos társas tevékenységek jelentésével és természetével foglalkozó tudomány egész problematikájánál fogva az emberi szellem filozófáló tevékenységében gyökerezik, abból hajt ki, tehát csak a filozófiai gondolkodás mélységi életében jut önmaga megismerésére és csak ebben a mélységi életben jut problémáinak élesen tiszta ismeretéhez. Ennek a definitív megállapításnak magyarázatául mondjuk ki határozottan: a szociológia tárgyát ki lehet szélesíteni ugyan, amint nem egy példa mutatja, annyira, hogy az magába foglalja minden élőlény társas életének magyarázatát, azonban ez a tudományos tágkeblűség nem visz közelebb sem általában az élőlények szociológiai alkatának, sem szűkebb értelemben az ember társas alkatának és természetének ismeretéhez. Az ember nem egy mechanikai alkatrész a társadalom sztatistikájában és dinamikájában, de nem is pusztán „élőlény“, amely ösztönösen verődik csoportokba, hanem szellemi természetű személy, tehát az emberi társas hatások ismeretének kulcsa az ember személyi természetének ismeretében rejlik. Ezt az ismeretet pedig csak a filozófia közvetítheti. Ezért a szociológia alapproblémája egyenesen a filozófiában gyökerezik és a filozófáló gondolkodás strukturájából nő ki.

Ha ebben a beállításban nézzük a szociológia problémáját, úgy a megoldásra irányuló törekvésünknek sokkal messzebb kell visszamennie, amint azt a jelenleg előtérben álló gazdaságtörténeti vagy biológiai szociológiák teszik. Az embert emberré és társadalmát emberi társadalommá elsősorban az embernek nem a csoport- vagy osztályérdeke, és nem az állati orgánizmusa és ösztönisége teszi, hanem az ember szellemi személy-volta. Aki ellenkezőleg nézi a kérdést, annak először is mellőznie kell, ki kell zárnia az ember lényéből azt a pluszt, amely őt emberré teszi. Mi azonban egy reálisabb álláspontra helyezkedünk, amikor az embert meghagyjuk embernek és így az ember-

nek az emberi voltát elsősorban meghatározó szellemi személyi természetében találjuk meg a szociológiai megismerés tudományos elvét.

6. Hogy a szociológia filozófiai alapjai még élesebben mutatkozzanak meg előttünk, vessünk egy rövid pillantást a szociológia eme fent jelzett alaproblémájára és kérdezzük: az ember szellemi természetű személye miképpen magyarázza az emberi társadalom fennállását és a különböző emberi életfunkciók síkjában keletkezett hatásfonatok létét és általában az ember szociális tevékenységét?

Böhm Károly — amint azt fentebb láttuk — az emberi társas fonatok keletkezését, nagyon helyesen, úgy magyarázza, hogy az ember a saját tevékenységeit, mint önfenntartásának projekcióit, saját egyéni létén túl vetíti és így projekciói prolongációkká válnak, amelyek létrehozzák a különböző társadalmakat, közösségeket és az emberi produkciókat fenntartó intézményeket. Ez a magyarázat minden helyessége mellett is nem kielégítő, mert nem teljes és főképpen nem reális, mivel nem egzisztenciális természetű. Böhm Károly az emberi személyt az elvont és teoretikus gondolkodás síkjában szemléli és nem *ott*, ahol az ember *van*, a saját egzisztenciájának síkjában. Ez a magyarázat először kiemeli az embert a saját létezésből és áthelyezi egy gondolati síkba, ahol egzisztenciális vonásaitól megfosztja, hogy a „tisztá“ teoretikus gondolkodás tárgyává váljék és így *gondolat-mivoltában* legyen a ténymegállapítások és az értékítéletek anyaga. Ha így nézzük az embert, ebben az elvont beállításban, akkor úgy kell képzelnünk a dolgot, mintha az ember egy bizonyos időben kezdett volna szociális lénnyé válni, tehát volt idő, amikor még szociális tevékenységet nem fejtett ki. Ez a következtetés azonban hamis, ennél fogva az ember szociális magatartásának magyarázatát nem elég a projekcióival és prolongációival kezdenünk, hanem vissza kell mennünk az ember szellemi személyi természetének kérdéséhez, mert minden emberi szocietás magyarázata az ember szellemi személy-voltában és személyes szellemi mivoltában rejlik. A személy problémájával és a szellem problémájával szemben való állásfoglalás dönt valamely szociológia magyarázó ereje felett. Ha ezzel a két problémával szemben tagadó álláspontra helyezkedünk, vagy ha egyszerűen kikapcsoljuk a szociológiából, akkor valóban nincs más választás hátra, mint vagy arra a természettudományos álláspontra helyezkedni, hogy az ember csorda-természeténél fogva csorda-lény, aki ösztönösen tömegbe verődik, hogy létfenntartását ezzel biztosítsa, vagy pedig arra a racionálisztikus gazdaságtörténeti álláspontra, hogy az ember pusztá számító lény, gazdasági vagy érdek-lény, homo oeconomicus, akire nézve az utilisztikus értékelés az utolsó és a legmagasabb. Nemesak, de ebben az utolsó esetben szükségképpen jut oda a szociológia, hogy az egész emberi társas életet pusztá mechanizmusnak nézze, amelyben a célkitűzéseknek sincs helye, tehát az emberi akarat is a vonzás és taszítás mechanikai törvénye alatt áll. Mindezekben az esetekben, az ilyen elvi beállításokban a szociológia sok érdekes dolgot mondhat, azonban a perszonálitással és szellemiséggel felruházott ember szociális hatásfonatainak értelmezését nem képes megadni, tehát kívülről marad a saját tárgyán és a saját feladatán.

7. Mindezek után tehát valljuk, hogy az emberi szellemi személyes lény és az ember személyi alkata, személy-volta apriori magában rejtí szociális tevékenységét és szociális hatásfonatainak alapját.

Az ember „emberiessége“, a humanitása az ő személyességében rejlik. Az ember tehát csak mint személyes lény, mint személy ember. Az ember személyi tudatának felébredése pedig nem a dologi világgal való szembenállás által megy végbe. Az a Más, amellyel szemben magát az ember mint személyt ismeri fel, nem az őt körülvevő természeti világ, hanem az őt „megszólító“ második személy. Nem a Nem-én az a Más, amely az Én-t kihívja. Ennek a dologi természetű világnak a tükrében az ember önmagát nem mint Ént ismeri meg, hanem mint annak ugyancsak dologi-tárgyi természetű alkatrészét. A dologi-tárgyi világ nem képes az embert megszólítani, tehát nem képes én-magányosságából kihívni. Az ember mindaddig, amíg személyes megszólítás által „személylé“ nem lesz, addig beletartozik a dologi-tárgyi világba, amelyet az egymásmellettiesség és az egymástól való függetlenség jellemez. Amint azonban elhangzik a megszólítás, amint az emberi létbe beleszendül a második személy, a „Te“ szava, csodálatosan megnyílik az eddig csak élőlény számba ment ember egész csodálatos és rejtélyes világa. Ezt a megszólítást ne keressük a történeti síkban, mert nem is történeti úton, hanem dialektikai és metafizikai úton jutunk hozzá. Ezért az egyik „személy“ megléte involválja a másik „személy“ létét. Az „Én“ személy involválja a „Te“ személyét és viszont. Ma a filozófia már kezdi egyértelműséggel tanítani, hogy az Én-nek önmagában, saját magányosságában nincs abszolút exisztenciája, mert csak a Te-vel való viszonyban egzisztál. Vagy, amint azt F. Ebner kifejti: „... die Existenz des Ichs in seinem Verhältnis zum Du gegeben ist...“⁹ Vagy másutt, ugyancsak ő, a következő pompás megfogalmazását adja a kérdésnek: „... gibet es ebenso wenig ein absolut duloses Ich, als ein ichloses Du zu denken wäre“.¹⁰ Ennek a Te-nek a szimboluma maga az Isten, mint abszolút személy, és maga az ember, mint az idői létben élő személy. A megszólított ember „áthangzó“ és „magát-hallató“ emberré, személylé lesz, aminthogy ezt is fejezi ki a „personus“ (melléknévi formájában, és a „persona“ (főnévi formájában). Itt igen érdekes kérdés lenne azzal foglalkozni, hogy mint tartozik hozzá az ember személyi alkatához a „szó“ és a „nyelv“, amelynek eredetét sem történelmi, sem pszichológiai úton maig sem sikerült és sohasem is fog sikerülni a nyelvudománynak felderíteni. Miért? Azért, mert a nyelv nem történelmi vagy pszichológiai esetlegesség, hanem az ember személyi mivoltának ősi, szellemi alkatából folyó sajátja. Épen ezért elégséges nekünk itt rámutatni arra a tagadhatatlan tényre, hogy amiképpen az Én és Te viszonyában élő emberi személy, épen úgy a nyelv is minden tapasztalatot megelőző feltétele a társas fonatok, a társadalmak kialakulásának. Igen jelentős feladat lenne végigkísérni, hogy az ember életfunk-

⁹ Ferdinand Ebner: *Das Wort und die geistigen Realitäten*. Brenner-Verlag, Innsbruck, 1921. 16. l.

¹⁰ I. m. 19. l.

cióinak rendszerén, ama rendszereken át, amelyeket a 3. pontban már felmutattunk, — miképpen bontakozik ki a társas személy élettartalma, még pedig mindig a Te-személy viszonyában és sohasem éni magányosságában. Erre most csak azért sem vállalkozhatom, mert a ma folyó metafizikai kutatások még nagyon komplikált képet mutatnak.¹¹ De problémánk tudománytani természete nem is enged teret erre. Az, amire eddig rámutattunk, önmagában igazolja, hogy a szociológiának, nemcsak általánosságban mondvá, filozófiai, hanem egyenesen metafizikai alapjai vannak.

8. De menjünk még tovább. Az emberi szocietást gyökerében az ember személyességében találtuk fel egyfelől, de feltaláljuk az ember szellemiségében is. Ez különben következik az ember személyességéből, mivel a személy szellemi természetű valóság.

Böhm Károly egyenesen, minden fenntartás és korlátozás nélkül mondja ki: „...a társadalom — szellemi valóság”.¹² A társas élet, a társas közösség minden alakulata és intézménye a szellemi természetű ember vetülete. A szellemi természetű ember alatt azonban egy pillanattig sem szabad valami elideálicizálni, tehát az egzisztenciális síkban nem létező embert értenünk, hanem a húsból és vérből álló embert, aki még husa és vére dacára is szellemi természetű, mert húsból és vérből alkotott fizikuma csak akkor bír értelemmel, ha azt a rajta keresztül hangzó szellemiség orgánumának tudjuk tekinteni. Nemcsak Böhm Károly, de nagyon sok más filozófus tett már eredményes kísérletet arra, hogy az egész társadalmat valamennyi intézményével együtt úgy mutassa fel, mint a szellemiségnek az érzéki-dologi-tárgyi síkban való vetületét.¹³ Nem nehéz a filozófiai reflektálásnak igazolni, hogy minden társadalmi alkotás és intézmény a szellemiség jelenléte, meglevenítő hatása nélkül valóban caput mortuum. Ebből természetesen következik, hogy a szociológiai megismerés csak akkor jár helyes úton, ha a szellemiség alkotó erejét, értékelő tevékenységét folytonosan tekintetbe veszi és tudományos értelmezései elvévé teszi.

Amikor ezeket a megállapításokat tesszük, tudatában vagyunk annak, hogy heves összeütközésbe jutottunk a Marx-féle gazdasági szociológia egyik legjelentősebb dogmájával, a történelmi vagy helyesebben a gazdasági materiálizmussal. Vallom azonban, hogy ezzel a tanal szemben eddig elfoglalt szellemtörténeti állásfoglalásokat revízió alá kell vennünk. Nem elég azzal az állítással szemben, hogy az egész társadalmi szellemi kultúrát a társadalmi gazdasági élet által teremtett viszonyok határozzák meg, egyszerűen szembeállítanunk ennek az ellenkezőjét. Ellenben el kell ismernünk, hogy valóban a társas emberi szellem meg van kötözve a társadalmi gazdasági tényezőktől, de viszont az ellenkező oldalon levőknek is el kell ismerniök azt a letagadhatatlan tény, hogy az ember pedig ezt a kötöttséget magára nézve idegennek,

¹¹ Lásd ide vonatkozólag különösen Martin Heidegger nagy művét, *Sein und Zeit* c. alatt, Halle, 1929.

¹² *Ember és világa*, III. kötet (idézve már előbb) 269. l.

¹³ Közlelbbi bibliográfia, idézve Böhm K. i. m.-ban.

akadályozónak, károsítónak ismerte és ismeri fel minden időben. Hogy aztán ennek a felismerésnek ma, vagy az adott viszonyok között mennyire képes érvényt szerezni és hogy ennek a felismerésnek a nyomában támadt forradalomnak mikor és mi módon ad kifejezést, ez egy másik kérdés. Az azonban bizonyos, hogy ez a felismerés és az ennek nyomában támadt lázadozás és forradalom újlökést ad a társadalmi életnek és új folyamatokat indít be az emberi közösség életében. És még bizonyosabb az, hogy a társadalmi gazdasági erőknél, mint uralkodó tényezőknek, ama felismerése, amely szerint azokat az ember magára nézve idegeneknek vallja, amelyektől legnemesebb vágyaiban szabadulni törekszik, — mutatja, hogy azok csak bizonyos viszonyok között tekinthetők primér tényezőknek. A gazdasági materiálizmus értelmezését azonban hívei még tovább viszik és azt vallják, hogy a vágyakban, törekvésekben, akarássokban és a különböző szellemi és kulturális szituációkban jelentkező szellemiségek, világnézetek és ideológiák is eredetüket társadalmi gazdasági tényezőknek köszönhetik. Ez az állítás azonban már azt jelenti, hogy itt valóban nem egy gazdasági materiálizmussal van dolgunk, amely egyik vagy másik világfelfogással és történet-magyarázattal áll szemben, hanem egy abszolút materiálizmussal találjuk szemben magunkat, amely minden más felfogást abszolút dogmatizmussal utasít vissza. És itt alázatosan csak azt jegyezzük meg, hogy az abszolút materiálizmus pedig már nem is közgazdasági, még kevésbé szociológiai kérdés, hanem egyenesen metafizikai kérdés, mert metafizikai előfeltételeken nyugszik. Itt pedig könnyű a felelet, mert hiszen a „materia“ épen olyan absztraktum, mint az „eszme“, tehát az abszolút materiálizmusnak és az abszolút ideálizmusnak nincs mit egymás szemére hányniok. Ellenben mind a kettővel szemben ott áll, mint vádló és ítélő bíró az egzisztencializmus, amely a valóságot nem alkotja, amely a valóságra nem következtet, hanem azt elfogadja és azt vallja, hogy a létben való személyes élet előbb van, mint annak szellemi és anyagi határozmányai.

Íme, a szellemiség problémája révén is így nyúl bele a filozófia a szociológiába és vet ennek olyan alapokat, amelyekkel szükségképen számolnia kell a szociológiának.

De nélkülözhetetlenek találjuk a filozófiai alapvetést a szociológiára nézve nemcsak a szocietas eredetének metafizikai problémáját illetően, hanem a filozófiai gondolkodás dialektikai problémáját illetően is. Ebben a vonatkozásban felmerül a kérdés: mennyiben hat módosítólag a szociális közösség az emberi szellem különböző tevékenységeire, mindenekelőtt a megismerésre és a gondolkodásra, de általában a különböző értékeszmék irányában végzett értékelésre? Más fogalmazással: van-e befolyása, még pedig alapvető módosító befolyása a szociális közösségnek a tudásra, az erkölcsiségre, a művészi alkotásra? Tehát van-e az igazságnak, a jóságnak és a szépségnek szociális eredetű gyökere, vagy pedig úgy az értékeszmék kialakítása, mint az azok irányában végzett tevékenységek csak apriori feltételek alatt állanak? Az apriorizmus és a szociologizmus, mint két nagy irány, mint két gondolkozásmód és ítélési szempont állanak egymással szemben. Az apriorizmus az emberi szellem minden tevékenységét a szellem apriori

meghatározottságára vezeti vissza. Minden tevékenység a szellem minden tapasztalatot megelőző, apriori szerkezetéből következik, tehát annak a törvényszerűsége alatt áll. Merőben ellentmond ennek a szociologizmus, amely a társas közösség hatását a tevékenységek életében épen úgy túlbecsüli, mint az apriorizmus a szellem apriori szerkezetét. Kétségtelen, hogy amíg a szociológia nem dönt e felett a dialektikai alapkérdés felett, ítéletei és megállapításai ismét csak ingadozók és bizonytalanok.

Íme, ezekben mutathatom fel a filozófiai gondolkozás alapvető szerepét a szociológiai megismerés tevékenységében és a szociológiai tudományok rendszerében. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy mindaz, amit a filozófia nyújt a szociológiának, bármennyire is alapvető jelentőségű, mégsem teheti feleslegessé azt a szaktudományi munkásságot, amely a szociológia sajátos és konkrét problematikáját képezi. A filozófia nem nehezedhetik rá a szociológiára annyira, hogy megbénítsa speciális részletkutatásait, ellenkezőleg egyenesen arra kell törekednie, hogy ezt elősegítse és jótékonyan befolyásolja. A filozófia tudományos becsé a szociológiára nézve tehát attól függ, hogy mennyiben segíti elő a szociológiát feladatai meglátásában, és attól, hogy mekkora perspektívát tud megnyitni problémái megismerésében, és még inkább attól, hogy mennyire tudja új és új kérdés-feltevésekre készíteni.

A székely vallási és iskolai önkormányzat.

Irta: Dr. Balogh Arthur.

I. A világháborút befejező békeszerződések megalkotói Európa új politikai térképének megrajzolásánál már a béketárgyalások megkezdése előtt a nemzetiségi elvet hangoztatták irányadónak. Wilson e részben tett különböző nyilatkozatai alapján jött létre a fegyverszünet. A békeszerződések megállapításánál azonban a népeknek Wilson által hangoztatott önrendelkezési jogát nem érvényesítették, illetve ezt csak a szövetségesek javára érvényesítették, és azt a körülményt, hogy a középeurópai nemzetiségi viszonyoknál fogva az új és megnagyobbodott államokba az uralkodóvá lett nemzetiségtől eltérő más nemzetiségeket is kebeleztek be, a kisebbségi szerződések és a békeszerződések megfelelő rendelkezései által igyekeztek ellensúlyozni.

A békeszerződések amá cikkeiben, amelyekben bizonyos államok a háborút veszített államokkal szemben is elismerik azt a kötelezettségüket, hogy kisebbségi szerződéseket fognak kötni, általában a népesség többségétől faj, nyelv és vallás tekintetében eltérő lakosok „érdekei”-ről van szó (igy a versaillesi békeszerződés 86., 93., a magyar békeszerződés 44., 47. cikkeiben stb.). A nemzetiség megtartása is kétségkívül érdek. A kisebbségi szerződések rendelkezései azonban a nemzetiség biztosítására teljesen elégtelenek. Nem nemzetiségi jogokat biztosítanak, illetve nem ily jogok megadására, hanem csak a jogegyenlőségből folyó, külön megnevezett jogok megadására kötelezik az államokat. Rendszerint nem a nemzetiségnek, mint összességnek, hanem csak az ahhoz tartozó személyeknek biztosítanak jogokat. A nemzetiséget nem közvetlenül, hanem csak közvetve védik az által, hogy bizonyos egyéni jogok (nyelvhasználat, egyesületi jog, iskolai jogok) a nemzetiség érdekében felhasználhatók. A kisebbségi szerződések a nemzetiséget, mint ilyent, nem is említik. Még odáig sem mennek, mint az 1849. évi frankfurti alkotmánynak, az 1848. évi kemsieri alkotmánynak és az 1867. évi osztrák alaptörvénynek a nemzetiség és nyelv megtartására és ápolására vonatkozó elvi kijelentései.

Nemzetiségi jogokról csak akkor beszélhetünk, ha a nemzetiség, mint összesség, nyer jogokat. A nemzetiség védelme, valódi nemzetiségi jogok megadása által, különböző módon eszközölhető. A törvényhozásban védelmét célozza a nemzeti választási kuriák rendszere, amelynél a választókerületek nem a különböző nemzetiségeket magában foglaló terület szerint, hanem az egy és ugyanazon nemzetiséghez tartozó választók szerint állapítatnak meg, amint ez az 1905. évi morvaországi és az 1910. évi bukovinai választótörvényekben meg

volt valósítva. Ez a rendszer kizárta a parlamenti választásoknál a nemzetiségnek egy más nemzetiség által való majorizálását és a parlament által akotott szervezetekben a nemzetiség ügyeit saját képviselőinek hatáskörébe utalta.

A nemzetiség védelme eszközölhető továbbá az által, hogy a közfeladatok bizonyos köre az állami szervek hatásköréből kivéttetik és a nemzetiségnek, mint közjogi személynek, hatáskörébe utaltatik, vagyis a nemzetiségi önkormányzat által. Ez tárgyai szerint különböző terjedelmű lehet. A legkevesebb, amit e részben a nemzetiség követelhet, a kulturális önkormányzat, mivel a nemzetiség főleg a saját nyelvű kultúrában nyilatkozik meg.

A francia forradalomra visszamenő nemzetszuverenitási elv szerint a többség akarata az összesség akaratának számít. Ez az elv azonban csak ott nem rejt magában igazságtalanságot, ahol állam és nemzet fedik egymást, ahol megvan a nemzetiségileg egységes nemzetnek kollektív akarata. A több nemzetiségből álló államban ellenben a többségi elvet nem lehet úgy értelmezni, hogy annál fogva a többségben levő nemzetiségnek joga van a kisebbségben levő nemzetiségek életének minden területe, tehát kultúrája felett is, rendelkezni. Míg a nemzetiségileg indifferens, általános érdekeknél (biztonság, jogrend fenntartás) a többségi és kisebbségi akaratok tárgya ugyanaz, a nemzeti kultúra kérdésében az akaratok tárgya nem ugyanaz, hanem különböző. A többségben levő nemzetiség a saját kultúráját akarja, a kisebbségben levő nemzetiségek pedig a maguk külön kultúráját kívánják. Az érdekek nem mennyiségileg, hanem minőségileg különbözők. Ennélfogva itt a többségi elv nem érvényesülhet, hanem a jogok teljesen egyenlők, minden nemzetiség csak maga határozhat saját kultúrájának kérdései felett.¹

A nemzetiségi kultúrának ezt a jogát, bár szerény mértékben, a kisebbségi szerződések is elismerik, amikor nem ugyan a nemzetiségnek, mint összességnek, hanem a nemzetiséghez tartozó személyeknek nyelvi és iskolai jogokat biztosítanak, amelyeket ők a nemzetiségi kultúra érdekében felhasználhatnak. A nemzetiségi kultúrának a többségi nemzetiséggel egyenlő joga egyébiránt már a jogegyenlőségből következik, mert itt a jogegyenlőség nem azt jelentheti, hogy a kisebbségben levő nemzetiségeknek is joguk van a többségben levő nemzetiség kultúrájára, hanem csakis azt jelentheti, hogy joguk van saját kultúrájukra.

Szépen elismeri ezt az esztországi 1925. évi kultúraautonómiai törvény indokolása a következőkben: „Ha a jogegyenlőségnek érvényt akarunk szerezni, akkor a valamely kisebbséghez tartozó állampolgárok a nemzeti kultúrának ugyanazon fejlődési lehetőségeivel kell, hogy bírjanak, mint a többségi nép, amelynek nemzetileg sajátos fejlődését már saját állami szervei biztosítják. Kétségbevonhatatlan tény, hogy

¹ L. erre nézve Senior: *Das Minderheitsproblem und das sittliche Recht*, továbbá Raschhofer: *Hauptprobleme des Nationalitätenrechts* 28. kkl. figyelemreméltó fejtegetéseit.

egyetlen nép sem képes egy más népnek kulturális szükségleteit úgy felismerni és kielégíteni, mint az illető nép maga.“

Minden önkormányzat azon az eszmén alapszik, hogy a nagy állami közösségen belül vannak már létükből eredő külön érdekeik által egybetartott kisebb közösségek. Ámbár arra, hogy az a közösség önkormányzatot gyakorolhasson, szükséges az állam elismerése, mégis azt mondhatjuk, hogy a közösségnek már léténél és ezzel összekötött érdekeinél fogva saját ügyeinek intézésére természetes joga van, amelyet az állam pozitív jogilag elismerni tartozik. A kulturális önkormányzat is azt az eszmét fejezi ki, hogy a nagy állami közösség mellett megvan a kultúra nemzeti közössége, amelynek megvannak a többség által ki nem elégíthető saját érdekei. Raschhofer kiemeli, hogy egy nemzeti-ségnek jogi elismerése csak formailag konstitutív, tartalmilag azonban deklaratív hatású, mert a nemzetiség léte, mint morális indíték a jogi elismerésre, az elsődleges. A nemzetiség jogi személyléte tétele formailag mint jogok delegálása jelentkezik, anyagilag azonban eredeti jognak az elismerése (i. m. 80, 81. l.). Ez a kulturális önkormányzatra is áll.

II. A kisebbségi szerződések több rendbeli szűkebb körű önkormányzatokat biztosítanak. A román kisebbségi szerződés 11. cikke az erdélyi székelyek és szászok közületeinek vallási és iskolai ügyekben, a lengyel kisebbségi szerződés 10. cikke a lengyelországi zsidó közületeknek iskolai ügyekben, a görög kisebbségi szerződés 12. cikke pedig a görögországi pindusi valachok közületeinek vallási, jótékonyági és iskolai ügyekben adja meg az önkormányzatot.

A lengyel kisebbségi szerződésben a zsidók iskolai önkormányzatának felvételére a zsidó delegációk komitéjának a békekonferenciához intézett emlékirata és a lengyelországiává vált területeken a zsidó hitközségek régi iskolai jogai lehettek befolyással. A görög kisebbségi szerződésben a pindusi valachoknak biztosított önkormányzatnak előzménye az, hogy Románia Szerbiával és Görögországgal szemben azt kívánta, hogy a pindusi és macedoniai kutzo-valachoknak egyházi és iskolai önkormányzatot adjanak és Romániának joga legyen ezeknek iskoláit segíyezni, ami az 1913. július 28-i bukaresti békében elismertetett.

A kisebbségi szerződések létrejövetelének körülményeire a legújabb időkig igen keveset tudtunk, így a román kisebbségi szerződésre vonatkozólag is. Azt már Temperley munkájából megállapíthatjuk, hogy a romániai magyar, székely, német és más kisebbségeknek helyi igazgatási ügyekben adandó önkormányzatról volt szó.² Bővebb felvilágosítást nyerünk a főtanács (Clémenceau, Wilson, Lloyd George) által szervezett Új államok bizottsága amerikai tagja, David Hunter Miller, nálunk persze hozzáférhetetlen *My Diary at the Conference of Paris* című munkájának újabban megjelent XIII. kötetéből, amelyet Baranyai Zoltán ismertet kimerítően a Magyar Szemle 1931. évi 2. és 3. számában (190—200., 285—296. l.)

² *A history of the Peace Conference* V. 128. l.

E szerint az Új államok bizottsága 1919. május 24-i 12. üléséből levelet küld Bratianunak, amelyben a következőket közli: „A bizottság tudomásul vette az erdélyi kormány nyilatkozatát, amelyet értesülései szerint a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint az erdélyi kormány a magyar, „cekler“, német és más kisebbségeknek teljes autonómiát biztosít a helyi közigazgatást, nevelésügyeket és az egyházi életet illetőleg, de a bizottság munkáját nagyon elősegítené, ha hamarosan hiteles információkat kaphatna a román kormány ebbeli álláspontjáról.“ A Kormányzó Tanács nem képviselhette Romániát a békekonzferencia előtt. Külön nyilatkozatot ahhoz nem intézhetett. Ennélfogva „az erdélyi kormány nyilatkozata“ alatt csak az 1918. november 18-i gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozatait, illetve ezeknek 1. és 2. pontjait érthetjük. Ezeket sem Bratianu, sem „a román kormány“ épen nem helyeselte, tehát a bizottságnak ebbeli értesülései egyáltalában nem feleltek meg a valóságnak, hacsak hangulatkeltés céljából nem látták jónak román részről odakint az ellenkezőt elterjeszteni. Erre azonban alaposan rácáfolt Bratianunak a bizottsághoz intézett levele, amelyet a május 27-i 13. ülésben olvastak fel. A levél szerint: „Románia teljes egyenlőséget biztosított összes állampolgárainak minden faji vagy vallási különbség nélkül mind a vallási, mind a politikai jogok és szabadságok terén. A romániai kormány Erdély, Besszarábia és Bukovina képviselőivel egyetértésben elhatározta, hogy biztosítani fogja a kisebbségek jogait és szabadságát a közigazgatás tág decentralizációja által, azonkívül az idegen („alien“) lakosságnak szabad fejlődést biztosít nyelvi, nevelési és egyházi ügyekben. Románia elfogad minden olyan kötelezettséget, amit a Nemzetek Szövetsége tagállamai saját területükre vonatkozólag elfogadnak. De Románia semmi körülmények között nem tűrheti idegen államok intervencióját saját törvényei végrehajtása körül.“ Szóval a Bratianu-féle mentalitás kisebbségi jogok helyett közigazgatási decentralizációt ígért, de közigazgatási törvényében még ezt sem változtatta be. Tudjuk, hogy Bratianu makacszkodásával semmit sem ért el. A kisebbségi szerződést az utódjának alá kellett írnia.

Az Új államok bizottságának június 7-i ülésében az angol delegátus beterjeszti a székely és szász vallási és iskolai önkormányzatra vonatkozó szakaszt, amelyet június 10-én elfogadnak vita nélkül. A július 16-i ülésben elfogadják a bizottságnak a főtanácshoz intézett jelentését. A jelentés hangsúlyozza, hogy Románia nem tartotta meg a berlini szerződésben a zsidókra nézve vállalt kötelezettségét. Azután azt mondja a jelentés: „A román kormány által tervezett törvényhozási és közigazgatási reformok nem teljesen elegendők ahhoz, hogy megnyugtassák a győzelem folytán Romániához került összes faji és vallási kisebbségeket. A Szövetséges és Társult főhatalmak *nem érezhetik magukat felelősségük alól feloldva, ha a romániai kisebbségeket átengedik a belső törvényhozás rendelkezéseinek.*“ Az önkormányzatra nézve azt mondja a jelentés: „Szász és székely „enclave“-ok megléte Erdélyben kívánatosá teszi azt, hogy kulturális autonómia, kis mértékben („a small measure of cultural autonomy“) megadassék nekik, ha

közös tradícióik és az erős helyi érzés összhangba hozható a tágabb nemzeti hazafiassággal, a nélkül, hogy konfliktusba kerülne vele. A tervezet 2. cikke (a szerződés végleges szövegében a 11. cikk) biztosítja e kompakt kisebbségeknek bizonyos mértékű autonómiát („would assure to these compact minorities a certain measure of autonomy”) iskolai és vallási ügyekben, amely jogok természetesen a román állam ellenőrzése mellett lesznek gyakorlandók.“

Igy jött létre a román kisebbségi szerződés 11. cikke, amely szerint: „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székelyek és szászok közületeinek a román állam ellenőrzése mellett vallási és iskolai kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.“

Közelfekvő a feltevés, hogy a helyzetről ennél a kérdésnél is tájékozatlan bizottság elé román részről azt tárták, hogy a Romániához csatolandó területeken számottevő, zárt tömegben élő kisebbségeket csak az erdélyi székelyek és szászok alkotnak, legfeljebb ezek részére lehet szó tehát bizonyos önkormányzat megadásáról. Erre vall Temperleynek az a helye is, ahol az „izolált“ erdélyi székely és szász közületekről beszél (i. m. 149. l.). A bizottság arról is hallhatott, hogy ezek a kisebbségek vallási és iskolai ügyekben régi időkből származó önkormányzattal bírnak. Duparc is utal arra, hogy a megadott önkormányzat a már elnyert helyzetet akarja megerősíteni.³ Ezek a körülmények és a román vonakodás, az önkormányzatnak szélesebb teret adni, idézhették elő, hogy a székely és szász közületeknek a vallási és iskolai önkormányzatot biztosították, amit a sváboknak nem adtak meg, dacára annak, hogy ezek nagyobb számúak a szászoknál (240.000 szász, 360.000 sváb) és úgy mint a szászok, szintén csak két tömbben élnek (bánsági és szatmárvidéki svábok).

Nem lévén közelebbről tájékozva a szerződés illető cikkének létrejöttét illetőleg, annak magyarázatánál a hasonló szerződési rendelkezésekkel való összevetésre, a jogszabály magyarázat általános elveire, továbbá az önkormányzat fogalmából és a rendelkezés szavaiból vonható következtetésekre vagyunk utalva. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az önkormányzat magyarázatánál azt sem, hogy annak felvételét az angol delegátus javasolta. Tehát az önkormányzat magyarázatát az angol felfogás szerint kell elfogadnunk.

III. A szerződés szerint Románia „hozzájárul“ ahhoz, hogy az említett önkormányzatot „engedélyezze.“ Ez nemzetközi kötelezettség vállalása a szövetséges és társult főhatalmakkal szemben, amelynek teljesítése a szerződés 12. cikke értelmében a Nemzetek Szövetségének garanciája alá van helyezve, és amelynek nem teljesítése esetében beáll az ugyanezen cikkben foglalt eljárás lehetősége. A szerződés szóban levő 11. cikke nem tartozik ama cikkek közé, amelyeket Románia alaptörvényeinek köteles elismerni (csak a 2—8. cikkek ilyenek). Ez azonban nem változtat azon, hogy Románia mint nemzetközi kötelezettséget a 11. cikket is teljesíteni tartozik. A nemzetközi kötelezettség teljesítésére Romániának megfelelő törvényt vagy törvényeket

³ *La protection des minorités* 264. l.

kell hoznia. Ez esetben ez annyival szükségesebb, mert önkormányzat megadásáról, vagyis a közfeladatok egy részének bizonyos közületre való átruházásáról van szó. Ennek alkotmánytörvény jellegű törvényben kell történnie, amely csak az alkotmánytörvények megváltoztatására előírt módon változtatható, mert a nemzetiségnek biztosítékkal kell bírnia a megváltoztatással szemben.

Az önkormányzat által az annak tárgyát képező közfeladat kivéteket az állami szervek hatásköréből és a nemzetiséget képező államtagek hatáskörébe utaltatik. A nemzetiség közjogi alanya lesz, működésére, a közfeladat ellátására szubjektív joggal bír. Törvényes hatáskörét a kormánnyal szemben nyilvánjogi (közigazgatási) bíraskodással kell védenie. Ennek következtében:

a) A székely nemzetiséggel szemben nem áll fenn a román kormánynak a kisebbségi szerződés 10. cikke értelmében az a kötelezettsége, hogy magyar tannyelvű elemi iskolákat állítson és tartson fenn. Nemcsak nem áll fenn ez a kötelezettsége, de az önkormányzat következtében ily iskolák felállítására és fenntartására nincs is joga és a fennálló ily iskolák a székely iskolai önkormányzat megvalósításakor átadandók az önkormányzatnak. Az állam a székely megyékben csak az ott lakó románok számára állíthat fenn és tarthat fenn iskolákat. Ezeknek költségeivel azonban a székelyek nem terhelhetők.

b) Az önkormányzat a közület joga és kötelessége lévén, ez a feltétlen jogot jelenti iskolák létesítésére és fenntartására. Vagyis az iskolák létesítése nem köthető a kormány engedélyéhez. A román magánoktatási törvénynek sem az iskolák engedélyezésére vonatkozó, sem az önkormányzattal ellenkező egyéb rendelkezései nem alkalmazhatók az önkormányzati iskolákra, mert ezek nem magániskolák, hanem a nyilvános iskolákkal egyforma jogi jelleggel bírnak. Egyébiránt az engedélyezés a kisebbségek által létesített, nem önkormányzati iskoláknál sem fogadható el, mert a kisebbségek iskolalétesítési joga — román kisebbségi szerződés 9. cikke — feltétlenül fennálló jognak tekintendő. Ehhez képest a kormány csak kifogást emelhet a törvényszerű követelményeknek meg nem felelő iskola megnyitása ellen, engedélyezési jog azonban meg nem illetheti.⁴ Nem illetheti meg a kormányt az önkormányzati iskolák bezárásának joga sem.

c) A székely iskolai önkormányzatnak közfeladat lévén átengedve, az közhatalmat, hatósági jogokat gyakorol. Szervei hatósági szervek és az általa teljesített közfeladat megoldásnak ugyanaz a jogi jellege van, mintha azt az állam teljesítené. Tehát az önkormányzati iskolák látogatásával elég tételük a tankötelezettségnek, ezek az iskolák az államiakkal mindenben egyenrangú nyilvános iskolák, az önkormányzat által tagjaira nézve megállapított adók köztartozások, amelyek az állami köztartozások módján hajthatók be.

IV. Az önkormányzat „az erdélyi székelyek és szászok közületei-

⁴ L. erre nézve bővebben a szerzőnek *A kisebbségek nemzetközi védelme* c. munkáját, 155. kkl.

nek“ („aux communautés des Szekler et des Saxons, en Transylvanie“) van biztosítva.

A „communautés“ kifejezés (mindig többes számban) több szerződésben előfordul. A lengyel kisebbségi szerződés 10. cikke szerint a „communautés juives“ által kijelölt iskolai bizottságok osztják el a közsegélyt, amely bizottságok az iskolák szervezését és igazgatását is eszközlik. A „communautés juives“ kifejezés a zsidó hitközségeket jelenti, ezeket illetvén meg régtől fogva a lengyellé vált területeken a zsidó iskolák szervezése. A görög kisebbségi szerződés 11. cikkében a pindusi valach „communautés“ számára van az egyházi, jótékonyági és iskolai helyi önkormányzat biztosítva. Itt a „communautés“ alatt szintén a vallási közösséget, a hitközségeket kell érteni. A sèvres-i török békeszerződés 148. cikke szerint az etnikai, nyelvi és vallási kisebbségeknek nevelési és jótékonyági célokra biztosított közsegély az érdekelt „communautés“ jogosult képviselőinek lesz kifizetve. Itt tehát a „communautés“ már nemcsak a vallási, hanem az etnikai és nyelvi közösségeket is jelenti.

A román kisebbségi szerződés 11. cikkében foglalt „communautés“ kitévelt sem korlátozhatjuk csak a vallási közösségekre. Ezt még akkor sem fogadhatjuk el, ha abból indulunk ki, hogy a szerződés a létező állapotot akarta fenntartani, mert iskolákat Erdélyben nemcsak a felekezetek, hanem a községek is tartottak fenn. Ha olyan értelmezést akartak volna adni a rendelkezésnek, hogy a vallási és iskolai kérdésekben való önkormányzat alanyai csak a vallásos közösségek, akkor ezt világosan ki kellett volna fejezni. A rendelkezésben vallási és iskolai kérdésekben való önkormányzatról, vagyis vallási és nyelvi jogokról van szó. A vallási jogoknak alanyai a vallási közösségek. A nyelvi jogoknak (iskolai kérdések) alanyai azonban nem a vallási közösségek lehetnek, hanem annak alanya az önkormányzat mellett csakis az egész nemzetiség lehet. A „communautés“ kitévelt tehát csak úgy értelmezhetjük, hogy a vallási kérdésekben való önkormányzat a vallási közösségeknek, vagyis az egyházaknak, míg az iskolai kérdésekben való önkormányzat a székely nemzetiségi közösségnek van megadva. Hogy utóbbi a községnek lenne megadva,⁵ már csak azért sem fogadható el, mert a község kifejezés elő sem fordul a rendelkezésben. „Communautés“ és nem „communes.“ A kulturális autonómia nem területi, terület a szerződésben sem említetik. Mindez kizárja azt, hogy annak alanya a politikai község legyen.

Az iskolai kérdésekben való önkormányzat alanya tehát a székek összessége. Itt tehát valódi nemzetiségi joggal állunk szemben, amennyiben a nemzetiség védelme nem az egyeseket megillető egyéni jogok által, hanem a nemzetiséget, mint összszemélyt, megillető önkormányzati jog által biztosítatik. Ez a jog nem az egyeseket megillető jogok összeadásából áll elő (mint abban az esetben, ha a kisebb-

⁵ Amint ezt Fauchille állítja, *Traité de droit international* I. 810. l. továbbá Auerhahn: *Die sprachlichen Minderheiten in Europa* 123. l., míg Buza L. szerint az önkormányzattal az egyházi és politikai községek vannak felruházva, *A kisebbségek jogi helyzete* 97. l.

séghez tartozó állampolgárok iskola létesítésére és fenntartására egyesülnek vagy művelődési egyesületet alakítanak), hanem a nemzetiséget, mint összességet, megillető osztatlan jog, amelynek az egyesek csak hordozói, de nem alanyai. Nem a nemzetiséghez tartozó egyes személyek érdekei, hanem a nemzetiségnek, mint összességnek, érdeke ismertetik el jog által védett érdekként. A nemzetiségnek, mint egésznek, elismerése kivételt állapít meg a kisebbségi szerződések általános jogi rendszere alól, mert azok a kisebbségeket, mint egészet, rendszerint el nem ismerik.

A szerződés vonatkozó rendelkezése az erdélyi székelyekről beszél. A székely nép azonban a magyartól külön álló nemzetiséget nem alkot. Ilyet 1848. előtt sem alkotott, amikor a három erdélyi nemzet: a magyarok, székelyek és szászok területi önkormányzattal bírtak és a székelyeknek külön közjogi szervezete volt. Az önkormányzatra jogosultaknak tehát nemcsak a székely eredetű magyarokat kell tekintenünk, hanem a velük együtt lakó nem székely eredetű magyarokat is, minthogy köztük nemzetiségi, nyelvi különbség nincsen. Az önkormányzatban való részvételt nem lehet családi leszármazás kutatásához kötni. A székely közület alatt tehát mindazokat a magyarokat kell érteni, akik a történelmi Székelyföldön (vagyis a volt Marostorda, Csík, Udvarhely, Háromszék és Tordaaranyos megyékben volt székely székek területén) laknak.

A székely iskolai önkormányzat nem területi, hanem csakis személyes alapon valósítható meg. A szerződés e tekintetben sem mond semmi közelebbit. Ahol területi alapon akartak önkormányzatot adni, ez ki van fejezve a szerződésben. Így a csehszlovák kisebbségi szerződésben az önkormányzat a Ruténföldnek, tehát egy meghatározott területnek, amelyen nemcsak rutének, hanem más kisebbségek is laknak, van biztosítva. A politikai önkormányzat csak területi alapon lehetséges. A kulturális önkormányzat azonban területi alapon nem valósítható meg, mert akkor kiterjedne a területen lakó egyéb nemzetiségekre is, ami a jogintézmény természetével és céljával, a nemzetiségi kultúrák egyenlő jogával ellenkeznek. (A székelyek száma kb. 500.000. Az általuk lakott megyékben azonban több-kevesebb román lakosság is van. Így a mai Csíkmegyében 79.8% magyar és 20.2% román, Udvarhelymegyében 93.2% magyar és 3.9% román, Háromszékmegyében 76% magyar és 19.9% román lakosság van.) Az önkormányzat a nemzetiségnek van biztosítva, tehát mindazoknak, akik hozzá tartoznak. A „helyi önkormányzat”-ból („autonomie locale”) nem lehet azt a következtetést vonni, mintha az önkormányzat nem személyes, hanem területi lenne.⁶ Minden kulturális önkormányzat természeténél fogva a személyes rendszeren kell, hogy alapuljon.

Az önkormányzat szükségessé teszi annak megállapítását, hogy kik tartoznak a közülethez. Ennek a nemzetiségi összeírással és nyil-

⁶ Amint ezt Mandelstam teszi, *La protection internationale des minorités* 129., 130. l., hasonlóképen Strupp: *La situation juridique des Macédoniens en Yougoslavie* 13. l.

vántartással (nemzetiségi regiszter) kell megfelelni. A nemzetiséghez tartozásnak a szabad beválláson kell alapulnia. Ez semminemű hatósági felülvizsgálatnak vagy kétségbevonásnak tárgyát nem képezheti. A felvételt kérelemhez kell kötni, mert az önkormányzat nemcsak jogokat, hanem kötelességeket is foglal magában. A nemzetiségi regisztereket az önkormányzat vezeti.

V. Kérdés, mit kell értenünk a „helyi önkormányzat” („autonomie locale”) alatt. Ugyanez a kitétel fordul elő a görög kisebbségi szerződés 12. cikkében. A helyi önkormányzat kitételeből nem lehet arra következtetnünk, mintha a szerződést megalkotók előtt az önkormányzatnak csak helyi szervezete lebegett volna és az önkormányzatnak egyetemes szervezetét ki akarták volna zárni. A „helyi” csak a központi kormányzattal való ellentétet jelenti, vagyis az angol felfogás szerinti központi és helyi kormányzatot (Central Government és Local Government), mivel ott minden helyi kormányzatot az önkormányzat lát el. A „helyi önkormányzat”-ot tehát nem lehet úgy értelmezni, hogy az csak a legkisebb közigazgatási egységre, a községre, terjed ki.

Hogy a „helyi önkormányzat” alatt nem a községit kell érteni, az a következőkből is kitűnik. A csehszlovák kisebbségi szerződés 11. cikke szerint a rutén terület tartományi gyűlésének hatáskörébe tartozik többek közt a „helyi közigazgatási kérdésekben” („en matière — d'administration locale”) való törvényhozás. Hunter—Miller könyvéből tudjuk, hogy Benes kijelentette a bizottság előtt, mivel a bizottság előbb már úgylis elhatározta az autonómiát, hogy dacára a rutén nép elmaradottságának, a csehszlovák kormány hajlandó „egy lehető legtágabb helyi autonómiát” adni. Ez tehát semmiesetre sem lehet csak a községre kiterjedő. Ezt a bizottság későbbi határozata is kifejezi. Ugyanis Benes, megfélekedve korábbi kijelentéséről, később azt kérte, hogy a „helyi közigazgatás” helyett „községi közigazgatás” tétessék, ezt azonban a bizottság visszautasította. Nem is lehetne összeegyeztetni a tartománygyűlésnek az egész területre kiterjedő törvényhozói hatáskörével, hogy közigazgatási ügyekben ez csak a községi igazgatásra terjedjen ki. A „helyi közigazgatás” tehát itt is csak a központinak az ellentéte.

VI. Az önkormányzat vallási és iskolai kérdésekre („en ce qui concerne les questions religieuses et scolaires”) van biztosítva. A vallási kérdésekben az önkormányzatot a történeti fejlődés úgy a székelyekre, mint a szászokra már régen megoldotta. A székelyekre nézve az Erdélyben szintén önkormányzati alapon szervezett római katolikus státus, továbbá az erdélyi református és unitárius egyház önkormányzata által, a szászokra nézve pedig az evangélikus országos egyház önkormányzata által.

Felmerül az a kérdés, hogy minő fokú iskolákra terjed ki az önkormányzat, és hogy az az iskolákon kívül más művelődési intézetekre is kiterjed-e. A szerződések közt csak a lausanne-i török békeszerződés 40. cikkében van határozottan kimondva, hogy a kisebbségekhez tartozók mindennemű iskolákat („toutes écoles”) létesíthetnek

és tarthatnak fenn (a sèvres-i békeszerződés 147. cikke a felső iskolákat külön is megemlítette). A többi szerződés vonatkozó rendelkezése (román kisebbségi szerződés 9. cikke) általában csak iskolákról beszél. Még abban az esetben is, ha ezt a felső iskolákra nem vennők kiterjedőnek, azt kell mondanunk, hogy az önkormányzat joga mindenemű iskolákra, tehát felső iskolákra is, kiterjed, mert az önkormányzat a saját nyelven való művelődés lehetőségét a rendesnél nagyobb mértékben kívánja biztosítani. Kiterjedőnek kell azt továbbá vennünk nemcsak az iskolákra, hanem mindennemű művelődési intézetekre is, mint amelyek a kultúrájának szintén eszközei.

Iskolajai kérdések alatt az iskolák és egyéb művelődési intézetek összes ügyeit kell érteni. Ide tartozik tehát elsősorban az, hogy az önkormányzat minő iskolákat létesít és tart fenn, továbbá a tantervnek és a tanszemélyzet minősítésének az általános jogszabályokat kiegészítő megállapítása. Minthogy az önkormányzatnak célja a nemzeti-ség kultúrájának biztosítása, a saját nyelven való tanulást a legszorosabban kell értelmezni. Ennélfogva ki kell zárva lenni annak, hogy a tantárgyak egy részének az államnyelven való tanításával kettős tan nyelv legyen. Az államnyelv mint tantárgy oly mértékben tanítandó, hogy abban az iskola fokának megfelelő jártasság legyen szerezhető. Ide tartozik továbbá az államérvényes vizsgálatok tartása és ugyanilyen bizonyítványok kiadása, a tanszemélyzet alkalmazása és fegyelmzése.

VII. A kisebbségekhez tartozók bírnak azzal a joggal, hogy az általuk saját költségükön létesített iskolákat igazgathatják és ellenőrizhetik („diriger et controler“, a román kisebbségi szerződés 9. cikke). Az önkormányzati jog ennél több. Abban mindaz benne foglaltatik, ami az önkormányzat fogalmából következik. Ezek részben általános vezetési (kormányzati), részben ügyintézési (igazgatási) funkciók. Ennek megfelelőleg:

a) Az önkormányzat tagjaira nézve kötelező szabályokat létesíthet. A szabályalkotásnak tárgya mindaz lehet, amire az önkormányzat kiterjed. Az az általános szabály, hogy az önkormányzat működése az általános törvényekkel nem ellenkezhethet, a kulturális önkormányzatra nézve is áll ugyan. Az önkormányzat az államnak az oktatásügyhöz fűződő érdekeit nem veszélyeztetheti (így a minimális tanterv, az oktató személyzet minimális képesítése, a közegészségügyi követelmények tekintetében). De viszont az állam sem tehet olyan törvényes intézkedéseket, amelyek az önkormányzat fogalmával ellenkeznek, mert különben az önkormányzat biztosításának nem lenne semmi értelme.

b) Az önkormányzat a törvényes korlátok közt szervezetét, a szervek működését és hatáskörét maga állapíthatja meg és e szerveket maga alkothatja meg. A szervezetnek az egész önkormányzati közületre kiterjedő összszervezetnek kell lennie. A „helyi önkormányzat“ nem azt jelenti, hogy az önkormányzat összszervezettel nem bírhatna. Annak a felvételére, hogy az önkormányzattal a már meglévő

organizációk ruháztnak fel,⁷ semmi alap nincsen. Duparc a helyi önkormányzathoz szintén azt fűzi hozzá, hogy nincsen semmiféle szerv megállapítva a szerződésben, amely összesítené, központosítaná („centralise“) a kisebbséget és képviselné az állammal szemben (i. m. 260. l.). Hasonlóképpen Bruns is kiemeli, hogy a szerződés nem állapít meg kötelezettséget egy nyilvánjogi kulturális központi szervezet létesítésére.⁸ Mindebből azonban egyáltalában nem következik, hogy a kisebbség összszervezetét ki akarták volna zárni. A szervezetre nézve a szerződés semmi közelebbi rendelkezést nem foglal magában. Viszont az összszervezet a kulturális önkormányzattal, és azzal, hogy az az egész nemzetiségnek, a közületnek, van biztosítva, vele jár. Ha az összszervezet ki volna zárva, akkor az önkormányzatnak kevesebb joga lenne, mint amennyi a székely-magyar kisebbséghez tartozókat az általános iskolai jogok alapján megilletik, mert ezek alapján ők alkothatnának egy, az egész székelységre kiterjedő iskolai egyesületet.

Megállapítandó lenne tehát egy, az egész közületre kiterjedő hatáskörrel bíró határozó szerv (tanács) és egy ugyanily hatáskörrel bíró intéző szerv, míg a helyi ügyintézést (igazgatást) a helyi (városi, községi) szerv végezné. A szervek a nemzetiségi regiszterbe felvett nemzetiségi tagok választása útján alkotattának meg. Az önkormányzat megalakításánál a közigazgatási szervek közreműködését a választásoknál nem lehetne mellőzni. A későbbi választásokat az önkormányzat helyi szervei vezetnék.

c) Az önkormányzat költségeiről, tehát úgy az iskolák, mint az önkormányzati szervezet költségeiről, az államnak kell gondoskodnia. Ez a költségekről való gondoskodás nem azonos az államnak azzal a kötelezettségével, hogy a kisebbségek által fenntartott iskolákat segélyezze (a román kisebbségi szerződés 10. cikke). Egészen téves volna azt mondani, hogy mivel a kisebbségek saját költségükön létesíthetnek iskolákat (a román kisebbségi szerződés 9. cikke), tehát az önkormányzat költségei is kizárólag a kisebbséget kell, hogy terheljék. Amidőn a kisebbségek a 9. cikk alapján létesítenek iskolákat, csak az állammal konkuráló tevékenységet, közfeladat megoldást végeznek. Vagyis az állam megengedi, hogy ők is kifejthessenek olyan tevékenységet, amely állami feladat, amint ez a nyugati államokban általában megvan, sőt Angliában az iskolaügy egyáltalában nincs is államosítva, az állam szerepe csak a községek, egyházak által létesített és fenntartott iskolák ellenőrzésére terjed ki. A kisebbségeknek ez a tevékenysége nem mentesíti az államot attól, hogy ugyanazon tevékenységet kifejtse, mivel éppen csak az államéval konkuráló tevékenység. Az önkormányzatnál ellenben nem az állami tevékenységgel konkuráló tevékenységről, hanem az állami tevékenységet helyettesítő, az önkormányzat fogalmánál fogva azt kizáró közfeladat megoldásról van szó. Ezért kell a költségeket az államnak viselnie. Ha nem így volna, akkor az önkormányzat itt ismét kedvezőtlenebb helyzetben

⁷ Amint ezt Buza L. állítja, *A kisebbségek jogi helyzete* 97. l.

⁸ *Minderheitenrecht als Völkerrecht* 35. l.

lenne, mint a kisebbségnek ily tárgyú, nem önkormányzati tevékenysége, amelyet az állam segíyezni tartozik (a román kisebbségi szerződés 10. cikke). Ha az állam az önkormányzatnak is csak ezt a segílyt adná, az nem állana arányban azzal a teherrel, amelyet az iskolaügynek kötelező ellátása az önkormányzatra nézve jelent.

A költségeket illetőleg legigazságosabbnak látszik, ha megállapítatik, hány százalékát fordítják az állami bevételeknek iskolai célokra és a székely közület által fizetett adóknak ugyanezen százalékát adja az állam az önkormányzat költségeire. E mellett az önkormányzatnak bírnia kell a joggal, hogy szükség esetén tagjainak anyagi segílyt adók útján igénybe vegye. A költségvetésre és az önkormányzati adókra nézve a kormány jóváhagyási joga elvileg nem tagadható meg. Alig szükséges mondani, hogy az önkormányzatnak magánjogi személyiséggel is kell bírnia, képesnek kell lennie magánjogok szerzésére és kötelezettségek elvállalására.

d) Az önkormányzatnak szükségképen bírnia kell a konkrét ügyintézésnek, igazgatásnak jogával, ami az önkormányzat fogalmában benne foglalatik.

VIII. A szerződés illető rendelkezése az önkormányzatot a román állam ellenőrzése mellett biztosítja. Az önkormányzat azt jelenti, hogy bizonyos kollektivitás maga kormányozza és igazgatja magát egy magasabb kollektivitásnak, az államnak, felhatalmazásából, amely maga is kormányozhatná és igazgathatná ama kollektivitást (Laband). A magasabb kollektivitásra nem lehet közömbös, hogy az alsóbb hogyan látja el a reá ruházott feladatot. Innen az állam ellenőrzési joga az önkormányzattal szemben. Ez az ellenőrzési jog arra terjed ki: 1. hogy az önkormányzat a reá bízott közfeladatot valóban teljesítse, mert az önkormányzat nemcsak jog, hanem kötelesség is; 2. kiterjed továbbá ez az ellenőrzési jog arra, hogy az önkormányzat a törvényes határokon belül maradjon.

Az a felügyeleti jog azonban, amely a kormányt az egyéb tárgyú önkormányzati működésekkel szemben megilleti, a kulturális önkormányzattal szemben ennek természeténél fogva nem illetheti meg. Ennélfogva sem az önkormányzat által alkotott szabályok (rendeletek), sem az ügyintézési határozatok, sem a szervek választása nem köthető a kormány jóváhagyásához. Mindezek ellen csak közigazgatási bírósági panasznak lehet helye az érdekelte felek vagy az illetékes minisztérium részéről. A kormányt a megsemmisítés joga sem illetheti meg, annál kevésbé az új intézkedés, reformálás joga. Ellenőrzési jogából folyólag a kormány a választott szervezeteket ismételt hatásköri túllépés esetében feloszlathatja, de bizonyos rövidebb határidőn belül új választás tartandó, közben a szervek folytathatván működésüket. Ezen szerveknek a kormány által kinevezett ideiglenes szervekkel való helyettesítése nem engedhető meg.

Románia a kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított önkormányzatot mindeddig nem valósította meg. A székely megyék el vannak árasztva állami elemi iskolákkal, amelyek a kisebbségi szerződés 10. cikkéből folyó ama követelménynek, hogy ezekben a gyermekek anyanyelvükön taníttassanak, egyáltalában nem felelnek meg. A ro-

mán iskolai törvények tele vannak olyan rendelkezésekkel, amelyek az iskolai önkormányzattal elvi ellentétben állanak. Az önkormányzat megvalósítása esetében ezek a rendelkezések az önkormányzattal szemben érvényben nem maradhatnak.

Az iskolai önkormányzat megvalósítását eddig sem a magyarok, sem a szászok, akiknek ugyanez az önkormányzat van biztosítva, nem követelték. A pindusi valachoknak biztosított vallási, jótékonyági és iskolai önkormányzaton kívül a kilenc szerződésbe foglalt kisebbségvédelemnek ez az egyetlen rendelkezése, amelynek megvalósítását az érdekeltek nem kívánták. Ez mindenesetre feltűnő jelenség. Hogy a szászok az iskolai önkormányzat megvalósítását eddig nem kívánták, azt talán abból lehet megmagyarázni, hogy ők a kisebbségellenes román iskolapolitikának hátrányait nem érzik annyira, mint a többi kisebbségek. Ami azonban a székelyeket illeti, semmiesetre sem lehet helyeselni azt, hogy az iskolai önkormányzat alaptalan aggályok miatt ne követeltesék, amikor annak követelésére nagyon is nyomós okok vannak.

Az önkormányzat megvalósítását illetőleg főleg az látszott nehézséget képezni, hogy a fennálló felekezeti iskolák hogyan lesznek az önkormányzatba beleilleszthetők. Ez azonban nem okoz semmi nehézséget. A felekezeti iskolák az önkormányzat mellett is megmaradhatnak, mert a székely közület kimondhatja, hogy az önkormányzatot az általa létesített iskolák mellett a felekezeti iskolákkal is akarja megvalósítani. A felekezeti iskolák mai helyzetével szemben a változás csak abban állana, hogy nekik is el kellene fogadniuk az önkormányzat szabályozó és ellenőrző tevékenységét. Vagyis azt a tevékenységet, amelyet velük szemben ma az állam gyakorol, jövőben az önkormányzat gyakorolná, amit végül is nyugodtan elfogadhatnak.

Angelescu ma is változatlanul fennálló iskolapolitikájának súlyos hátrányai a székely iskolákra nézve mind jobban mutatkoznak. Az elemi iskolai törvény értelmében az állami elemi iskolák létesítési és összes fenntartási dologi kiadásait a községek viselik. A kisebbségeknek ilyformán kettős terhet kell viselniük, mert adóikkal hozzá kell járulniuk az állami iskolák költségeihez, ezen kívül pedig még felekezeti iskoláikat is segíteniük kell. Ezt a kettős terhet a székelység fokozottabb mértékben viseli, mint más kisebbségek, mert az Angelescu-féle iskolapolitika különösen a székelyek között erőltette az állami iskolák létesítését. Minthogy pedig ezek az iskolák csak a hivatalos kimutatásokban magyar tanyelvűek, a valóságban nem (Csíkmegyében egyetlen magyar tanyelvű állami elemi iskola sincs) és csak a székelyek „visszarománosításának” célját szolgálják, ennél fogva a székelység nemcsak neki a kisebbségi szerződésben biztosított azzal a joggal nem bír, hogy az állami elemi iskolákban anyanyelvén tanulhasson, hanem még köteles a többség kultúráját és elnemzetietlenítő törekvését támogatni. Nincs az a kimagyarázás, amely ezt a helyzetet a kisebbségi szerződéssel össze tudná egyeztetni.

A székelység eme helyzetének az eredménye, hogy a gyermekek nagyobb része nem a felekezeti iskolákat, hanem a „magyar tanyelvű”

állami iskolákat látogatja, amelyekben ugyan ingyenes oktatásban részesül, de ez az oktatás — minthogy a székely gyermek románul nem tud, a regáti tanító viszont magyarul nem tud — olyan, hogy az elemi iskola elvégzésekor a gyermeknek semmiféle tanultsága nincsen, amint hogy nem is lehet. E mellett ez az állapot az elnemzetietlenítésnek legbiztosabb útja, ami mégis csak gondolkodásbaejtő kellene, hogy legyen. Ilyen körülmények közt a meddő tanakodásnak igazán nem lehet továbbra helye és az önkormányzat megvalósítását sürgető elhatározásnak itt a legfőbb ideje. Már az eddigi halogatás is súlyos kisebbségi kárt jelent, mert az önkormányzat mellett a magyar kisebbségellenes iskolapolitikának legalább a magyarság egy tekintélyes részére való érvényesülését meg lehetett volna akadályozni.

Eulenspiegel magyar nyomai.

írta: Dr. György Lajos.

— Felolvasás az Erdély Múzeum-Egyesület bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztályának 1931. december hó 10-én tartott szakülésén. —

A magyar tárgytörténeti kutatás még nem vetett számot azzal a kérdéssel, hogy a világirodalom leghíresebb tréfagyűjteménye — a XV. században összeírásra került, de eredetében a jóval korábbi időkre visszanyúló *Eulenspiegel* — érintette-e kedélyvilágunkat s hagyott-e a magyar szellemi élet területén észrevehetőbb nyomokat. Mielőtt a magyar elágazódásokat megkeresnők, szükségesnek látjuk a tárgy történetére vonatkozó adatok rövid összefoglalását. Tudnunk kell, hogy az 1350-ben megkelt *Eulenspiegel* élettörténete először 1483 körül foglaltatott írásba. Kinyomtatására azonban csak a következő évszázadban került a sor. Legrégibb ránk maradt szövege 1515-ben jelent meg Strassburgban Grieningernél. Ugyanebből a nyomdából való az 1519. kiadás is, amely szintén 96 históriát foglal magában s tartalma az 1515-ivel meglehetősen egyezik. Mindkét hiteles szövegből — ezek idők folyamán sok átalakuláson, hozzátoldáson és megrövidítésen estek át — kritikai kiadás áll rendelkezésünkre. Az előbbit H. Knust adta ki 1884-ben,¹ E. Schröder pedig a British Museumban őrzött egyetlen eredeti példányáról 1911-ben facsimile-lenyomatot készített az Insel-Verlagban. Az utóbbi J. M. Lappenberg bocsátotta közre 1854-ben² s a kiadásához függesztett jegyzetekben igen sok adattal világította meg *Eulenspiegel* széleskörű vonatkozásait. Felsorolása szerint *Eulenspiegel* a mult század közepéig a 108 német kiadásán kívül holland (1530), francia (1532), angol (1557), dán (1696), lengyel (XVII. sz.) és latin fordításban az egész világnak közös ismerőse lett, s mindenütt, ahol csak megjelent, oly otthonosan találta magát, akárcsak ott született volna.

Az összehasonlító tárgytörténeti vizsgálatokból az is kitűnt, hogy az *Eulenspiegel*-néven szereplő tréfák tulajdonképpen nem *Eulenspiegel*-nek vagy más valakinek valóban elkövetett csínyjei, hanem századok

¹ Halle a. S. Max Niemeyer. Neudrucke deutscher Literaturwerke des XVI. u. XVII. Jahrhunderts. 55—56. sz.

² Dr. Thomas Murners *Uulenspiegel*. Leipzig, T. O. Weigel, 1854.

óta népektől népekhez vonuló vándortárgyak, amelyek idők folyamán itt is, ott is történeti személyekhez tapadtak, hogy a hallgatók vagy az olvasók mulatságának fokozására a hitelesség közvetlen látszatát ébreszték. Eulenspiegel tehát voltaképpen fogalmi megjelölése a mások bosszantására vagy megbosszulására elkövetett, legtöbbször eszközeiben nem válogató, sőt igen durva kópéságoknak. Megnevezhetetlen és kiküszöbölhetetlen, hogy ki találta ki őket. Végső forrásuk minden bizonnyal az ősi néphumor: ennek szelleme és minden sajátossága ma is frissen és megkapóan nyilatkozik meg Eulenspiegel rakoncátlan jókedvében. Azért is vált örök életűvé és mindenütt otthonossá, mert tréfáiban a néphumor természetes vidámsága tombolja ki magát hangos kacagásban. Eulenspiegel a nép hőse, aki a méltánytalanságokat megtorolja, az igazságtalanságokat ostorozza, az úri gögöt megalázza. Sok tréfacsinálónak emlékezeté maradt ránk, de egyik sem áll oly közel a nép kedélyvilágához, mint az agyafurt tréfákban kifogyhatatlan leleményű Eulenspiegel. Ő nem udvari mulattató, nem is pap vagy tudós, mint a később nagy családfát hajtó rendjének többi tagjai, akik elmésségükkel környezetük felvidámítására törekedtek, hanem közönséges kópé, aki az alacsonyabb rendűek körében, leginkább kézművesek társaságában úzi gonosz csínyjeit. Bár szóban és tetteben rendkívül durva, akárcsak a kor és a környezet, amelynek ízlését és erkölceit őrzi, oly szeretetreméltóan és tudatosan követi el tréfáit, hogy sokszor még a szenvedő fél is a barátai közé szegődik. Ezekkel a tulajdonságaival hódította meg a kedélyeket és tartotta fenn nevét, míg holond társainak emlékét az idő csaknem teljes feledésbe takarta. Vándorútja behálózta az európai irodalmakat. Alakját, szellemét és modorát különféle neveken mindenütt ismeri, évszázadok óta állandóan emlegeti a néphumor. Még napjainkban is felbukkan hol egy népmesében, hol iskolai olvasókönyvekben, hol in usum Delphini: a gyermekek mulatságára készült átdolgozásokban. Nincsen olyan nyelvterület, amely adósa ne volna az olvasók jókedvén kívül semmi más célt nem kereső Eulenspiegel-tréfáknak. Multja és gazdag rokoni köre érdemes feladattá teszi magyar nyomainak feltárását és bámulatosan szétágazó összefüggéseinek megkeresését.

I.

Eulenspiegel ismerete a XVI. századi irodalmunkban.

A XVI. század elején nyomtatásban megjelent *Eulenspiegel* hatása és népszerűsége a százakra menő kiadásaiban szemlélhető rendkívüli jelenség benyomását kelti. Megjelenése óta szakadatlanul benne él az egymást felváltó nemzedékek tudatában.³ Tréfái még a népkönyv megjelenése előtt bekerültek Bebel facetiái közé (1508),⁴ majd a Johannes

³ Heitz-Ritter: *Versuch einer Zusammenstellung der deutschen Volksbücher*. Strassburg 1924. 26—35. l.

⁴ Albert Wesselski német fordításában megjelent kritikai kiadást idézzük: *Heinrich Bebel's Schwänke*. München u. Leipzig 1907. I—II.

Pauli schwank-gyűjteményén (1522)⁵ keresztül szívárogtak tovább a mulattató irodalom széles területén. Ismeretes, hogy Hans Sachs egy sereg Eulenspiegel-tréfát foglalt versbe,⁶ Joh. Fischart pedig rímekbe szedte⁷ a népkönyv történetét. Nyugaton már a XVI. században ellenállhatatlan nyomult előre mindenüvé, ahol a nyomtatott könyvnek ismerete és keletje volt. Nem érdektelen kérdés tehát, hogy hozzánk elhatolt-e s legalább hírből ismertük-e Eulenspiegel Európa-szerte népszerű alakját. Ha szabad egyetlen adatból következtetéseket vonnunk, úgy azt mondhatjuk, hogy már a XVI. század magyar olvasói körülbelül jól ismerték az ő ízlésükhöz és érdeklődésükhöz a mainál jóval közelebb álló Eulenspiegel gonosz tréfáit. Bornemisza Péter semptei prédikátor, aki egypár igen értékes megjegyzést tett a népies történetek korabeli olvasottságáról, az 1578-ban megjelent *Ördögi Kísirtetekről* szóló munkájában Eulenspiegelt is megemlíti. Az ördög álnok mesterségei közé számítja azokat a történeteket, amelyek Markalf sibságáról, Trágár Balázsról s a Németországban nagy híres csélesap Eulenspiegelről keringnek.⁸ Az istenfélő emberek szavának nincs is már helye a nagy urak asztalnál, — írja — de amit ezek a történetek mondanak, a méznél is édesebben hangzanak.⁹ Pedig — inti Bornemisza a híveit — „maga ez ektelen trefalo mulatsagaul, el szakasztja az iduössegre ualo vigyazastul aztis az ki mieli, azokatis kie az felekbe gyönyörködneec. Es az pokolnac öröc riuasauual fizeti meg az ektelen katzagasokat”.¹⁰ E rövid szavú észrevételekből nemcsak az tűnik ki, hogy *Eulenspiegel* híre már a XVI. században eljutott hozzánk, hanem az is megállapítható, hogy volt egy *Trágár Balázs* nevű népkönyvünk,¹¹ amelynek a hiányos adatokból is kitetsző tartalma és jellege hősének sokat mondó nevéből könnyen rekonstruálhatónak látszik. A merész következtetéseknek semmi értelmét sem találjuk, mégis azt kell mondanunk, hogy *Trágár Balázs* történetjének a Bornemisza kivonatolásában bemutatott két szemelvénye azt a benyomást kelti, hogy elveszett népkönyvünk az Eulenspiegel-történetek valamilyen magyar változatsorát tartalmazhatta. Feltételezhető tehát, hogy már a XVI. században nem volt tőlünk idegen az a szellem, sem az a kedélyvilág, amely Európa-szerte *Eulenspiegel* népies származású és szellemű tréfáiban gyönyörködött. Ennek tudata némileg derűsebb vonásokat vegyít a reformáció századának komor lelki világába.

⁵ J. Bolte kritikai kiadását idézzük: *Johannes Pauli Schimpf und Ernst*. Berlin 1924. I—II.

⁶ *Sämtliche Fabeln u. Schwänke*, hsg. von E. Goetze u. Drescher. I—VI. Halle 1893—1913.

⁷ *Der Eulenspiegel reimenweis*. 1572., ed. A. Hauffen. DNL. 18. k. 1892.

⁸ *Ördögi Kísirtetekről, avagy Röttenetes Vtlatossagarol ez meg fertezetet vilagnac*. Sempten 1578. 839b—840. l. Idézi Király György, It. VII. 1918. 311. l.

⁹ U. o. 862. l.

¹⁰ U. o. 840. l.

¹¹ L. erről Király György id. cikkét.

II.

Pázmány és Veresmarti Eulenspiegel-tréfája (1613 és 1639).

1. A láthatatlan kép.

Az első valóságos Eulenspiegel-tréfa nálunk a XVII. században jelentkezik, s az ad neki különösebb érdekességet, hogy a maga idejének legnevezetesebb polemikus munkájában, a népies humorú Pázmány Péter *Kalauzában*, öltik szemünkbe. A nagy hitvitázó épen az új tanítókkal, a lutheristákkal, veszekszik, akik — szerinte — „erössen mutogatták, a mi nincsen” s igyekeznek a láthatlant a hívekre is ráerősokolni azzal a fenyegetéssel, hogy a Szentlélek híján lesznek azok, akik nem látják az ő álmukat. A szegény község pedig, nehogy a Szentlélektől megfosztassék, megcsalja magát s inkább elhiszi, hogy nyilván látja a szentírásban a neki sugalt hiúságos álmodozást.

„Ugy bánnak ezek a szegény községgel, — tréfálkozik Pázmány — mint amaz Udvari tréfás ember, ki magát kép-íróvá tette vala, és egy faluban a fizetést fel-vévén, be-rekeszkedék csak egyedül a Szentegyházban, mellyet meg kel vala festeni. A Polgárokkal jól tartatván magát, semmit sem íra. Egy néhány napi henylés-után, tudtára adá a községnek, hogy véget ért munkájában; azért néki nyitván a Templomot, mutogatni kezdé a fejez kő-falon (hogy már) a képeket, mellyek ot nem valának és hogy az emberek ne itílnék ötöt tréfás Czigánynak, el-hiteté véllek, hogy ezeket a szent képeket senki nem láthattya, valakinek felesége nem jámbor. Hogy azért a szegény község gyalázatba ne hozná feleségét, ki-ki mind azt tetteté, hogy jól látná, a mit nem lát vala.“¹²

Ez az eulenspiegel-i argumentum, amely groteszk hatást kelt a szentírási idézetektől zsúfolt érvek komoly sokaságában, még egyszer előkerül e század hitvitázó irodalmában. Pázmány Péter kiváló tanítványa és munkatársa, a konvertita Veresmarti Mihály bátai apát, az 1639-ben híveihez intézett *Intő és tanító levelének* 30. tanúságát teljesen erre az Eulenspiegel-tréfára alapozza.

„Valamely Ur, — írja a népies hangot kedvelő Veresmarti — egy jó alkotmányu Szentegyházat akarván egykor szépen meg-íratni; jó Kép-író-felől mikor tudakoztatna, egy Chalóka magát abban fő mesternek mondván, jó fizetés ígérésére kötelezi magát; de úgy, hog' ötöt hozzá-járással senki ne bántsa, míg nem mind el-végezvé írását egyszer 's mind szépen a' Szentegyházat kézhez írva adgya. Mi léssen? Bé-rekeszkedvén, az egész üdöt hívokodással tölti e' semmire-kellő. El-telvén az üdö pedig, az Ur, Fő emberekkel, és Udvara népével el (megyen), hog' szép írott Szentegyházat meg-lássa. A' Chalóka fel-nyitván, az Urat ékessen köszönti; és veszsztöskéje kezében lévén, kezdi mutogatni a' külömb-külobm-féle szép módg'ával meg-írt historiat, hogy már. Imhol job-felől imitt imez, amott amaz historia mely drágalátossan vagyon írva! Itt ez, ám-hol amaz vagyon. Nézelnek imezek; for-gattják szemöket: semmit nem látnak. Az Udvari szolgák itt zörgöldnek; és egyik-is mongya: Hitemre, semmit a' félét én itt nem látok. Másik-is: Isten úgy segéllyen, ott semmi írás ninchen. Ki ismég: Markalf ez, ez e' 's e' fia. Más: Nagy dolog ha nem Chalóka; Lelkemre mondom hogy Chalóka. Azokat

¹² *Isteni igazságra vezérő Kalauz* (1613). Posonban 1623. III. könyv, 2. r. 102. l. Összes Művei (egyetemi kiadás), III. k. 149—150. l. Közölte Timár Kálmán, Ethn. XXII. 1911. 60—61. l.

ő hallatlanná tévén, mind járton el-jár dolgában, és mond: Bal-felől pedig, ím láttjátok, hogy ama' kép elevenségének, chak az egy szóllás héja: iminnét ez szép proportzió-val; amonnét amaz illendő festékkal vagyon. A' fő Nemes emberek-is, tovább nem szenvedhetvén, gazságát, mongyák, hogy ne játézanék vélek: mert, noha nekik jó szemök volna, de semmit a' félét nem látnának a' mit ő mutogatna. Reájok vissza-fordulván a' Chalóka, mond bátran: Az nem cluda, ha nem mindenek láthattya ez írott képeket: mert: mert ez oly szent munka, hogy azt fattyu nem-is láthattya. Még a' mutogatáshoz kezdvén, mond: A' bółtozaton-is. pedig imitt imez, amott amaz vagyon. Az Udvariak azért és Fő emberek, meg-változván ezekre; már egyik-is mongya, hog' ő kezdi sajdítani; másik-is, hogy ő derekassan láttya: némellek a' Chalókánál többet-is mondanak; hogy fattyaknak ne ítéltesenek. Végre, az Úr-is annyi sok jó-közzül hog' chak egyedül ne légyen fattyu, dichérvén a' Kép-író mestert, és jól meg-fizetvén néki, békével bocháttya.¹³

Veresmarti elbeszélése nemcsak részletezőbb a Pázmányénál, amely csupán nagy vonásokban veti elének e mulatságos történet körvonalait, hanem pontosabban is összevág *Eulenspiegel* alább ismertetésre kerülő 27. históriájának mozzanataival. Veresmarti szintén a luteristák és kálvinisták eljárására húzza rá e képet, akik „ollyat mutogatnak, mellyet sem magok, sem senki más nem láthat“, mégis elhitetik a hívekkel, hogy látják azt, ami nincs. Ami Pázmánynál néhány sorba van tömörítve, az Veresmartinál egész fejezetté szélesedik. Nyilvánvaló, hogy a leleményt Pázmánytól kölcsönözte, a kép alkalmazását is tőle tanulta, de míg Pázmány a tréfás mozzanat előadásában csupán hallomásra vagy olvasmányának emlékére támaszkodott, Veresmarti közvetlenül könyvből másolta le a maga elbeszélését.¹⁴

Eulenspiegel-tréfánk további magyar életét nyomozva, egy 1808-ban Pesten megjelent könyv kerül a kezünkbe, amely Suszter Liplinek cégéres furcsaságait beszéli el 25 fejezetben. A 7. szakasz (33—34. l.) arról szól, hogy „képíróvá lesz Lipli“. Beállít egy urasághoz, akiről tudta, hogy nagy kedvelője a festményeknek. Piktorként lép fel s megbízatást nyer, hogy a kastély egyik falára fesse meg a zsidók átkelését a Vöröstengeren. Hosszú hetekig kénye-kedvére él, gondtalanul tölti idejét és semmit sem dolgozik. Amikor sor kerül a leleplezésre, „az egész falon egyéb látható nem volt, hanem tsupán tsak a' veres Tenger. — Mi a' mennykő ez? — kérdé az Úr. — Ez a' veres Tenger, — feleli Lipli. — Hát hol vagynak az Izraeliták? — Ezek már keresztül mentek, azokat többé látni nem lehet. — Hát Faraó Király hadi-seregével hol vagyon? — Ezek mindnyájan már a' Tengerbe merültek“.¹⁵

Ez a Lipli-féle változat (v. ö. *Antihypochondriakus*. 1782. VI. 138. sz., H. Merkens: *Was sich das Volk erzählte*. 1903. III. 193. sz.), amely az elhitetés motívumának kiesésével lényegesen elüt az *Eulenspiegel*hez

¹³ *Intő s Tanító Levél; melyben, a régi keresztyen hitben a bátaikat erősíti apáturok; Veresmarti Mihály, Pasoni Canonok, &c. Posomban, M.DC.XXXIX. esztendőben. 126—128. l. Harminczadik Tanuság: Az Uj Tanítók, kész Chalókák Vallások dolgainak forgatásában (Az Irótul adott tanuság).*

¹⁴ Lapszéli jegyzetében írja: „Hac Fabula Zvvinglius est usus, contra Eslingenses, Lutheranos, referente Ludovico Lavatero, Calvinista, in historia sua Sacramentariae Controversiae, de Coena, multo post initium.“

¹⁵ *Suszter Lipli* (l. alább), 33—34. l.

közvetlenebbül kapcsolódó Pázmány—Veresmarti-tréfától, párszor még előkerül a magyar mulattató irodalomban. Az *Üstökös* egyik anekdotája (33. évf. 1890. 1693. sz. 76. l.) szószerint ezzel a csattanóval csípkedi meg „csáktornyai és simontornyai Schnaszberger Dávid új földesurat“, aki kastélyát a zsidók emlékezetes tengeri átkelésének ábrázolásával szeretné díszíteni. Amikor az elkészült képek megtekintésére került a sor, a szoba „menyezetén semmi alak nem volt, hanem az egész be volt kenve hullámos vörös sávokkal. — Ez kérem a zsidók átkelése a Vörös-tengeren — magyarázza a festő. — Hm! Khm!... A Vöröstengert: azt látom, de hát hol vannak a zsidók? — kérde az új földesúr. — Azok már átkeltek, kérem!“

Ugyanezt az anekdotát Pakots József a T. Ház humoraként adja elő. A londoni „Times“ tudósítója — mondja — egyszer a magyar parlamentbe is ellátogatott s itt egy újságíró magyarázgatta neki, hogy hol melyik párt foglal helyet. Épen akkor a Kossuth-pártban surlódások voltak s üresen tátongtak a párt padsorai. Az angol újságíró fureszállotta a dolgot s mosolyogva jegyezte meg: „Eszembe jut erről az a piktor, akinél egy műbarát a zsidóknak a Vöröstengeren való átkelését kívánta megfesteni. A festmény el is készült s a műbarát felkereste műtermében a kép alkotóját. A festő szecesszionista volt s a megrendelő rémülten látta, hogy az egész képen nincs más, mint egy vörös folt. — Hát ez mi? — kérdezte a piktortól. — Ez a Vöröstenger. — És a zsidók? — Azok — felelte a festő — már átkeltek a Vöröstengeren.“¹⁶

Rámutathatunk még a szemfényvesztés tréfájának egy nálunk keringő harmadik érdekes változatára is. „Azt mondják, — írja Jókai az egyik tréfás apróságában, — hogy a prágai városház tornyának négy szegletében öt bagoly van kifaragva, hanem annak az ötödiknek az a tulajdonsága, hogy aki az ő apjának nem igazi fia, az ezt a baglyot nem láthatja. Ott ugyan voltaképen soha sincsen több négy bagolynál, hanem azért minden ember, aki ezt a mesét tudja, megesküszik rá, hogy ötöt lát: nehogy korcsnak nevezzék.“¹⁷

Ugyanennek a változatnak, amely szintén az elhitetés mellőzésével a motívumnak csupán az öneselés mozzanatát őrizte meg, még egy magyar előfordulását ismerjük. Mikszáth Kálmán a Horváth Boldizsár-ról írt portraite-jában arról elmélkedik, hogy mennyire különös volt a régi magyar világ. Minden ember két emberből állott: az egyik otthon gögös arcot vágott, fittyet hányt a jogegyenlőségnek s úgy bánt mindenkivel, mint egy Fáraó; a másik, aki a fórumon beszélt, apostoli alak volt, a szabadelvűség eszméivel impregnálva s a szent idealizmusért hevülve. Egy szent hazugságot lobogtattak zászlóikon, amelyben min-

¹⁶ Pakots József: *Mindenféle a folyósóról*. A t. Ház humora. Bp. 1905. 34—35. l.: *A vörös tenger*. A ponyvára került magyar *Eulenspiegel* szintén elbeszéli ezt a tréfát: *Köcsög Muki*. Bp. 1898. 6. sz.: *Mukink mint festőművész*. A semmit sem dolgozó festő motívumát Vas Gereben is alkalmazza az *Egy alispán c. regényében*, ÖM. V. k. 205. l. Kristóf György hívta fel figyelmemet arra, hogy hasonló tréfa Eötvös Károlynál is olvasható valahol.

¹⁷ *Kakas Márton levele sajtát magához* (1860). ÖM. NK. 97. k. 318. l.

denki hitt, épúgy mint a páduai öt galambban. „Valahol Páduában, mesélik, volt egy torony, amelyen négy galamb volt kifaragva. A babona azt tartja, hogy aki az ő apjának igaz fia, az öt galambot lát. Ennél fogva Pádua minden olyan lakósa, aki valamit adott magára, makácsul ragaszkodott ahhoz az állításhoz, hogy öt galambot lát.“ Természetesen a páduai tornyon azért nem lett öt galamb, de a magyar nemesek ragaszkodtak ahhoz az állításukhoz, hogy ők életre-halálra liberálisak.¹⁸

A Pázmány—Veresmarti helyéhez csatlakozó teljesebb és eredetibb változatra is van még két magyar példánk. Reviczky Gyula *A számár* c. versében olvassuk,¹⁹ hogy az orosz Vazul egy állatot mutogatott s jó pénzért csalta a hiszékeny embereket. Bejárta vele a félvilágot s egyszerű Magyarországon is megállott. Azt mondta, hogy állatjában mást lát az okos ember, s mást, aki nézi korpafejjel. Akinek nem híg az agyveleje, oroszánt talál benne, más pedig szamarat. A tolongó nép, akinek pénzével Vazul jól megtömte zsebét, csodálta a dicső oroszánt, az állatok királyát. Végre akadt egy együgyű korpafej, aki meg merte mondani: „Huncut legyek, ha ez nem csacsi.“ Erre száz ajak kiáltott rá: „Számár! Számár!“ Sehol sem volt maradása, mindenütt zúgták a szidalmat utána. Mi ebből a morál?

Hol oroszlánnak néznek szamarat:

Mondd rá te is, hogy az; mert a számár

Különbén te leszel magad.

A szemfényvesztés e teljesebb variánsa már egészen közel áll *Eulenspiegel* históriájához, amelyet Tóth Béla magyar motívummal bővítve a maga egészében a magyar anekdotakincs²⁰ darabjai közé iktatott. Elbeszélésének hőse a Hessenben kóborló Eulenspiegel, akit az ősanijára büszke marburgi gróf azzal bíz meg, hogy palotája nagy termének falára fesse le Szent Erzsébetet atyjával, II. András magyar királlyal, és egész családjával. Eulenspiegel egy hónapig a terembe zárkózva vígan lakik. A kép szemléletére érkező grófot figyelmezteti festményének arra a sajátságára, hogy tisztességtelen ember nem lát belőle semmit. Amikor Eulenspiegel buzgón mutogatja a levegőt, a tisztességén megdöbbsent gróf teteti magát, mintha jól látná Szent Erzsébet alakját. A grófné és kísérete szintén látni véli a láthatatlan képet, nehogy tisztességükhöz kétség férközzék. Csak egy eszelős udvarhölgy mondja meg az igazságot, hogy ő bizony nem lát semmit, ami végre kinyitja milderki szemét. A megszorult Eulenspiegel erre elillan, a gróf pedig marad a megérdemelt tanulsággal.

Az innen-onnan összeszedett adatokból látszik, hogy régóta ismerjük ezt a tréfát s bizonyára ezután sem fog kiesni emlékezetünkből, mert hiszen az ostobaság megtréfálásán és kigúnyolásán mindig szívesen nevet az ember. Az irodalmak minden időben és minden népnél tele vannak olyan anekdotákkal, mesékkel és történetekkel, amelyek az

¹⁸ *Mikszáth Kálmán Munkái.* Jub. kiad. 20. k. 91—92. l.

¹⁹ *Reviczky Gyula összes költeményei.* Rendezte Koroda Pál. 2. kiad. Bp. 1900. 239—240. l.

²⁰ I. 229. l.: *A láthatatlan kép.*

együgyűségen és tökkelütöttségen mulatnak. Ismerünk egy kínai elbeszélést a XVI. századból, amely arról szól, hogy egy takácsnak gyapotot adott valaki azzal a megbízással, hogy a lehető legfinomabb fonalat készítse belőle. Amikor az illető a rendelést hazaszállította, a megbízó nem volt megelégedve a munkával. A takács erre figyelmeztette kliensét, hogy jobban tekintse meg a készletet, mert bőven van ott finom fonal is, s erre újjaival a levegőbe húzogált. „Nem látok semmit” — mondta a kínai. „Igen, — felelte a takács, — mert oly rendkívül finomak a szálak, hogy a legélesebb szem sem képes őket észrevenni.” El volt ragadtatva a kínai, s még több gyapotot küldött a mesternek, hogy készítsen neki olyan különlegesen finom fonalat.²¹ Ezt a történetet természetesen nem Yuen-thai találta ki, hanem régi kínai forrásokból merítette, amelyek viszont az indiai mesékbe ágaznak bele. A másfélezer éves *Pancsatantrá*ban olvasunk egy brahmánról, aki az úton három gaz kópéval találkozott. Egymásután jönnek vele szemben s a kézen vezetett kövér kecskéről megállapítják, hogy az egy brahmánhoz nem méltó tisztátalan állat. Addig ismételtetik a szegény kecske meggyanusítását, amíg a brahmán hitelt ad szavaiknak s elkergeti a szegény állatot. A ravasz fickók aztán röhögve tovább hajtják a pártfogásukba vett kecskét.²² Ennél együgyűbb már csak a Asbjörnsen egyik norvég meséjében²³ szereplő férj volt, akinek jelenlétében felesége úgy tett, mintha szőne és fonna, s elhitette vele, hogy a készülő szövetből neki varr ruhát, de az oly finom lesz, hogy nem is fogja látni. Levetkőzteti, majd felöltözteti urát a láthatatlan szövetből készült ruhába s elküldi a szomszéd temetésére, ahol megjelenése a gyászolók társaságában nem kis derűtséget kelt. A mesék általában igen kedvelik a hiszékenység tréfás kigúnyolását. Az egyik változatban pl. három asszony közül a kítűzött jutalmat az kapja meg, aki férjével a legbosszantóbb csínyt követi el. Az lesz közülök a nyertes, amelyik láthatatlan ruhába öltözteti fel urát.²⁴

A láthatatlan fonal és láthatatlan ruha motívuma föltétlenül keleti eredetű. A *Negyven Vezér* c. török elbeszélés-gyűjtemény egyik történetében a csaló a királynak olyan sapkát készít, amelyet csak tisztességes szülöttek láthatnak. A király és az udvari emberek magukban rendkívül meg vannak ütközve, hogy nem látják a sapkát, de azért buzgón dicsérgetik a láthatatlan ruhadarab szembetűnő pompás szépségét. Addig-addig versengenek egymással a magasztalásban, amíg meg merik mondani, hogy semmit sem látnak, s végre meggyőződnek, hogy

²¹ M. Landau, *Bühne u. Welt. Ztschr. f. Theaterwesen, Lit. u. Kunst.* I. 1899. 969. kkl.

²² M. Landau i. h.

²³ *Eventyrbog for børn.* 17. sz.

²⁴ *Wiener Jahrbücher* 1857. 913. l., F. Liebrecht: *Zur Volkskunde.* 1879. 124. l., Köhler: *Kl. Schriften.* I. 266. l., *Ztschr. f. vergl. Lit. gesch.* NF, XII, 463. l., *Euphorion* IX. 163. l., Wesselski: *Bebel,* I. 169. l., *Bolte: Pauli* 866. sz. II. k. 442. l. j.

alaposan be vannak csapva.²⁵ Keleten tehát már élnie kellett a tárgynak, amikor az 1347-ben meghalt Don Juan Manuel spanyol herceg a lovaghistóriákat, legendákat, anekdotákat s más tréfás történeteket tartalmazó *Conde Lucanor* c. gyűjteménye 7. fejezetében elbeszéli,²⁶ hogy egyszer három kópé állított be a mór királyhoz s ajánlatot tett neki egy olyan kendő készítésére, amelyet csak az láthat, aki valóban annak a fia, akit a közvélemény is apjának tart. A király gondolta, hogy ilyen módon majd megismeri a törvénytelen származású birtokosokat s legalább elveheti tőlük a vagyont, amely csak a törvényes leszármazottakat illeti meg, — s így elfogadta az ajánlatot. A három fickó bezárkózott a palota egyik szobájába, ahova szövőszéket, aranyat, ezüstöt és selymet rendeltek. Azt hitte az udvar, hogy e sok drágaságot bizonyosan mind beleszövik abba a bizonyos kendőbe. Nehány nap múlva jelentették, hogy foly már a munka s kérték a királyt, hogy kegyeskedjék megnézni a készülő műremeket. Elővigyázatosságból a király egyik tanácsosát küldte ki szemlélődésre. Ez a világon semmit sem látott, hiába nyitotta tágra a szemeit, de jól tudta, hogy mit mondott a három munkás a királynak, azért úgy tett, mintha látná a szépen alakuló szövetet s ennek értelmében tett jelentést urának. Hasonlóképen jártak el a többi udvarnokok is, kiket a király időnként a kendő megtekintésére küldött. Végre ő maga is megjelent. A gaz kópék úgy tettek, mintha dolgoznának és élénken magyarázgatták a királynak a kendőbe szőtt színek és formák szépségét. A király, aki semmit sem látott, de azt hitte, hogy mások látják, amit ő nem lát, egészen megdöbben a származásán. „Ha ez kiderül, — gondolta magában, — elvesztem trónomat s birodalmomat.“ Magasztalta tehát a kendő szépségét. Ezt tették a többiek is, mert féltek, hogy rámegegy a vagyonuk, ha bevallják, hogy semmit sem látnak, ami azt jelenti, hogy baj van az eredetük körül. Sőt elragadtatásukban annyira mentek, hogy rábeszélték a királyt, csináltasson magának ruhát ebből a nagyszerű művészi anyagból. A fickók úgy tettek, mintha szabnának, varrnának, vasalnának, s ráadták az új ruhát a királyra, aki úgy tett, mintha valóban látná a ragyogó szépségű öltözetet. Aztán a vele lovagló udvari emberek is úgy viselkedtek, mintha csodálnák a király ruhájának szépségét, jóllehet semmit sem láttak. Csak egy néger merészkedett őszinte lenni, akinek semmi veszteni valója sem volt, ha még törvénytelen születésének is tartják őt. Oda lépett tehát a királyhoz s megkérdezte, vajjon tudja-e, hogy meztelenül lovagol. Erre a többiek is felbátorodtak, s hol az egyik, hol a másik udvari ember bölintott igazat a néger észrevételére. Így derült ki a család. A három kópé ekkor már hegyen-völgyön túl volt.

E középkori spanyol elbeszélésben már teljesen kiforrálódva jelentkezik a láthatatlan ruha motívuma. Ennek lényege az, hogy valaki

²⁵ M. Landau i. h. L. még: *Avadânas, Contes et apologues indiens*. Paris 1859. I. 150. l., Chauvin: *Bibliographie des ouvrages arabes*. 1892. II. 156. VIII. 130. l.

²⁶ *Conde Lucanor*. Hrsg. von H. Knust. Leipzig. 1900. 143—148. l.: *Exemplo XXXII. De lo que contescio a un rrey con los burladeros que fizieron el panno*. L. u. o. 365—366. l. j.

-- még pedig nem afféle kis senki, hanem rendszerint uralkodó — környezetének rábeszélésére bizonyos ünnepélyes alkalommal látthatatlan szövetből készült ruhát ölt magára. Látszólag ezt a ruhát csakugyan fölveszi, a valóságban azonban meztelenül kel útra. A becsapott vagy elvakított személy kezdetben érzéki csalódásban van, s hiszi, hogy valamit lát, aztán tudja, hogy semmit sem lát, de azt gondolja, hogy mások látnak valamit, s végül is úgy viselkedik, mintha ő is látná azt az ismeretlen valamit. A szelíd tréfa és az otromba csalás, amely itt igen közelről surolja egymást, végelemzésben szatirálja annak az emberi gyöngeségünknek, hogy igen gyakran látszatoknak és szólamoknak vagyunk áldozatai s csaljuk önmagunkat és másokat, amikor pedig mindenki előtt meztelenül áll a valóságunk. Örök témája ez az irodalomnak, amely időnként más és más kifejezési formát keresett. A XVI—XVII. század olvasójához a spanyol Timoneda novellája²⁷ közvetítette ezt a tréfát s napjainkban Andersennek a császár új ruhájáról szóló, 1837-ben írt híres meséjét ütjük fel,²⁸ ha e tárgy pompás elbeszélését akarjuk élvezni.

A *Conde Lucanortól* Andersenig terjedő sorozatra az a jellemző, hogy benne látthatatlan szövetről vagy ruháról van szó. Az emberekkel azonban sokféle szemfényvesztést lehet elkövetni, amint azt már a magyar példákban láttuk s a további feldolgozások változatos sorából még látni fogjuk. A XIII. században élt Stricker osztrák költő híres *Pfaffe Amis*ának III. fejezetében olvassuk,²⁹ hogy Amis a párizsi királyi udvarba toppan s hajlandónak mutatkozik olyan képeket festeni, amelyeket csak az láthat, aki törvényes házasságból született. A király egyik termét festeti ki vele s a kívánt összeget mindjárt rendelkezésére bocsátja, ezenkívül még belépődíjakat is helyez kilátásba. Amis étellel itallal jól ellátja magát, aztán bezárkózik a terembe, ahol jól él, kényelmesen pihen, semmit sem csinál. Amikor elérkezik a kép bemutatásának napja, sem a király, sem senki más nem lát semmiféle festményt, bár mindnyájan gyönyörködnek a semmiben, csakhogy törvénytelen születésűeknek ne tűnjenek föl. A csalás akkor derül ki, amikor Amis már kerekét oldott. Stricker elbeszéléséhez rendkívül közel áll az *Eulenspiegel* 27. históriája,³⁰ amelynek valamennyi mozzanata megtalálható a *Pfaffe Amis*ban. *Eulenspiegel* a hesseni örgróftól szemeli ki áldozatául, aki, mint a mór király, szintén azzal a hátsó gondolattal esik a csapdába, hogy majd a törvénytelen származású vazallusaitól bevonja a vagyont, de őt is épúgy utoléri a gúny, mint a mohamedán fejedelmet és a francia királyt. A részletekben van egy-két jellemző eltérés *Amis* és *Eulenspiegel* közt, ami az utóbbi önállóságára mutat. Amis határozott utasítást kap, hogy milyen képeket fessen, *Eulenspiegel* ellenben maga

²⁷ *Patranuelo*, 1576. 7. nov. V. ö. Dunlop—Liebrecht 501. l.

²⁸ *H. C. Andersens Eventyr*. Ny. kritisk udgave med kommentar ved Hans Brix og Anker Jensen. Kobenhavn og Kristiania 1919. I. 142—149. l.: *Keiserens nye Klæder*. Hevesi Sándor Andersen-fordítása (Genius, 1920), I. 107—112. l.

²⁹ H. Lambel: *Erzählungen u. Schwänke*. Leipzig 1883. Deutsche Klassiker des Mittelalters. Bd. XII. 40—50. l. 3. sz. V. 491—804. vs.

³⁰ *Die XXVII. histori sagt wie Ulenspiegel dem Landgroffen von Hessen malet, vnd in weiss macht, wer vnelich wer der künt es nit sehen*.

indítványozza, hogy az ősök képeivel díszíti az örgróf nagy termét. Amis előre megmondja, hogy az ő képeit csak a tisztességes házasságból származók láthatják; Eulenspiegel a képek e sajátságát csak akkor fődí fel, amikor az örgróf megtekintésükre érkezik. Miként Stricker-nél a király, Eulenspiegel-nél is először az örgróf lép a terembe, majd az örgróf felesége udvarhölgyeivel. A kíséretből egy „balga szűz“ úgy nyilatkozik, hogy ő nem lát semmit, amire az örgrófból is bizalmatlanság ébred. Eulenspiegel azonban gyorsan bezsebeli a kialakított összeget, tovább áll, s csak azután világlik ki az örgróf és kísérete előtt a csalás. Stricker befejezése jóval bonyolultabb. Itt egy szolga meri kimondani, hogy semmit sem lát, amire a többiek ellenmondanak neki. Ebből nagy vita keletkezik, amely lassanként elül s mindenki beismeri az igazságot, a lovagok is s maga a király is. Mire magukhoz térnek, már bottal üthetik Amis nyomát. Amis befejezése mulatságosabb is és szerencsésebb is, míg *Eulenspiegel*-nél annak megállapítása, hogy a kép nem látható, igen korán történik. A kettőjük közt levő feltétlen viszonyra tehát az a következtetés vonható le, hogy *Eulenspiegel*hez nem közvetlenül, hanem hallomás útján került Stricker verses elbeszélése.³¹

De elkalandozott még távolabbi területekre is. A régi olasz facetiagyűjteményekben és novellairódalomban gyakran szereplő Gonnelláról, aki III. Miklós ferrarai herceg (1383—1441) udvari mulattatója volt, szintén feljegyezték ezt a tréfát. Ez a Gonnella, akit Giovanni Pontano (1426—1503) a *De sermone* c. könyvében „fabulator facetissimus sive ioculator maxime comis“-nak jellemez, egyszer beállított Mantuába, hogy a herceg egyik termét kifesse. Bizonyos idő múlva a herceg érdeklődött, hogy már mennyire haladt munkájával, amire Gonnella azt válaszolta, hogy egy vadászjelenet ábrázolásával elkészült. A herceg ekkor a velencei követtel megjelent a leleplezésre. Mielőtt a terembe léptek volna, Gonnella figyelmeztette őket a képnek arra a természetére, hogy fattyúembernek nem mutatkozik. Nevettek a dolgon, de nemsokára elkomorodtak. A herceg semmit sem látott, de nehogy magát elárulja, így kiáltott föl: „Nézd csak, milyen élethű ott az a lovag!“ A követ viszont dicsérni kezdte a sólymokat, majd bámulva fordultak egymáshoz: „Láttál valaha ilyen szép vadászatot? Nézd csak, milyen kitűnően van ábrázolva Herkules és Deianeira!“ A kíséretükben levők ellenben így beszéltek magukban: „Bolond vagyok? Nem, azok csak tetetik magukat. De sem a herceget, sem a követet meg nem szégyeníthetem, aztán tekintettel kell lennem magamra is s hallgatnom, nehogy fattyúnak tűnjek föl.“³²

Eddigi elbeszéléseinkben a gúny a fejedelmekre s udvaroncokra irányult. A XVII. században, amikor nálunk Pázmány és Veresmarti emlegeti ezt a tréfát, Cervantes igen leleményes módon színpadra viszi

³¹ E. Kadlec: *Untersuchungen zum Volksbuch von Ulenspiegel*. Prag 1916. 21. l.

³² *La Bouffonnerie Del Gonnella cosa piaceuole et da ridere. Et dinuovo aggiuntóni vna Burla che lui fece alla Duchessa di Ferrara*. Firenze 1585. 61—63. stanza. Német fordítását l. A. Wesselski: *Die Begebenheiten der beiden Gonnella*. München 1920. 80—81. l.: *Das unsichtbare Gemälde*.

a szemfényvesztés históriáját és szélesebb körre terjeszti ki szatiráját. Jól ismert híres darabjában, a *Csodaszínházban*,³³ utólérhetetlen gúnynyal vág végig a spanyolok ostobaságán és türelmetlenségén. Két csaló toppan be egy kis vidéki spanyol városba és színházi előadást hirdet. Színházukban azonban semmit sem láthat az, akinek ereiben zsidó vér csörgedez vagy törvénytelen szerelemből született. „Aki e két baj közül akármelyikben szenved, mondjon le arról, hogy a színház hallatlan csodáiban részesüljön“ — teszi közhírré a két fickó előzetes figyelmeztetését. Az első előadás a király, a polgármester, a város bírái, tanácsosai s más előkelőségeinek jelenlétében megy végbe. Ezek mindnyájan megvannak győződve arról, hogy igen tisztességes anyák gyermekei és ősrégi keresztény familiákból származnak. „Az én csontjaimat négy újj vastag valódi régi keresztény zsírréteg borítja“ — jelenti ki az egyik bíró. Ennek a közönségnek mutatja be a két csaló Sámsont és a filiszteusokat, Heródes szépséges leányát, egy megvadult bikát s más efféle történeteket, illetőleg elhitei velük, hogy ezek a cselekvények történnek a színpadon, amelyekből ők persze semmit sem látnak. Cervantes utánozhatatlan pompás jókedvvel adja elő, ahogy a tiszteletreméltó nézők viselkednek, törvényes származásuk miatt aggodalommal telnek el, ahogy vakságukat egymás előtt palástolják, s úgy tesznek, mintha látnának mindazt, amit a két csaló előttük kihírdet. Végül megjelenik egy szállásoskatonát vezető katoná, aki ártatlan őszinteséggel jelenti ki, hogy ő semmit sem lát a színpadon. Erre a közönség, zsidónak vagy törvénytelen születésűnek tartva őt, gúnyosan kipisszegi. „De exilis es, dellos es“ — repülnek feléje a csúfolódó szavak. Türelmét veszítve a katoná, szétkergeti őket, mire Canfalla győztesen hirdeti ki: „Rendkívüli siker! Holnap megismételjük az előadást!“ Igen, mert mindig és mindenütt akadnak ostobák, — mintha mondani akarná Cervantes.

Cervantes közjátékának nagy volt a hatása e tárgy napjainkig lenyúló újabbnakori népszerűségére. Körülbelül egy évszázad múlva Alexis Piron komikus operában dolgozta fel s azzal adott neki új vonást, hogy a csalás egy szerelmes párt segít céljához. Itt egy fekete köpenyről van szó, amelyet a csaló intenciói szerint mindenki vörösnek lát.³⁴ Szintén szerelmi történetbe bonyolítva találkozunk vele ismét egy évszázad múlva Théophile Gautier darabjában (*Le tricorne enchanté*), ahol egy láthatatlanná tevő kalap körül forog a cselekvény. A kalap gazdája aztán keserves csalódással győződik meg arról, hogy ő egyáltalában nem láthatatlan. Ismeretes e tárgyról még Eduard von Bülow novellája,³⁵ amelyből L. Fulda 1893-ban a *Der Talisman* c. vígjátékot készítette. Modern felfogással a tisztességtelenség szatirája ez, amely Marsolleau francia átdolgozásában Párizsban is színre került 1905-ben.³⁶

³³ *El retablo de las maravillas, Entremis compuesto por Miguel de Cervantes*. Madrid 1615.

³⁴ *La robe de dissension ou le faux prodige*, 1726. V. ö. M. Landau, Ztschr. f. vergl. Lit.-gesch. NF. XII. 1898. 463. 1.

³⁵ *So ist der Lauff der Welt*. 1836. IV. 3.

³⁶ *Figaro* 1905. márc. 23. sz. V. ö. Aug. Andrae, Rom. Forschungen XVI. 1904. 342. XXVII. 1910. 361. 1.

Adatainkból látható, hogy hálás tárgyjal van dolgunk, amely áttekinthetetlen idők óta minden korhoz kitűnő alkalmazkodó képességével gúnyolja a könnyen elvakítható emberi természetet. Még ma is forgalomban van e tréfa. Ismerünk egy lengyel elbeszélést,³⁷ amelyben egy kópé azzal csapja be a németeket, hogy az eget mutogatja nekik s ezek térdre borulva csodálják a túlvilág szépségeit, csakhogy törvénytelen szülötteknek ne tartsa őket senki. A Frankfurter Zeitung 1903. jun. 7. számában olvasható egy *Das Haar der Madonna* c. oroszról fordított elbeszélés. Ezt a Madonna-hajat egy olasz kolostor mutogatja, de csak az láthatja, aki a Boldogságos Szűz kegyére különösen érdemessé tette magát. Még jóízűbb az a történet, amelyet a Berliner Tageblatt 1901. jun. 16. száma közölt *Die unsichtbare Jungfrau* címen. Szerzője, Almerigo Ribera, egy minden hájjal megkent festőről beszél benne, aki oly szegény volt, hogy még a mindennapi kenyerére sem telt. Végső elszántságában arra vállalkozik, hogy egy kis olasz falusi templom mennyezetére a Boldogságos Szűz képét festi meg, de úgy, hogy az csak annak lesz látható, akinek anyja tisztességes életet élt. Amikor ajánlatát elfogadják, kényelembe helyezi magát s a falu költségén evéssel, ivással s alvással tölti idejét. A templom mennyezete mészfehér, mégis a kép leleplezése bámulatos hatást vált ki. Ezer és ezer parasztgégből üvölt a felkiáltás: „Schön, wunderschön!“ Csak egy kölyökből tör ki az igazság, aki oda súgja az apjának, hogy ő bizony semmit sem lát. Őszinteségét a paraszt egy derék nyaklevessel viszonzozza s rákiált: „Willst du dein Maul halten, du Dummer Bengel! Warte nur, wenn wir heimkommen, da will ich deine Mutter grün und blau hauen — das infame Frauenzimmer, das!“

Ez a napjainkban felmerülő humorosan csattanó elbeszélés is a mellett szól, hogy a láthatatlan kép anekdotája, amelynek különféle kép színezett változatain évezredek óta mulat minden nép, ma sem veszített sem a frissességéből, sem az alkalmosságából. Ma is hajlandók vagyunk látni, ami nincs, hatalmasnak tartani, ami erőtlenséges, óriásinak, ami törpe, tudósnak, ami tudatlan, okosnak, ami oktalan s nagyszerűnek, ami kicsinyes, csupán azért, hogy képzelt értékünk le ne szálljon az önmagát vakító közvélemény szemében. Örök emberi gyöngöseségünk legáltalósabb kigúnyolása, — innen a nagy multja, a számos variánsa, a korok szelleméhez és a változó idők ízléséhez alkalmazkodó hajlékonysága. E sok feldolgozásban megörökített elmés tréfának háromszáz éves magyar multjára világítottak rá adataink. A megrajzolt háttérből látható, hogy a Pázmány—Veresmarty egymással kapcsolatban álló évelődését a Tóth Béla anekdotájával együtt az Amis-Eulenspiegel típus leszármazottjai közé sorolhatjuk, míg a többi magyar változat e típus rendkívül gazdag keretéhez tartozó későbbi elágazódásnak tekinthető.

³⁷ Miecyslaw Sylwestrowicz: *Sodania zwujdzkie*. Varso 1894. V. ö. M. Landau, Bühne u. Welt. I. 21. sz.

III.

Kónyi János Eulenspiegel-anekdotái (1782).

Az első magyar anekdotagyűjteményben, Kónyi János *Democritusában*,³⁸ észlelhetők jelentékenyebb számmal Eulenspiegel-nyomok. A népkönyv hét históriájának magyar szövegét találjuk meg ebben a gazdag vonatkozású népies jellegű anekdotatárunkban. Azt megmondani nem tudjuk, hogy ezeket az elbeszéléseket hol szedte össze Kónyi, — bizonyosan német forrásból, mint a többi darabjait, — de azt látjuk, hogy kiválogatásukban és előadásukban a kényesebb ízlés szempontjai nem korlátozták. Neki éppen azok tetszettek meg, amelyeknek vaskosságától és durvaságától már az ő korának ízlése is visszariadt. Így néhány Eulenspiegel-tréfának egyetlen magyar változatát örökítette meg. Ezeket a feledésbe merült s a *Democritus* megritkult példányai miatt már nehezen megközelíthető Eulenspiegel-Tillinkó-tréfákat gyűjteményünk teljessége érdekében alább közöljük.

2. *Henep és Senep.*

Egyszer Tillinkó egy Ifju Urhoz állott bé szolgának, a' ki minden jószágát el-tékozolta, és többnyire lopásával élt. El megy egyszer az Urával lopni ló-háton. Midőn mentek, egyszer az út mellett kendert találtak, hallod-é te, mondja a' szolgájának, ezt a' füvet Henfnek hijják (németül) és ez igen nagy ellensége a' tolvajoknak, mivel azzal szokták őket meg-kötözni, azért valahol találsz, mind rezelj reája, hogy el-rothadjon. Midőn haza értenek, ebédet akartak enni 's mondják Tillinkónak, hogy a' pintzéből hozza fel a' Szenfet, melly egy fazékban volt. Tillinkó soha sem hallotta, hogy mi az a' szenf, azt gondolta, hogy henf, mellyet néki a' gazdája mondott, gondolkodik azért magában, hogy miért kéri a' szakáts, vagy talán ötlet akarja véle meg-kötözni, mivel a' gazdájával együtt lopott; fogja azért a' fazekat és belé iprikál, 's osztán fel-viszi; a' szakáts fel-adja egy kis táiban, belé márt az Ur, hát igen rossz illatja van; kiáltja a' szakátsot, mondván: hallod-é te mit tsináltál ennek a' szenfnek. A' szakáts meg-kóstolja. Bizony Uram, azt mondja a' szakáts, ennek olyan ize van, mintha valaki belé-tsunyiított volna. Midőn Tillinkó mind ezen tsak mosolyog, monda néki az Ur: mit nevensz te? talám azt gondolod, hogy mi nem értjük a' dolgot, vagy tréfálódunk, jöszte kóstold-meg te-is. Én nem szoktam véle élni, felele Tillinkó, hát nem tudod-é, hogy mit mondottál az uton, hogy ezzel szokták a' tolvajokat meg-kötözni, és hogy valahol találom, mind le-tsunyiítsam; azért midőn a' szakáts a' pintzébe küldött, eszembe jutott a' te mondásod, és azért tselekedtem. Te gaz ember, mond az Ur, hát nem mondottam-é, hogy azt a' füvet henfnek hijják, és nem szenfnek. Uram, felele a' Tillinkó, én azt gondoltam, hogy mind egy. No, beste karafi, majd meg-esmértetem veled. Ezen meg-ijjett Tillinkó, 's kapufától vett bútsút. (*Democritus*, 1815. kiad. I. 33. sz.)

Eulenspiegel obscén tréfái közül való, sorrendben az első, amelyben Eulenspiegelnek gonosz öröme telik a szójátékban és a szócsavarásban. Kónyi elbeszélése (I. ugyanezt Trócsányi: *Magyar régiségek és furcsaságok*, III. 183. l.) pontosan egyezik az *Eulenspiegel* népkönyv 10. históriájával: *Die X. history sagt wie Ulnspiegel ein hoffiunger ward, vnd in sein unckher leerte, wo er sund das krut henep, so solt*

³⁸ György Lajos: *Kónyi János Democritusa*. Bp. 1932. M. Tud. Akadémia kiadása.

er daryn scheissen, da scheiss er in senep, vnd meint henep vnd senep wer ein ding. V. ö. Lappenberg: *Ulenspiegel*, 11—13. l. és 231. l. j., Gröger Lajos: *Kalazantinum XVI.* 1910. 28. l.

3. Próféta-eper.

Midön Tillinkó Rómából Frankofurtumba ment, az egész városban megtekintette, hogy mint van a' dolog, egyszer a' föbbi közül egy jó ruhás, erős posgás embert meg-lát, a' ki Alexandriai Biszát hozott, és igen drágán adta-el. Tillinkó gondolta magában: hiszem-én is elég erős lesák vagyok, a' ki a' dolgot gyűlöli, hát nem tudnék-é ilyen könnyen élni, mint ama' henyélő? Egész éjtszaka nem alhatott, tsak gondolkodott, az alatt meg-tsipi egy balha az alfelét, oda tapint, hát némelly böntsölékeket-is tapasztal a' büdös váluban, 's azonban eszébe jut, hogy ilyen a' Biszam, melyet amaz idegen árúlt volt, le-szakaszt azért egynehányat, és midön reggel fel kelt, némelly fü-szerszámokat-is vett hozzá, ki ül a' piatzra véle, a' Biszámokat pedig egy kis papirosba takarta. Külömbkülömb-féle emberek jöttek, kik ezt kik amaz kérdeztenek, de ő senkinek sem felelt, miglen két gazdag zsidók hozzája mentek, mivel ritka szokású viseletét látták, és kérdezték hogy mit árúl? Tillinkó felele, hogy ő Próféta epert árúl, mely akkor fog használni, a' mikor megpróbálják. A Zsidók félre mennek, tanátskoznak együtt, végre monda az öregebbik: talám ebből ki-tanúlhatnánk, hogy mikor jön-el a' Messiás; Tillinkóhoz mentek, és kérdezték hogy mennyi árú volna az egyik? Tillinkó gondolta, a' milyen a' portéka, olyan a' vevő, ez igen jó a' Zsidóknak, monda azért: egyet száz forintért adok, azért semmire valók, ha meg nem fizethetitek, takarodjatok, és hagyjatok békét az ilyen atnának: ekkor az alfeléhez kapott. Hogy pedig a' vásár minden harag nélkül vége menyen, oda ugrik az öregebbik, kifizeti az árát, haza érvén az egész Zsidóságot egybe gyűjtik a' Sinagógába. Akkor fel-áll a' leg-öregebb Rabbin, és monda: Három nap imádkozzatok és böjtöljete, hogy Isten akaratjából Próféta eperhez jutotunk, mely által a' Messiásnak el-jövele profétáltatik. Midön három nap böjtöltenek volna, Isák nagy pompával szájába veszi a' Próféta epert. Hogy tetszik, kérdé tőle Mozes? *Fársvált!* Mind meg-tsalattattunk, felele Isák, mert ez nem egyéb hanem ember ganéj; és hogy azon a' fán terem, a' kitől vettük. Melyet meg-szagolván mind helyén hagyának. (*Democritus*, 1815. k. I. 42. sz.)

Ezt az obscén tréfát többen is feldolgozták, de köztük, kétségtelenül, az *Eulenspiegel* népkönyvé a legmulatságosabb. Vele a Kónyi anekdotája — irodalmunkban e tárgy egyetlen előfordulása (szólás formájában emlegeti Jókai: *A magyar nép élce*, 1907. 55. l. és Herkó Páter I. 1893. 35. sz. 10. l.: „isten ucse próféta epert evett kelmed“) — néhány mellékes vonás leszámításával pontosan egyezik. V. ö.: *Die XXXV. histori sagt wie Ulenspiegel die iuden zu Franckford an den Mey betrog vmb insent gulden, er vkoufft in seins trecks für prophetem beer.* L. Lappenberg 49. l. *Eulenspiegel* tréfája feltűnően egybevág Bebel *De mercatore, & Judaeo* c. facetiájával (Lib. II. c. 46.), csakhogy az ő zsidaja nyereszkeskedés céljából vásárolja meg a' jövendőmondás eszközét. Alapgondolata egyezik Poggio 166. facetiájával is, amely így hangzik: „Alteri quoque, ut diuinum fieret, optanti, unica, inquit (sc. Gonnella), pillula te diuinum reddam. Assentienti pillulam ex stercore confectam in os praebuit. Ille prae foetore uomitans, stercus, inquit, sapit quod dedisti. Tum Gonella verum illum diuinasse affirmavit et premium divinationis poposcit“ (Noël kiad. II. 167. l.). Ezt a Gonnellához

kapcsolt tréfát (igazmondás; ezt a formát magyarul l. *Pipafüst*, 1898. 19. l.) Sacchetti is feldolgozta a 211. novellájában (Firenze 1724. II. 178. kkl.) s közli Wesselski az alább id. Gonnella-kiadásában (16. kkl.). A *De la crote* c. francia fabliau (Montaignon-Raynaud: *Fabliaux*, 1872. III. 46. kkl.) szintén a Sacchetti novellájával közös motívumon nyugszik. Még megemlíthető, hogy Hans Sachs egyik mesterdalában (*Gonnella lert warsagen*, 1548. Fab. 4., 463. l. 554. sz.), amely Poggio facetiájából készült, és a *Schiltbürgerben* (DNL. 11. k. 343. l.) szintén feltűnik ez a tréfa, amelynek további elterjedésére vonatkozólag l. Lappenberg 250. l., Bolte: Montanus 581. l. 43. sz., Wesselski: Bebel I. 187. l. 46. sz. U. ö.: *Die Begebenheiten der beiden Gonnella*. 1920. 99. l., Semmerau: Poggio, 227. l. 166. sz., E. Kadlec: *Untersuchungen zum Volkssbuch v. Ulenspiegel*. 1916. 59—61. l., Gröger L. i. h. 29. l.

4. A megfiatalítás.

Hailbron városában egy Doktor ki-doboltatta, hogy más mestersége mellett a' vén banyákat-is meg-ifjítahajta. Alig lett meg a' ki-hirdetés, imé nagy számú banyák jöttek-öszve. A' Doktor meg-parantsoló nékiek, hogy holnap a' nevét és esztendejét mindenik fel írassa egy kis papirosra, és úgy vigye hozzája; a' melly meg-is lett. Itt lehetett olvasni: Bokor Kata 101 esztendő, Róka Panna 88, Bodor Éva 94, Bornemisza Pila 69, Szabad Juli 92 esztendő 's a' t. A' Doktor meg-parantsolta, hogy harmad nap múlva ismét meg-jelenjenek; melly minden hiba nélkül meg-lett. A' Doktor el-kezde panaszolkodni, hogy a' tzedulák mind el-vesztek, vagy valami gaz ember el-lopta őket; azért szükséges hogy még egyszer a' neveket fel-írják, és holnap 10. óraker el-hozzák; mert monda tovább, idején kezdek a' dologhoz, mivel a' leg-vénebbiket meg-kell égetnem, és ennek a' porából kell az orvosságot tsinálnom a' többinek. Ha, ha! gondolta mindenik magában, talám én vagyok a' leg-vénebbik; azért kevesebbre iratom az időmet, hogy a' hamvazó szerda engem ne találjon. Midőn a' Doktor az új tzedulákat vette, az előbbieneket-is elő vette, és mondá a' környül álló Banyáknak: az előbbi tzedulákat ismét meg-találtam, de igen nagy külömséget látok az előbbi és a' mostaniak között: az előbbiben volt Bokor Kata 101 esztendő, az mostaniban pedig tsak 49. Róka Panna volt 88, most pedig tsak 42. Bodor Éva volt 94, most pedig tsak 46. Bornemisza Pila volt 69, most tsak 32. Szabad Juli volt 92, most 36. Azért magatok látjátok, hogy illy rövid idő alatt miképpen meg-ifjítottalak benneteket, mellyet sem Isten sem ember előtt el-nem tagadhattok, azért ki ki tartozik nékem meg-fizetni. Erre mind el-fakadtak nevetve, és a' meg-ifjúdott Banyák haza szégyenkedtek a' vén ködménben. (*Democritus*, 1815. k. I. 51. sz.)

E tréfa magva közös az *Eulenspiegel* 17. históriájával (*Ul. heilt die Kranken im Nürnberger Spital*), amely viszont Stricker Pfaffe Amisával (V. 805—931. vs.), a *Le vilain mire* c. ófrancia fabliauval (Barbazan-Méon: *Fabliaux*, 1808. III. l.) s Poggio 190. facetiájával áll kapcsolatban. Alapjául szolgált ez Molière *Le médecin malgré lui* c. darabjának is. Mindezekben betegek gyógyításáról van szó. Amis Lotharingiában tudomásukra hozza a betegeknek, hogy közülök azt, aki legelesettebbnek érzi magát, megöli s annak vérével gyógyítja meg a többit. Természetesen egyszerre mindenki egészséges lesz. Poggio facetiájában Petrillus gyógymódja még drasztikusabb: a legbetegebbet meg akarja főzni és zsírjával a társait meggyógyítani. *Eulenspiegel* azzal a fenyegetésével üríti ki a nürnbergi kórházat, hogy azt fogja

porrá égetni, aki az adott jelre legutolsónak távozik a szobákból. Eulenspiegel beteggyógyítását E. N. Reznicek *Till Eulenspiegel* c. népoporává dolgozta föl, melyet a berlini kir. operaház 1903. máj. 7-én előadott. V. ö. Lappenberg 238. l., Semerau: Poggio 228. l. 190. sz., Zipperling: *Das altfranzösische Fablet du vilain mire.* 1912., Kadlec i. m. 15—17. l., A. Andrae, Rom. Forschungen 27. 1910. 359. l.

Kónyi anekdotája, mely a csodálatos gyógyítás módjának a megfiatalításra átvitt későbbi változata, csak a megégetés és a gyors siker motívumaiban függ össze Eulenspiegel tréfájával. E változat, amely nem tartozik az *Eulenspiegel* népkönyv tartalmához, de kétségtelenül vele függ össze, nálunk még három helyen fordul elő: *Kassai Kal.* 1763. Toldalék (v. ö. Trostler József: *Mesenyomok a XVIII. sz. magyar irodalmában.* 1927. 21. l.), *Váti Kal.* 1786. és 1825. Az eredeti Eulenspiegel-história a *Susster Lipliben* tünik föl először (1808. 35. l. 8. sz.: *Lipli egy Ispotályban orvosság nélkül egy nap minden beteget meggyógyít*). A megégetés motívuma egy magyar népmesében is előfordul, v. ö. Nyr. 12. 376. l. Simonyi Zsigmond: *Tréfás népmesék és adomák.* 1902. 45. l. 2. sz.

5. Méhkas-história.

Német országban olytán méh-kasokat szoktak tsinálni, hogy egy ember-is könnyen belé fér. El megy egyszer Tillinko az Anyjával bútsúra, és annyira meg-részegedett, hogy egy méhesbe talált tántorodni, és ottan egy üres méh-kasban belé kútyorodott 's el-alutt. El-jön éjtszakának idején két tolvaj, és tanátskoznak egymás között, mondván, mindenkor hallották, hogy a' mellyik nehezebb kas, az legjobb. El-kezdtek azért emelgetni: 's egyszer arra akadnak, mellyben Tillinko alutt. Ezt rudra tették és vitték a' vállokon. Erre fel ébredt Tillinko, hallja a' tolvajoknak tanátskozásokat, de olly setét volt, hogy az ember a' mellette valót sem látta. Ki nyúl Tillinko a' kasból, jól meg-rántzigálja az elsőnek a' haját. E' pedig káromolja a' hátulsót, gondolván, hogy ő rángatta meg a' haját. A' hátulsó mondja; aluszol-e vagy álmodsz, hogy rángatnám én a' hajadat, mikor a' kast tartom. Kevés vártatva ismét az hátulsónak húzta-meg a' haját. Ez még jobban meg-haragudott, mondván: te panaszkodol hamis lelkü, pedig most úgy meg-rántottad a' hajamat, hogy még a' nyakam-is tsikorgott belé. Így, majd egyiket majd a' másikat rángatta; úgy hogy egész úton pereltek. Midőn leg jobban pereltek, úgy meg rántja az elsőnek a' haját, hogy majd hanyatt esett. Ezen meg-haragszik, el-veti a' kast, és néki esik a' hátulsó üstökének; ez is nem veszi tréfára, hanem amannak a' hajába ragaszkodik; ott húzták vonták egymást; Tillinko tsak meg nem hasatt nevetében: Végre el-unták a' veszekedést, szélyel mentek, és a' kast ott hagyták. (*Democritus*, 1815. k. I. 63. sz.)

Ez az igen népszerű Eulenspiegel-tréfa legkorábban Georg Hayden *Salamon und Markolf* c. versében fordul elő. Ennek kézírata még 1479 előtt készült s egyedül álló a *Salamon és Markolf* latin és német nyelvű változatai közt (v. ö. E. Schaubach: *Georg Haydens „Salamon und Marcolf.“* Diss. 1881. 4. l.). Valószínűleg előszóából hallotta ő is, meg az *Eulenspiegel* szerzője is s egymástól függetlenül illesztették munkájukba. E tárgyat Hans Sachs is feldolgozta (*Eulenspiegel im pinkorb*, 1548. Fab. 4. 429. l. 529. sz.) s a korai francia gyűjteményekben, így Carnoy elbeszélései közt (Romania 8. 222. l. 5. sz.) szintén előfordul: ebben a csibész a tolvajokat egy csizmadiaárral szurkálja meg, aztán kiugrik a kosárból s elszalad. — Hasonló történet olvasható Martin

Montanus *Wegkürzerében* (Bolte kiad. c. 5.), ahol a vitéz szabó úgy szabadul meg a két óriástól, kik a fa alatt alusznak, hogy felmászik a fára, s hol az egyikre, hol a másikra dob egy-egy követ. Az eltalált mindig azt hiszi, hogy a másik ütötte meg, amin hajba kapnak s agyonverik egymást. V. ö. Kadlec i. m. 89—92. l.

Kónyi elbeszélése megfelel az *Eulenspiegel* népkönyv 9. históriájának: *Die neunnd history sagt wie Vlenspiegel in einen Ymenstock krouch, vnnnd zwen bei nacht kamen vnnnd den ymenstock wolten stelen, vnnnd wie er macht das sich die zwen raufften vnd liessen den ymenstock fallen.* Még a következő magyar előfordulásait ismerjük: 1. *Susster Lipli*, 109. kkl. 23. sz. — 2. Jókai Mór: *A magyar népadomái*, 1857. 66. l. — 3. Jókai Mór: *A magyar nép élee*, 1907. 52. l. — 4. *Köcsög Muki*, 1898. 15. sz. — 5. A hevesmegyei Besenyőtelkén feljegyzett népies magyar változatát l. MNGy. IX. 76. sz. 527. l.

6. A kalmárok megcsúfolása.

Frantzia országból ment egy Katona Frankofurtumba a' régi idöben, és az úton bé-szállott a' tsillag vendég fogadóba. Jöllehet hogy a' Katonának a' ruhája rongyos volt, de frantzia aranyokkal jól meg-volt spékelve. A' vendég-fogadós meg-betsülvén ötet mint Katonát, és valamely gazdag Kalmárok közé ülteté asztalhoz. Ez igen meg-komorítá a' Kalmárokat, azért-is a' Katonának mindent ellenére tettek, a' mit tsak lehetett... Estve idején fekünni készül a' Katona, bé-vezeti a' vendég-fogadós egy szobába, mellyben külömb-külobm-féle vetett ágyak voltanak, 's azok közül a' leg-szebbikbe fekszik. Ezen meg-bosszonkodtanak a' Kalmárok, és lábánál fogva akarták le-húzni. A' Katona könyörög, hogy tsak addig vára kozzanak, míg a' flastromját meg-keresi az ágyban, melly a' lábárul esett vala le, azután örömet el-megy. Midön a' Kalmárok a' flastrom felöl hallottak, azt gondolták, hogy a' Katona tele van frantzal, azért néki engedték az ágyat, és másikat választott mindenik magának, korán reggel fel-költék a' Kalmárok és a' Katonát az ágyban hagyták. Azután a' Katona-is fel-költ, mindenik Kalmárnak az ágyában belé rezelt, azután ki-fizette a' vendég-fogadóst, és el-ment. Midön a' szolgáló vetni akarja az ágyat, belé markol a' rossz bűzbe, szidja a' Kalmárt rettenetesen, azután a' másik ágyhoz megy, hát ott is azon egy híron pendül a' dolog; mellyet azután a' vendég fogadósna k meg-beszél, hogy melly betstelenek voltak a' Kalmárok, 's ellenben melly derék ember a' Katona. (*Democritus*, 1815 k. I. 70. sz.)

Kónyi anekdotájának piszkos részlete egybevág az *Eulenspiegel* népkönyv 85. elbeszélésével: *Die LXXXV. histori sagt wie vlenspiegel einer wirtin in das bet scheisz vnd die wirtin vberredt das es ein pfafl gethon het* (v. ö. Lappenberg 123—124. l.). A színhely is megegyezik, a különbség csupán az, hogy Eu. egy papot csúfol meg, s ezzel a fogadós-nén is bosszút áll, aki minden jó ételt e kitüntetett vendége elé tesz, őt pedig szegénysége miatt megveti. Ugyanez Paulinál is olvasható (c. 653.), továbbá Hans Sachsnál (*Das Ay ins Pfaffen Pet*, 1544. Feb. 3. 316. l. 157. sz.) és az angol *Merie tales of Skeltonban* (c. 123.), amely, Lappenberg gyanítása szerint (279. l.), *Eulenspiegel* szerzője előtt ismerős lehetett. L. továbbá Bolte: Pauli II. 399. l. 653. sz. j.

7. Jó tanács a szabóknak.

El megy Tillinko Hamburgban a' szabók tzéh-mesteréhez, és azt mondja néki, hogy a' körül-lévő tartományokból és városokból hívatassa össze a' szabókat, kik nem az ő tzéh társaságához tartozandók-is, és olly mesterségre tanítja őket, a' melly nékik igen hasznos; és még a' Világ meg fognak emlékezni róla még a' maradéki-is. Nosza a' tzéh mester néki örül, egy nagy petésés levelet ki-küld, hogy egy bizonyos napra mind meg-jeljenek. Midön igen sokan össze gyültek, úgy hogy a' város-is tsudálta a' temérdek szabóknak sokaságát, kiki akarta meg-hallani azt a' hasznos mesterséget. Végre hirt ad a' tzéh mester Tillinkónak, hogy már jöjjön, mind egygyütt vannak. El-jön Tillinko, és őket egy nagy tágas piatzra vezetí; számtalan volt a' nép, kik már alig várták a' dolognak ki-menetelét; azután fel-megyén egy magas toronyba, és így kiált-le: hallyátok-é betsületes tzébéli szabó mester emberek! jól fel-jegyvezétek magatoknak, hogy, ha óllótok, réf, tzérna, tü és gyüszötök vagyon, ez elég a' ti mesterségetekhez; mindazonáltal ezt a' mesterséget tanuljátok-meg tölem, és még fíjaitoknak-is testamentomban hadjátok, hogy midön varni akartok, el ne felejtsetek a' tzérnának végén tsomót kötni. A' szabók tsak néznek egymásnak szemébe: ezt a' mesterséget úgy-is mind tudjuk, felelének; hanem ha tud-é még más valamit; mert tiz, tizenöt mért földnyirül hijában, és illyen bolondsáért nem akarunk ide fáradni. Halljátok-é, mondá Tillinko, a' mi ezer esztendővel ez előtt történt, arra nem igen szoktunk emlékezni; de mivel tsak így köszönitek meg jó akaratomat, tehát el-mehet mindenik vissza, a' hounét jött. Ezen el-kezdének nagyon lármázni, ki nevetett, ki szitkozódott, s mái napig-is meg emlegetik Tillinkot. (*Democritus*, 1815. k. I. 122. sz.)

Kónyi Tillinkó-tréfája, amely rokon a három bölcseségről szóló középkori elbeszéléssel (*Gesta Rom.* c. 103.), pontosan egyező párja az *Eulenspiegel* népkönyv 50. históriájának: *Die L. histori sagt wie Eulenspiegel die schneider im gantzen sachsen land beschreib er wolt sie ein kunst leren, die sollt inen vnd iren kindn gut thun.* Az eltérés csupán a helyben van: *Eulenspiegel*nél Rostockban történik a szabók összejövele. Lappenberg eredeti német tréfa maradványának tekinti (257. l.) ezt az elbeszélést, s kapcsolatba hozza azzal, hogy a szabók a középkorban valóban tartottak kongresszusokat, ahol a mesterségükbe vágó dolgokat tárgyalták meg. *Eulenspiegel* tréfája nem egyéb, mint ennek a szokásnak kigúnyolása. A magyar *Eulenspiegel*ben Suszter Lipli (25. sz. 122. l.) a halálos ágyához hívja a szabókat a végrendeletileg köti lelkükre a cérna végére bogozendó csomót. Hasonló motívumot találunk Nagy Ignác egyik adomájában (*Bors és paprika*, 1845. 578. sz.): egy földesúr összejövetelre hívja föl a vidék összes koldusait, s mikor ezek izgatottan lesik az ajándékot, kihirdeti, hogy soha hozzá koldulni ne jöjjenek, mert teljesen hiábavaló lesz a fáradságuk.

8. Bolondmag.

Egy Hertzeg udvari népének környül-vétele közben a' kertben sétálgatván, az udvari bolondra talál, a' ki valami fü magot hintett a kapálatlan földre; a Hertzeg kérdezi tőle, mit vetsz te ottan? A' ki felele: én bolondokat vetek. Hát miért nem inkább okos embereket vetsz? Azért, felele a' bolond, mert az ide való föld azokat nem termi-meg. (*Democritus*, 1815. k. II. 2. sz.)

Rokon az *Eulenspiegel* 73. históriájával: *wie Eulenspiegel in einer Stadt in Sachsen Land gelegen Stein säet, darum er angesprochen*

ward, und er antwort, er säe Schälk. Különféle változatokban s más és más személyekhez fűzve kedvelt darabja volt a régi gyűjteményeknek, pl. Kirchhof I. 413. sz., Claus Narr 85. l., Flögel: *Gesch. der Hofnarren*. 1789. 456. l. Nálunk is még több nyoma található: 1. Andrád: *Anekdoták*. 1789. I. 132. sz. — 2. *Házi és Úti Kal.* 1798. — 3. *Pesti Kal.* 1799. 1804. — 4. *Budai Kal.* 1807. — 5. *Hazai Kal.* 1816. — 6. Dugonics: *Magyar példabeszédek*. 1820. I. 120. l. — 7. *Közhasznú Honni Vezér.* 1836. 163. l. 30. sz. — 8. *Esztergami Kal.* 1837. — 9. Vas Gereben: *Neves-sünk.* 1856. 184. 240. l. = ÖM. IX. 444. X. 355. l. — 10. Kőmives János: *Gondüző.* 1867. 313. sz. — 11. Tóth Béla: *MA.* VI. 309. l. (Metternich hercegről és Akliról).

IV.

Andrád Sámuel Eulenspiegel-anekdotáái (1789—1790).

Alig egy évtized múlva a *Democritus* nyomába lépő Andrád Sámuel nagyhatású anekdota-gyűjteményében,³⁹ amelynek igen nagy érdemei vannak a világhíres vándortárgyak átplántálásában, a következő három Eulenspiegel-históriára akadunk.

9. *Olesó stiblik.*

Változtatni akarván egy tsalárd a' várost, melyben sokáig korhelkedett, szüksége vala egy pár stiblire, de pénze nem volt, hogy vegyen. Azért tsalárd-sághoz, mint *manualis*-sághoz nyul. és azzal így teszen szert egy pár Német láb-tokra. (A' paputsot lábtyünek is nevezhetnök.) El menyen egy stibli-diához (Suszter), és az öttse bőriből (*Kalbleder*) egy pár láb-tokot alkusz. meg-méreti a' lábát, és azt mondja, hogy holnap 7. órakerülhetetlenül szüksége leszen reá, melyet meg-igére néki a stiblidia. Tsak hamar azután más varró-diához megyen, és annál-is alkuszik egy párt olyant mint az elébbeni, és azt mondja, hogy holnap reggeli 8. órakerülhetetlenül szüksége leszen reá; melyet néki ez-is meg-igére, hogy el-készit, és el-hoz. Az első el-jó más nap 7. órakerülhetetlenül szüksége leszen reá, melyet meg-igére néki a stiblidia. Mert el-felejtette volt meg-mondani (hazudni), hogy az egyik lába vastagabb. De a' külömben semmi sem, monda a' tsalárd, üsd tsak kaptára, mert dél után el-akarok utazni, az alatt a' másikat, minthogy lábamhoz illik, meg-tartom. Alig megyen ez el, jó a' más suszter-is a' stiblikkel. Ezen a' stibli-dián-is éppen úgy hegedült a' tsalárd mint az elsön. Az egyik stibli jó volt, a más tökéletlen okra nézve igen szoross. Ennek-is kaptára kellett ütödni 's dél után el-jöni. Midön ezen a' módon egy pár új stiblire verekedett vólna a' tsalárd fejü láb, ki-fizeté a' fogadást és el-utaza. Dél után el-jöve mind a' két stiblidia a' kaptározott stiblikkel. Midön az ajtónál egybe-találkozván hallanak, hogy a' stiblis el-utazott, és látnák, hogy meg-tsalattattanak, kotzkát vetének, hogy melyiké legyen a' két özvegyen maradott láb-tok. (I. 73. sz.)

Hasonlóképen tesz szert lábbelire Eulenspiegel Erfurtban az 1532. kiadás XCII. elbeszélése szerint (*Wie Vlenspiegel ein par schu kaufft on gelt*). A kicsalt cipőkben aztán futásnak ered s üldözőinek azt kiáltja vissza, hogy fogadásból szalad (v. ö. Lappenberg 141. l.). Megvan

³⁹ György Lajos: *Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái*. Kolozsvár 1929.

ez az anekdota Erasmusnál (*Coll. fam. opus*) és Joh. Gastiusnál (*Conv. serm.* 1541). Fritz Reuter, a híres német népies író, szintén feldolgozta. V. ö. A. L. Stiefel, *Ztschr. f. vergl. Lit.-gesch.* 8. 1895. 483. l., A. Andrae, *Rom. Forsch.* 27. 1910. 358. l. — Anekdotáink közt még többször előkerül: 1. *Budai Kal.* 1806. — 2. *Suszter Lipli*, 1808. 12. sz. 49—52. l.: *Lipli pénz nélkül sarukat vesz.* — 3. *Az Űstökös* VI. k. 1860. 11. sz. 81. l.: *Hogy tett szert V. Jancsi csizmára.* Elbeszélés Sz. J.-tól: V. Jancsi egy tűzről pattant magyar fiú a régi világban Pesten, ahová apja juratériára küldötte fel. A Kecskeméti-utcában a „Két medvé“-be száll s ott követi el ugyanezt a csínt. — 4. Baczur Gazsi: *Jogász humor.* 1878. 38—40. l. (V. Jancsiról, az előbbivel egyező).

10. A fogadásoknak tetsző nóta.

Jól-lakván egy utas a fogadóban, mikor meg-kellene fizetni, azt mondja, hogy néki bizony egy krajtzárja siuts, hanem egy szép nótát fú érette. A tsapláros azt mondja káromkodva, hogy néki pénz kell, nem ének.

— De ha én olyant énekelek, mely néked tettzeni fog, acceptálod-e a fizetésbe? — kérdé az idegen.

— Legyen, nem bánom, — mondja a fogadós; — de olyan legyen, hogy nékem tessék.

Utoljára ki-huzá amaz az erszényét, és monda:

— Már most fuvok egyet, a' mely Kendnek bizonyosan tettzeni fog, — és mikor énekelni kezdé, ki-nyitá az erszényit és meg-fizete.

— E' bizony tettzik, — szólla a fogadós.

Amaz el-tevé az erszényit és monda:

— Igy hát szent immár közöttünk a' békesség.

Andrád anekdotájának (I. 360. sz. = *Vade Mecum*, II. 124. sz.) nem világos a csattanója. Úgy kell érteni, hogy a vendég előveszi a pénztárcáját s énekel, amiből a fogadós azt sejtí, hogy mindjárt pénz hull a markába. Ezért mondja, hogy tetszik a nóta, de ezzel a kijelentésével az előbbi megegyezésük szerint a fizetés el is van intézve. Hasonlókép szedi rá a fogadóst s fizetés nélkül áll tovább Suszter Lipli (22. l.). Ezekben a változatokban *Eulenspiegel* egyik híres tréfájára ismerünk: *Die LXI. histori sagt wie Ulenspiegel zu Erdfurt ein metziger noch vm ein braten betrog.* A *Repeues franchises* középkori költemény hasonló tréfát beszél el Villonról (*Oeuvres de Fr. Villon*, ed. Moland, II. 3. 814—921. vs.). Ezzel egyidőben Poggio is lejegyzí ezt a történetet (c. 259: *De cantilena tabernarius placeta*), a befejezésben némi eltéréssel a két előbbitől. Poggiót használta forrásul Kirchhof (I. 193: *Von dem gesang so die wirt gern hören*) s olvasható Wickramnál (*Rollwagenbüchlein*, c. 53.) és Montanusnál is (*Wegkürzer*, c. 13.) a XVI. században. Ez utóbbival függ össze a Heinrich braunschweigi herceg hasonló tárgyú darabja (*Comedia von einem Wirte*, ed. L. Holland. Lit. Ver. 36. k. 445. l.). L. a további utalásokat Bolte: Wickram, I. 375. l., Bolte: Montanus, 567. l., Semerau: Poggio, 235 l., Kadlec i. m. 45—47. l.

11. *Oremus.*

Egy ifju falusi Pap az Oskola-Mesterrel egykor a' többek között beszélni kezdének (!) a' falubeli szép asszonyokról.

— Az igaz, — mondja a' Pap, — hogy a' mi falunkban rakássával hever a' sok szép asszony, a' kiknek párját nem találja az ember, ha a' dió fáig Léváig s Déváiig mind fel-járja-is az országot. Az ilyen asszonyoknak örömet prédikáll az ember, és az ilyen szép nyáját merő gyönyörűség legelni.

— Bizony Tisztelendő Atyaságodat — monda az Os. Mester, — nagyon-is betsüllib azok, és igen kevesen vagynak közülök, kik leg-nagyobb grátziának ne tartanak, ha Tisztelendőséged őket meg-látogatja.

— Tapasztalja-e azt Kend Mest Uram? Kend egy derék és betsületes ember, Kend előtt nintsen semmi titkom, mert a' dolgot tudom hogy nem mondja elébb. Némelyek azok között az asszonyok között tettetik, mintha ellenségim volnának, tziromlnak engemet férjek előtt, holott azok szeretnek leginkább. Egy szóval gustusom szerént való mátrónak; ha Kend ugy tudná mint én, bámulna rajta.

— Tiszteletes Uram! tudja hogy én mint a' nyul úgy tudok hallgatni.

— No jól van Mest Uram, a' jövő vasárnap mind az Oltárhoz járulnak az asszonyok, tsak vigyázzon Kend, a' melyik előtt én azt mondom: *Oremus*, az engemet jó szívvvel meg-szenved.

Az ujságon kapó Oskola-Despota alig várja, hogy jöjjön vasárnap, és akkor is egy fél órával hamarabb kezd harangozni. Utóljára el-jő az Oltárhoz a falubeli Nótáriusné, és minekutánna egy két titkos kedves tekintetet vetett volna az áldozó Papra, le-teszi áldozatját az Oltárra.

— *Oremus.*

— Azt bizony meg-gondolám, — mormolá magában a' Mester.

Ezután elé tappoga a' biróné az ő áldozatjával, és kedves szemekkel tekinté Tiszteletes Uramra.

— *Oremus.*

A mézárósné.

— *Oremus.*

Több pásztorjokat esmerő juhok-is vagy Magyar Országi nöstény ber-kék járultanak elé, a' kik előtt mind *Oremus* mondatott.

— Ennye boszorkány-bordából szóttek! mitsoda jól tudják magokat tettetni, már ezt ki hitte volna! — mormolá most-is magában az oskola-Monárka.

Végezetre elé-lipitzkedék a' Mest Uram kedves élete Párja-is Titt. Os. Mesterné Asszonyom leg-hátul. Mest Uram szeméit le-függesztvén, fülit fel-emelé, hogy nagy legyen mint a' száárnak. A' Pap pedig el-kezdé ekkor-is:

— *Oremus.*

A Mester inti a' Papot, és azt sugja néki:

— Az az én feleségem.

— Semmi sem, — monda a' Pap, — tsak ugyan *eo non obstante Oremus* még-is.

Ez az Eulenspiegelnek tulajdonított tréfa, amelynek egyetlen magyar nyomát Andrád anekdotája (II. 46. sz.) örzi, az 1532. erfurti kiadásban került a népkönyv történelmi közé: *Historie XCVII. Wie Vlenspiegel ein metz het, die er fur sein ehewrauen ausgab vnd verdinget sich zu einem dorfpfarrer.* Eulenspiegelnél a jelige: „Brems“, v. ö. Lappenberg, 143. l. Az erfurti kiadó Bebelről (L. II. c. 40: *De sacerdote & aedituo*) vette át ezt az elbeszélést, amely párhuzamba vonható Poggio 142. facetiájával és Hans Sachs egyik mesterdalával (*Ewlenspiegel mit dem prems*, Goetze-Drescher III. 219. l.). L. a további utalásokat Wesselski: Bebel I. 185. l. 40. sz. j. és Semerau: Poggio 223. l. 142. sz. j.

V.

Suszter Lipli, az első magyar Eulenspiegel-könyv (1808).

A XVI. század óta figyelemmel követhető Eulenspiegel-nyomok után csak nagy későn, a múlt század elején, jelentkezik az első olyan magyar könyv, amely elejétől végéig Eulenspiegel-tréfákat tartalmaz. A M. Nemzeti Múzeumban található — talán egyetlen ismert példányának — címlapja a következő: *Amaz Ország-szerte elhiresült Suszter Liplinek élete, tettei, dévaj, és tzigéres Furtsaságai. Huszön-öt szakaszokban foglaltatva, ugyan annyi fa-metszésekkel ékesítve, az Olvasónak mulattságára nyájossan öszve-szededgetve.* Pesten 1808. Hartleben Konrad Adolf Könyvárusnál a Vátzi utzában. 8-r. 125 l.

Magát meg nem nevező szerzője szombathelyi Holosovszky Imre (1766—1829.) kir. sőtiszt volt, aki a múlt század elején, 1808 és 1812 között, még néhány németből átdolgozott regénnyel szórakoztatta az olvasni vágyó magyar közönséget.⁴⁰ Ebben a „nyájossan gyönyörködtető könyvetskében“ is fáradsága egyetlen jutalmát az olvasók „mulandó mosolygásának“ felderítésében kereste. Célját minden biztonnal elérte. Könyve az olvasók kezén elkallódott s annyira feledésbe merült, hogy nevezetes vonatkozású tartalma s az a történeti jelentősége, hogy a világszerte elterjedt Eulenspiegel-tréfák első összefüggő változat-sorozatát nyújtja, a szakirodalomban a mai napig teljesen észrevétlenül maradt. Pedig nem éreketlen, hogy — bár megkésve és megfogytakozva — mi hozzánk is eljutott az Eulenspiegel-népkönyv s elévülhetetlen tréfáit, amelyek évszázadok óta kalandoznak, a mi közönségünk is olvasta és egykor megnevelte. Magyar változatunk az Eulenspiegel-népkönyv átdolgozott és megrövidített típusa, amely az eredeti szerkezet 96 históriájából csak a következő 25 fejezetet tartalmazza: 1. *Suszter Liplinek születéséről, 's neveltetéséről* (megfelelője: Die erst historii); 2. *Liplinek inaskodása* (Die LXII. historii); 3. *Lipli vándorol* (e fejezetnek nincs megfelelője az eredeti alapszerkezetben); 4. *Lipli pénz nélkül eszik, 's iszik* (LXI. és LXXX.); 5. *Lipli egy Péknél inaskodik* (XIX.); 6. *Lipli a' kötélén tántzol* (III.); 7. *Képiróvá lesz Lipli* (XXVII.); 8. *Lipli egy Ispotályban orvosság nélkül egy nap minden betegeket meggyógyít* (XVII.); 9. *Lipli eladja a' lovát 's akasztófára ítéltetik* (LVIII.); 10. *Tanult versenségbe keveri magát Lipli a' Vitenbergi fő-oskolában* (XXVIII.); 11. *Lipli egy szamarat olvasásra tanít* (XXIX.); 12. *Lipli pénz nélkül sarukat vesz, és ravaszság által kimenekedik az örök körmeikből* (XXXII. és 1532. Hist. XCII.); 13. *Ismét pénz nélkül eszik Lipli, és egy fogadóst faggat* (XXXIII. és LXXVIII.); 14. *Megtsal Lipli egy Mészároost* (LX. és LXI.); 15. *Tejet vásárol Lipli, és Kováts lessz* (LXX. és XL.); 16. *Vargává lesz Bernburgban Lipli, és a' szabókat faggatja* (XLIII. és XLIX.); 17. *Lipli egy Szütsnél áll be* (LIII.); 18. *Lipli egy Ügyészt tsal meg* (XXXVIII.); 19. *Lipli egy lókereskedőt megtsal 's tizenkét vak Embereket meg aján-*

⁴⁰ Szinnyei: MI. IV. 1028. h.

dékoz (1532. Hist. XC. és Die LXXI. histori.); 20. *Egy Timárhoz áll be Lipli, és egy fogadást megtsal* (LVII.); 21. *Lipli egy Vízhájum Kalmárnál külömbféle tsalfaságokat követ el* (LXIII.); 22. *Tovább kellvén Lipli egy parasztot megtsal, és ser-főzővé lészen* (XLVII.); 23. *Elloppják Liplit, azután egy Szabónál áll be* (Die neund history); 24. *Bosszút áll Lipli egy vendégen, és Annyát kenyérre segíti* (VI. és LXXXVI.); 25. *Liplinek betegsége 's halála* (L. és XCIH.).

Magyar Eulenspiegel-könyvünk tehát olyan átdolgozott kiadás, amely az eredetit egyharmadára rövidítette és vonta össze: 25 fejezetében az alapszerkezet 31 históriájára és az 1532. erfurtti kiadás 2 betoldására ismerünk. Egyáltalában nem követte az évszázadok óta számtalanszor lenyomatott *Eulenspiegel* menetét, sorrendjét és kapcsolatait, hanem önkényesen válogatta össze a tetszésének megfelelő részleteket. Néha egy fejezetben két mozzanatot is összeolvasztott, ami forrásának megrövidítésével⁴¹ és módosításával járt. De azért elég híven megőrizte az átvett darabokban mintájának minden lényeges motívumát, úgy hogy a Lipli kópéságaiban nem nehéz ráismerni *Eulenspiegel* jellegzetes vonásaira és páratlan leleményességére. Csupán egy vonás hiányzik belőle: az *Eulenspiegel* trágársága és féktelen szabadossága. Azok a vaskos, durva, sokszor ocsmány részletek, amelyek még a középkorba visszanyúló népies humor kirívó színeit viselik magukon, nem jutottak be a magyar szövegbe. Az átdolgozó ízlése kiküszöbölte belőle mindazokat a visszataszító tréfákat, amelyek már a múlt század elején nem bírták meg a nyomdafestéket. A magyar *Eulenspiegel* tehát ízléstörténeti szempontból is érdekes változat. Arra vall, hogy a közízlés és az irodalmi felfogás a múlt század elején az író és a kiadót *Eulenspiegel* átültetésében és kiadásában erős rostálgatásra és gondosan egybeválogatott szemelvényes formára készítette.

Meg kell állapítanunk azonban, hogy nem a magyar *Eulenspiegel* szerzője, Holosovszky Imre, volt az, aki a válogatást, átdolgozást s a régi szöveg újszerűvé tételét keresztülvitte, hanem 1807-ben egy német kiadó jött arra a gondolatra, hogy az olvasásra különben igen érdemes *Till Eulenspiegel* históriáit csak az obscén részletek teljes mellőzésével lehet kinyomtatni és terjeszteni. Kiválogatta tehát, amint előszavában mondja, azokat a fejezeteket, amelyek az olvasó élvezetét nem zavarják. Keze alatt egy új *Eulenspiegel* született, amely teljesen levetkőzte durvaságát és sokszor visszataszító szennyességét. A XIX. század és napjaink *Eulenspiegele* ez, aki új habitusában a szalónok választékos környezetébe s a gyermekszobák tiszta vidámságába is beléphetett. Ez a nevezetes kiadás, amely a magyar *Eulenspiegel*nek is mintául szolgált, a következő volt: *Leben und Thaten, Schwänke und Possen des Till Eulenspiegel zum angenehmen Zeitvertreibe lustig und kurzweilig in 25 Kapiteln beschrieben. Mit 25 schönen Holzschnitten geziert.* Frankfurt u. Leipzig 1807. 8-r. 151 l.

Bizonyára maga Hartleben adta ezt a példányt Holosovszky ke-

⁴¹ Elhagyott fejezetek: 2. 3. 5—8. 10. 11—16. 18. 20—26. 30. 31. 34—37. 39. 41. 42. 44—47. 51—53. 55. 56. 59. 63. 65—69. 72—77. 79. 81—85. 87—92.

zébe, aki az 1000 példányban megjelent átdolgozásáért kiadójától 40 forint honoráriumot kapott.⁴² Így történt, hogy 1808-ban már az olvasók kezében forgott az új *Eulenspiegel* magyar mása, amely az eredetijének színes nyomású gyenge fametszeteit is kölcsön vette. Alig is változtatott valamit rajta. A magyar és német népkönyv 25 fejezetének sorrendje, címfelirata és tartalma pontosan fedi egymást. Eredetisége csaknem teljesen kimerült abban, hogy Till Eulenspiegelt Liplinek nevezte s itt-ott elvétve belevegyített néhány magyar színt, a nélkül azonban, hogy a német népkönyv idegen vonásait következetesen törölte volna. Amint szelleme, úgy cselekvényének környezete is megmaradt németnek. Holosovszky érdeméül csupán annyit jegyezhetünk fel, hogy a korának ízléséhez idomult *Eulenspiegel* első magyar átültetője, a Lipli név alatt rejtőző s észrevétlenül maradt Eulenspiegel-tréfasorozat első tolmácsolója nyelvünkön.

Alább néhány olyan szemelvényt közlünk belőle, amely magyarul ebben a kiadásban jelent meg először.

12. Tudós kérdések.

Lipli... Vittenbergába jutott, a' hol egynehány Deákkal versenkedni kezdett. Nem tudott végtére egyébként Lipli magán segíteni, hanem hogy magát olly Böltsnek lenni állította, a' ki a' legnehezebb kérdésekre-is meg tudja felelni. Az Elöl-járók eleibe idéztetett azért. Minden Tanítványok megjelentek, 's Lipli nagy göggösen fellépett a' karékba; a' mikor osztán az Oskola Igazgatója előre lépett, hogy némelly kérdésekkel késértené.

— Mondjad meg nekünk fő-tudományú Bölts! — ugymond — hány tsepp viz vagyon a' tengerben? — Hevenyen felele Lipli:

— Fő-érdemű Igazgató, egy tseppig meg fogom ezt határozni, mihelyt minden folyóknak, 's vizeknek megparantsoljátok, hogy folytoktól megszűnyenyenek, 's a' tengerbe ne keveredjenek, hogy így a' Tengernek vizeit egyedül, 's magában megmérsékelhessem, 's tseppjeit felszámolhassam. De mivel ez hatalmatokban nints, azért a' kérdésekre való felelet is önként megszűnik.

Az Igazgató elpirulva tovább ment, és egy más Oktató lépett előre kérdvén:

— Ádám idejétől fogva máig hány napok multak el? — Tsak hamar felelt Lipli:

— Ádám idejétől fogva hét napok multak el, és ha ezek elmulnak, ismét más hét napok következnek Világ végéig.

Megtsalatott az oktató, 's a' Deákok azonkívül ki is nevték. Már most egy harmadik Tudós lépett elő, kérdvén:

— Hol vagyon a' Világnak közép pontja? — Lipli felele:

— A' világ közép pontja itt vagyon a' Vittenbergai fő-oskolában, ha pedig ezt hínni nem akarjátok, mérjétek bár egy sinorral az egész Földet, és ha tsak egy hajszálnyit hibáztam, nevezetek számárnak. — A' Deákok e' Tudóson is hahotáltak, és Lipli most fennszóval monda:

— Drága Uraim! Én eleget tettem kérdéseiteknek, most már ti is feleljetek az enyimre; mondja meg Tudós Uram, melly nehéz a' Hold?

A Tudós ide 's tova taszigálta vendég haját, de felelni nem tudott. Nevelt Lipli, mondván:

— Nem nehezebb a' Hold egy fontnál, mert egy font valami egész, a' melly négy fertályokból áll, de ám a' Hold is négy fertályokból áll, tehát éppen egy fontos.

A' Deákok hangos katzagásra fakadtak, a' Tudósok haza szöktek, és Lipli jó békével szállására ballagott. (43—46. l.)

⁴² V. ö. Szinnyi i. h.

E népies származású tréfa rokonsági köréből említhetünk még néhány magyar változatot. 1. Vas Gereben: *Nevecsünk*. 1856. 277 l.: Valaki fogadást köt arra, hogy kiissza a tengert. Amikor vállalkozásának végrehajtására kerül a sor, azt követeli, hogy előbb a folyóvizet különítsék el, mert csak a tengerre értette a fogadást. — 2. A *Paprika* c. Veszprémben megjelent élclap 1. 1883. évi. 3. sz.-ban ráakadunk Eulenspiegel kérdésre: „Milyen nehéz a hold?” — 3. Tóth Béla *A magyar anekdotakincs* IV. 131. lapján a „Hogy hívják az én komámat Ercsiben?” c. Eötvös-anekdótát közli. Eötvös József ezt a két kérdést adja fel az ercsibeli embernek: 1. Hány stáció ide a másvilág? 2. Milyen mély a tenger? A paraszt a találó válaszokat megadja s ezzel a kérdéssel vág vissza: „Azt mondja meg nekem az úr, hogy hívják az én komámat Ercsiben.” E népszerű magyar változat ugyanezen kérdésekkel, de Eötvös neve nélkül olvasható még a következő helyeken: 4—5. *Herkó Páter* I. 1893. 20. sz. 6. l.: *A kolozsvári examen*, és u. o. 2. 1894. 22. sz. 12—13. l.: *A három kérdés* (Cenner Lajos elbeszélése); 6. *Uram Bátyám* 13. 1898. 40. sz. 476. l.: *A tudós paraszt*. — 7. Hasonló népies tudós kérdéseket közöl Kálmány Lajos: *Hagyományok*. 1914. II. 132. l. 25. sz.: *Mátyás király és a cigány béres*, u. o. II. 145. l. — 8. A ponyvára került magyar *Eulenspiegel*-ben szintén szerepelnek ilyen kérdések: *Köcsög Muki*, 8. sz.: *Köcsög Muki a Nemismerdi egyetemen*.

A Lipli wittenbergi mulatságos szerepléséről közölt elbeszélés, amely két kérdéssel (mennyire van az ég a földtől, milyen széles az ég) rövidebb a neki megfelelő *Eulenspiegel*-históriánál (*Die XXVIII. histori sagt wie Ulenspiegel zu Brag in Behemen vff der hohen schul mit den studenten conuersiert, vnd wol bestond*), valamint a felsorolt magyar változatsor a talányfejtés népszerű csoportjába tartozik. Eredete egyrészt Indiában és Tibetben nyomon követhető, másrészt nyugati illetőleg régi germán szokásokkal függ össze (v. ö. Ztschr. f. deutsches Altertum, 3. 25. Ztschr. f. vergl. Wortforsch. 13. 49. l.). Különléte formái vannak: 1. a kérdések célja, 2. a kérdező és a kérdezett személye, és 3. a kérdések tartalma szerint. — A rejtélyes kérdések megfejtésével az illető valamely veszélyt hárít el (életét vagy vagyonát megmenti: cinkotai kántor), valami előnyt ér el (pl. menyasszonyt szerez), vagy egyszerűen a természetes ész fölényéről tesz tanuságot. Az utóbbi irány a középkor és az újkor tudós és népies költészetében számos nyomot hagyott. Különösen a népköltészet szatirikusan élte ki és fejlesztette tovább, úgy amint *Eulenspiegel*-nél és a magyar anekdotákban észrevehető. A kérdező és a kérdezett viszonyában két fő formát lehet megkülönböztetni: vagy maga a kérdezett felel (*Eulenspiegel*), vagy pedig helyette más vállalkozik a kérdések megfejtésére (cinkotai kántor-típus). Tartalmuk szerint a kérdések rendkívül gazdag változatsort mutatnak. Vannak azonban bizonyos kérdések, — ilyenek az *Eulenspiegel*-ben szereplők, — amelyek minden időben és minden népnél kedveltek voltak.

Komoly kérdések és feleletek előfordulnak már a *Talmud*-ban és a keresztény iratokban. Ezek gyakran teszik a világ középpontjává Jeruzsálemet és a Golgotát. Nasreddin 70. elbeszélésében (Wesselski: Nasreddin, 70. sz., Kunos: Nasreddin, 55. l.) a keresztény szerze-

tesek egyik kérdése a világ középpontja iránt érdeklődik, s ugyanez a forma megtalálható a spanyol Timoneda *Patranuelo*jának 14. meséjében (v. ö. Schnorr: Archiv, 9.422. l.) és a Liebrechtől említett gascognei változatban (Germania, 7. 506. l.). A tipikus válasz az, hogy az illető földbe üti botját, s azt a pontot jelöli meg a föld középpontjául, ahol az megáll. Teofilo Folengo *Orlandino* c. versében egy papnak többek közt erre a két kérdésre kell felelnie: mennyire van a föld az égtől s hány csepp van az adriai tengerben? A pap szakácsa, Markalf, aki ura helyett felel, az első kérdésnél hivatkozik az ördögre, aki zuhanásával az ég és a föld közötti távolságot lemérte, s a második kérdésnél azt kívánja, hogy zárják el a folyók torkolatát, miként az Plutarchosnál, Aesopusnál és Steinhöwelnél is előfordul. A legrégebb német változatban, Stricker elbeszélésében (*Pfaffe Amis*, l. 39—180. vs.), Amis azt követeli a kapzsi püspöktől, hogy állítsa meg a tengerbe torkolló folyóvizeket, s ha ezt véghez viszi, ő is megfelel kérdésére. Már Folengo előtt Sacchetti 4. novellája feladja azt a kérdést, hogy mi a távolság a föld és az ég között s hány csepp van a tengerben. Az is tipikus forma, hogy Sacchetti molnára egy bizonyos számot mond s azt követeli a zsarnoktól, hogy vizsgálja felül adatainak helyességét, ha nem hisz a szavainak. Majd Paulinál (c. 55), a vele összefüggő Hans Sachsnál (Fab. 4. 103. l. 304. sz.) és Waldis *Esopus*ában (III. 92. sz.) találkozunk a hasonló talányfejtés irodalmi feldolgozásával. E kérdésnek rendkívül kiterjedt irodalma van, l. Köhler I. 267. 492. kkl., Jellinek, Euphorien 9. 159. l., Wesselski: Nasreddin I. 226. l. 70. sz. j., Bolte-Polívka III. 214. kkl.

A fentiek alapján megállapítható, hogy Lipli tudósvizsgálata a középkori egyetemek haszontalan vitatkozási betegségét parodizáló Eulenspiegel-típus körébe tartozik, míg a többi magyar változatot a tudós pedantéria fölött a természetes elmésség diadalát mutató cinikotai kántor anekdotakörébe sorozhatjuk.

13. A beszélő számár.

Lipli... Erfurtba ment, a' hol tudósító levelek által elhíresítette, hogy ő olyan mesterséggel bír, melly által a' szamarat olvasni taníthatja. Azonban találkozott egy gazdag ember, a' ki e' dévajságot meg akarta próbálni. Két száz tallért kívánt Lipli, felét ezeknek előre, és két hónap alatt kész akart lenni mesterségével. Megegyeztek. Száz tallérok ottan kezére fizettettek, és egy számár is hoztatott hozzája, a' mellyet ő egy istállóba zárt, és a' hová magán kívül senkit sem bótátott.

Már most egy könyvet vett Lipli magához, és minden két levele közzé szénát helyeztetett, ezt a' könyvet osztán a' jászolba tette; mihelyt a' számár a' szénát észre vette, ott nyelvvel a' könyv levelét megfordította, és a' szénát onnét kiette, ha evvel készen volt, ismét a' másik levelet fordította el, és a' midőn az egész szénával készen volt, éhségből ordítá: I, A, I, Á. Már most ezt Lipli minden nap gyakorolta vele, míg a' számár a' levél forgatását jól megtanulta. Elment osztán amaz Emberhez, a' kivel felfogadott volt, 's jelentette néki, hogy tanítványa már egynéhány magán-hangzó betűket tudna. Tsudálkozott ezen az Ember, 's egynéhány Barátjait magával híván, velek az istállóba méne.

Könyvét kezéhez vevé tehát Liplink, és a' számár eleibe tartá. Ez egész nap éhezett vala már, azért bátran forgatta a' leveleket, és a' midőn seholy

szénára nem akadott, harsányan ordítá: I, A, I, A. Nem tsudálkozhattak a' nézők eleget, és a gazdag Úr úgy meg örült nékie, hogy álló helyében ismét ötven tallérokat adott az adósságból Liplinek. Ezeket magához vette ő, és ismét odább vitte sátorfáját, minekelőtte előbb a' jászolba egy tzédulát vetett volna, a' mellyre ezen szavakat írta:

— A' ki elhiszi, hogy a' számár olvasni megtanulhat, megérdemli, hogy számárnak neveztessek. (46—48. l.)

Hasonló tréfát beszél el Vas Gereben (*No még egyet ne vessünk*, 1856. 189. l. ÖM. X. 456. l.) egy török fogságba esett magyar vitézről, aki arra vállalkozik, hogy a szultán elefántját megtanítja beszélni. Magában így okoskodik: „Addig oktatom a jámbor állatot, hogy vagy az döglük meg az alatt, vagy a szultán hal meg, s időközben tán meg is szabadulhatok.“ Ugyanezt az anekdotát Martinus Antalról beszéli el a *Herkó Péter*, 4. 1896. 19. sz. 10. l.

Az a tréfa, hogy valaki ravasz szándékkal valamely állatot, rendszerint szamarat vagy elefántot, beszélni tanít, igen régi és elterjedt anekdota. Két változata van. A teljesebbet Stricker képviseli (*Pfaffe Amis*, 181—315. vs.); ennek megoldása egybevág egy keleti forrással (v. ö. Liebrecht, Germania 25. 299. l.). Ide tartozik a Lipli tréfájával összefüggő *Eulenspiegel* 29. elbeszélése (*Die XXIX. histori sagt wie Ulenspiegel zu Ertfort ein esel lesen lert, in einen alter psalter*), amely olyan pontosan egyezik Stricker költeményével, hogy közvetlen kapcsolatukban kételkedni sem lehet (Kadlec i. m. 34—35. l.). *Eulenspiegel* tréfáját Hans Sachs is feldolgozta egy elveszett mesterdalában (v. ö. Goetze-Drescher, IV. 308. l.). A másik rövidebb változat alapformája, amelyhez Vas Gereben és a *Herkó Péter* anekdotája csatlakozik, a Poggio 250. facetiájában (*Facetum hominis dictum asinum erudire promittentis*) jelölhető meg. A Poggio-féle változat került be Waldis *Esopusa*-ba (IV. 97.) s ezt dolgozta fel Lafontaine is minden különösebb új vonás nélkül az egyik meséjében (VI. 19.: *Le charlatan*). Poggiótól terjedt tovább az angolokhoz (*Mery tales and quicke answers*. 1567. 99. sz.). V. ö. Anglia 31. 500. l., Kadlec i. m. i. h., Kurz: Waldis 184. l., Semerau: Poggio 234. l. 250. sz. j.

14. Tejvásár.

Lipli... egy nap azon piacra ment, a' hol az Asszonyok a' tejet szokták árulni. Egy nagy kádöt vitetett oda, melléje állott, 's kiáltott, hogy a' kinek jó teje legyen, hozzá hozza, mert ő mind megveszi. Örültek a' tejes kofák, hogy portékájoktól olly könnyen megszabadulnak, és tsak hamar othou gazdaságaikhoz láthatnak. Verhűdtek ezért tejeikkel, és Lipli mindegyikéét a' kádba töltötte. Mikor már valamennyen beléöntötték tejeiket, ekkor kérdező végtére Lipli őket, hogy adnák pintjét? A' mit érte kívántak, annak felét akarta tsak érette Lipli fizetni, arra reá nem állottak. — Jól van, — monda Lipli, — ha azzal meg nem elégedtek, én meg nem veszem; azért tsak vegye ismét kiki vissza sajátját. — Bezzeg nagy lármát ütöttek a' kofák! Egyike ennyit hozott, a' másika annyit, öszvevesztek egymással; mindenike elsöbben akarta kimeríteni a' tejet, egyike a' másikat elrántotta a' kádtól, utoljára hajba estek, korszákat, dézsákat, bögréket vágtak egymás' fejéhez, míg az ör-állók el nem szeljesztették őket. De bezzeg Lipli is elvakarodott azonban a' városból, a' hol egyébként valójában nem jó szalmára fektették volna (62—63. l.).

A Lipli tréfájának (l. még *Köcsög Muki* 10. sz.) megfelelő Eulenspiegel-fejezet: *Die LXX. histori sagt wie Ulenspiegel zu Bremen milch koufft von den landfrauwen vnd sie zusammen schütet*. Fischart (67. sz.), Hans Sachs (1546. Fab. 4. 91. 296. sz.) és Pauli (c. 644e: *Der kauft ein Zuber vol Milch*) feldolgozásából is jól ismert anekdota. V. ö. Bolte: Pauli II. 396. l. 664. sz. j.

15. Adós marad.

Lipli eltökéllette magában, hogy most saját lovat fog szerezni, 's bátor a' lövévésre elég pénze volt is, azért még is valami tsint akart e' fejébe elkövetni. Egy lőtósérhez ment azért, és a' lovak közt szélyyel nézvén, kérdé egyiknek, a' melly néki legjobban megtetzett, az árát. A' kereskedő állította, hogy száz talléron alól nem adhatná. — No már, — mondá Lipli, — ötvent mindjárt kifizetek érte, ötvennel pedig adós maradok. — Reá állott a' tósér, mivel Liplit esmérte, Lipli pedig az ötven tallérokat leszámlálván, lovára ült, 's elnyargalt, minekelőtte a' tósérnek azt a' helyet tudtára adta volna, a' hol reá találhatna. Leiptzigbe utazott Lipli, és ugyan azon fogadóba szállott, mellyet a' tósérnek meghatározott. És mivel lovával nagy öröme volt, gyakortább is járt rajta sétálni. De nem sokáig látszatott öröme tartani, mert a' lökereskedőnek már hosszúnak tetszett a' költsönözés ideje, miért is utána utazott Liplinek, hogy pénzét tőle megkérje. — Ejnye Barátom, — mondá Lipli — hogy is jut eszedbe, velem olly ortzátlanul bánni, a' mikor én egy hajszálíg megállok ígéretemnek? Úgy vettem én a' lovat tőled száz talléron, hogy felét ezeknek egyszeribe leteszem, felével pedig adós maradok, meg is tartom szavamot, és felével még ezután is adós maradok. — Ezzel természet szerint meg nem elégedett a' tósér, hanem panaszra ment ellene a' Város' Eleihez. De Lipli ezek előtt is tsak így mentette magát, és mivel a' kereskedő Lipli' vallását nem tagadhatta, azt az ítéletet tette a' Tanáts, hogy Lipli ezen ötven tallérral még ezután is adós maradjon. Tele méreggel, 's bosszúval haza ballagott tehát a' megsalátott tósér, Liplinek a' deli lovat hátra hagyván. (82—84. l.)

Lipli tréfájának következő változata olvasható az egyik magyar anekdota-gyűjteményben: — Én öntől ezt a' házat megveszem, de csak az árának felét fizetem meg, a' többivel adós maradok. — Jól van, áll az alkú. — Elmulik egy esztendő, az adós nem fizet. Találkoznak egyszer egymással. — Miért nem fizet ön már egyszer? — Nem kötöttem én ki világosan, hogy a' ház árának felével adós maradok? (Hahaha: *Kétszáz adoma*, 1861. 7. l.). A *Magyar Herkó Páter* anekdotája (14. 1906. 41. sz. 7. l.) szerint egy firenzei katonatiszt hasonlóképen csapja be a' zsidó hitelezőjét. Ezt a' régi tréfát az 1532. erfurti kiadás iktatta be *Eulenspiegel* csínyjei közé: *Historie XC. Wie Vlenspiegel einem rosstücher ein pfert abkauffet vnd yhm nur das halb bezalet*. Fischart rimbe szedte (c. 86.) s Camerarius is feldolgozta (*Fabulae*, 1570. 350.). A tréfa azonban *Eulenspiegel*nél korábbi keletű, amint ez a' következő adatokból kitetszik: Poggio Fac. 164: *Vafer debitor* (Noël II. 165.), *Cento novelle antiche*, X. nov., v. ö. A. d'Ancona: *Studij*, 1880. 305. l., Pauli c. 110: *Für 26 Duckaten, 10 bar, kauft einer ein Pferdt*. V. ö. Lappenberg 140. 292. l., Bolte: Pauli II. 284. l. 110. sz. j.

16. *A vakok alamizsnája.*

Vígan lovaglott egy nap Lipli sétálni, és ismét valamely nevetséges leleményről gondolkodott, a' midőn tizenkét vak koldusok jövetgéltek eleibe, a' kik közzül az elsőnek még is valami tsekély szeme-világa vala, 's a' ki a' többieket kalauzolta. Alig sajdította meg ez Liplit tzafrangos lován, már is jelt adott a' vakoknak, és ezek kalapjaikat levévén alamizsnát kunyoráltak. Lipli, a' ki magát azontúl feltalálta, hozzájuk közelített, a' fellátónak fordítván lova' farát, 's monda a többiekhez: — Atyámfiak! ehol tizenkét forintok, térjete'k bé a' medve-fogadóba, igitatok egészségemre! — 'S ezzel tovább vágta-tott. Ezer áldást kiabáltak a' vakok utána, tsóválták a' fejek felett örömeikben süvegeiket, mert mind egyyike azt gondolta, hogy egyyik társa kezében vagyon már a' pénz. Azontúl is oda rándultak a' medvéhez, elbeszélék a' fogadós'nak szerentséjüket, és tudtára adták, hogy e' nagy ajándékot nála el akarják költeni. Örült ennek a' tsapláros, bő ebédet készített, 's bort hozatott. Régtől fogva nem éltek szegény koldúsok így inyekre, mint most, be is vettek alkalmasint az Isten' áldásából, 's ugyan tsak zíviesen ítták az adakozó Úrnak egészségét. Elégnek tartotta lenni a' lakozást a fogadós, azért a' fizetésre intette a' vakokat: örömet hajlottak erre is a' szegények és egyyik a' másikat nógatta a' pénz' előadására De a' pénz egyyikénél sem találtatván, végtére kivilágosodott, hogy mindnyájan megsalattattak. Bezzeg káromolta most leginkább a' fogadós az adakozó Urat! De ám azon ő még is megállapodott, hogy ő kárt nem szenvedhetne, és hogy mind egyyik koldus fizetés gyanánt zekéjét néki hagyja. Ebből nagy versenkezés támadott. (84—85 1)

E tréfa változatainak javarészéhez még egy történet csatlakozik, amelyben az adakozó (néha egy idegen) jótáll a zavarba jutott koresmárosnál, de csak azért, hogy őt is alaposan megtréfálja. Ennek a mozzanatnak is megvan a maga magyar mása. Tiszavölgyön Sz. magyar mezővárosban huszárok szállásolnak. Három közhuszárnak étvágya kekedik valami jó tiszai halra. Pénzüik azonban nincs. Erre az egyyik huszár egy csomó halat vásárol egy öreg halásznál azzal, hogy majd a tisztelendő úr fogja kifizetni. Bemegy a huszár a paphoz, a halász a tornácon várakozik. Bent azt mondja, hogy szerencsétlen öreg apja elméjében megháborodva szüntelenül a halat emlegeti. Távozik a huszár s belép az öreg halász a paphoz, aki rögtön imádkozni kezd, majd oktató szavakat s megnyugtató beszédet intéz hozzá. A halász türelmetlenül hallgatja az érthetetlen prédikációt s közben egyre kéri a hal árát. A nagyothalló pap azonban halált ért s erre újból imádkozni kezd, majd inti, hogy ne elmélkedjék szüntelen az elmulásról. Az öreg erre bosszúsan tör ki, hogy ne imádkozzék érte, hanem inkább fizesse ki a potyka árát. Csak ekkor derül ki, hogy mindketten áldozatul estek a huszárok gonosz tréfájának. L. ezt az elbeszélést a következő gyűjteményben: *Huszár-humor az utcán, kaszárnijában és háboruban.* Összegyűjté a Rökkant Huszár. Bp. 1878. 153—157. l. Ugyanennek népies feljegyzését közli a MNGv. X. 19. sz. 137. l.: *A csaló vándorló legények.*

Liplinél s forrásában, az *Eulenspiegel* 71. történetében (*Die LXXI histori sagt wie vlenpiegel XII blinden gab XII guldin als sie meinten, da sie fry vff zerten, vnd vff das letst gantz vbel bestunden*) ez a két mozzanat együtt szerepel, a második más motívumokkal még körülményesebben elbeszélve, mint a magyar változatokban. Ez a valamikor önálló két részlet meglehetősen korán egyesülhetett, mert már Cortebarbe trouvère ó-francia fabliaujában együtt találjuk őket (v. ö. Bédier: *Les Fabliaux*. 1895. 447. l., Montaignon-Raynaud I. 70. l., Bar-

bazan III. 598. 1.). Ebben a régi francia versben azt olvassuk, hogy egy vándordiak a Compiègnebe vezető uton három vakkal találkozik s azt mondja nekik, hogy alamizsnául fogadjanak el tőle egy bizánci pengőt. Azok kinyújtják kezüket s a diák zörgeti a pénzét, valóságban azonban semmit sem ad nekik. Mindenik vak azt hiszi, hogy a másik vágta zsebre a pénzt. Compiègneben betérnek a vendéglőbe, vígnak lagnak s jól töltik az éjszakát. Amikor másnap reggel fizetésre kerül a sor, kitűnik, hogy egyiknél sinces az alamizsnául kapott bizánci pengő. A diák, aki nyomon követte a vakokat s maga is ugyanabba a vendéglőbe szállt, segítségére siet a vakoknak s megnyugtatta a korcsmárost, hogy a közeli klastrom papja érte és a vakok adósságáért jótáll. A korcsmáros belenyugszik ebbe, a vakokat elengedi s a diákkal a klastromba megy. Itt a lóköttő megfog egy papot, aki éppen misézni készül, s elmondja neki, hogy a vendéglős, akinél az éjszakát töltötte, megháborodott és szeretné, ha érte imádkoznék. A pap megígéri ezt s a diák a vendéglőstől is búcsút véve eltávozik. Mikor aztán mise után visszatér a klastromba s a pénzét követelő vendéglős megjelenik nála, igazolva látja, hogy a korcsmáros valóban eszelős. Az mind hiába tiltakozik a vád ellen. Végül is megkötözik s kedvét veszti, hogy tovább is a paptól követelje pénzét.

Mindkét mozzanat igen kedvelt tárgya volt a régi mulattató irodalomnak. a) A vakokról szóló elbeszélést már 1350-ben feljegyezte Konrad Derrer augsburgi tanító (v. ö. Ztschr. des Hist. Ver. f. Schwaben u. Neuburg, 21. 95. l. 13. sz.). A XV. sz. híres olasz tréfamesterének, Gonnellának, csínyjei közt is szerepel (Wesselski: *Gonnella*. 1920. 20. sz.). Idézhetjük még a következő nevezetes helyeket: Pauli c. 646. (Eu. neve nélkül), Hans Sachs: *Eulenspiegel mit den zwölf Plinden*, 1547. Fab. 4. 176. 348. sz., Sacchetti nov. 140. — b) E. Kadlec. i. m. 47—54. lapjain a becsapott korcsmáros mozzanatának következő feldolgozásait említi: Stricker: *Pfaffe Amis*, 2043—2472. vs., Villon: *Repeues franchises*, l. 261—348. vs., Morlini XIII. nov., Straparola: *Piacevoli notti*, XIII. Bologna 1898. II. 250. l. stb. Siciliában és Máltában ma is élő tréfa, v. ö. Wesselski i. m. 128. l. L. a további adatokat: Goetze-Drescher: Hans Sachs, IV. 176. l., Dunlop-Liebrecht 208. l., Bolte: Pauli II. 396. l. 646. sz. j.

VI.

Közelkorú Eulenspiegel-anekdoták.

Ebben a fejezetben az utolsó félszázadból négy olyan magyar anekdotát idézünk, amelyek magyar szereplőkkel és magyar környezetben történő cselekvényükkel az eredetiség csalódásba ejtő látszatát keltik. Az anekdota bámulatosán könnyen asszimilálódó sajátságát vehetjük észre rajtuk, amikor megállapítjuk, hogy tulajdonképpen Eulenspiegel magyarrá hasonult változataival van dolgunk. Be van bizonyítva azonban, hogy az Eulenspiegel-népköny is csak adoptálta e nagy utakat megtett vándortárgyakat, s így igen jellemző példáát

kaniuk bennük az anekdota rejtélyes, minden vonatkozásában soha fel nem fedhető bonyolult életéneik.

17. *A ló nem mászik a fára.*

Lovat árult a cigány, mely külsőre igen tetszetős volt. Alkuba bocsátokozik vele valami városi ember. — De cigány meg ne esalj, hanem megmondod, ha hibája van a lovadnak, különben itt a vásárbíró, meg a kaloda. — Nincs ennek semmi hibája, — bizonyítja a rajkó, — csak kútba nem néz, fára nem mászik és vasat nem eszik. — Hisz énnekem nem is kell, hogy a kútba nézzen, madárfészket se akarok vele szedetni, enni pedig zabot kap nálam, nem patkózeget. — Megalkudtak, kezet adtak, a cigány eltette a pénzt. Hát, amint megindul a vevő, akkor veszi észre, hogy a ló vak. De hisz a cigány megmondta, hogy nem néz a kútba. Megy vele odább, egyszer csak hídhöz érnek: amint a paripa meghallja a lábai alatt dobogni a pallót, egyszerre visszarugaszkodik és semmi könyörgés, ütés, verés rá nem bírja kényszeríteni, hogy a hídon átmenjen. Ugy kellett a yizen keresztül gázolni vele. Megmondta a cigány, hogy fára nem mászik. Végre fel akarják kantározni, s akkor sül ki, hogy a paripa nem enged zablát tenni a szájába. Ezt is megmondta a cigány, hogy vasat nem eszik. Mit tehetett a jámbor vevő? Addig járt, míg ő is rászédhetett vele valaki mást.

Ezt az anekdotát Jókai gyűjteményéből (*A magyar nép élce szépe hegedűszóban*, 1907. 182. l.) idézzük. Ugyanő *A kupec lova* címen az 1854. évi *Országos Nagy Naptárban* (193. l.) és az 1857-ben megjelent anekdota-kiadványában (*A magyar nép adomái*, 209. l.) is elbeszéli. Legrégibb magyar nyelvű előfordulása, tudomásunk szerint, *Susztér Lapli* tréfái közt található (49. l.: „egyéb hibája nintsen, hanem hogy a fákon keresztül nem ugrik“). Még a következő magyar előfordulásait ismerjük: 1. *Pesti kal.* 1818. — 2. Dvorzsák János: *Adomák és veszemék.* 1903. 6572. sz. — 3. Dömötör Sándor: *Cigányadomáink.* Ethn. XL. 1929. 95. l. 186. sz.

Eulenspiegelhez az 1532. erfurti kiadás 89. históriája kapcsolta (v. ö. Lappenberg 291. l.), de jóval korábbi eredetű nála. A középkorba visszanyúló *Mensa philosophica*ban (1602. kiad. IV. 12. 218. l.), Bebel facetiái (1508. l. c. 33.) közt és Pauli gyűjteményében (1522. c. 112.) majdnem azonos szöveggel olvasható. Bebel így adja elő: „Quidam emens equum, quaesivit a venditore an valeret? Respondente uenditore, ualere. Quaesivit, cur venderet? Respondit ille, quia, nimis comederet, quem ipse pauper aegre aleret. Quaerente uero emptore de aliis malis habitudinibus, respondit uenditor, Nullam aliam habere, quam quod non ascendat arbores. Cum autem emptor domum rediret, atque equum omnes mordentem uideret, dixit uerum esse quod nimis comedit. Posthac ueniens ad ligneum pontem, non potuit equum compellere ut transiret pontem, inde inuenit equum non ascendere arbores.“ A középkori predikációs gyűjtemények is emlegetik, pl. a *Scala celi*, 1489. 127a. Laskai Ozsvát lejegyzésében kétszer olvasható: a *Quadragesimale Bigae Salutis* predikációs gyűjteményében (Hagenau 1506. serm. 33. S. Közli Katona Lajos, Ethn. XI. 1900. 191. l. és Timár Kálmán, Ethn. XXI. 1910. 50. l.) és csekély szövegbeli eltéréssel a *Sermones Dominicales* 119. sz. predikációjában (Hagenau 1498. Sermon. 119. E. Közli Timár Kálmán a fent id. helyen). Temesvári Pelbárt szintén utal rá a

Pomerium (Quadrages. P. II. Serm. 31. R.) egyik predikációjában: „sicut quidam dicunt quod equus talis non ascendit arborem et huiusmodi.“ Hasonló lóvásárlással találkozunk Marie de Francenál (Warnke: *Die Quellen d. M. de Fr.* 37. l.) és Arlottónál (Wesselski: Arlotto, I. 29. l. IX. sz.). Az idézett helyeken kívül l. még: Köhler: *Kl. Schr.* III. 70. l., Wesselski: *Bebel* I. 133 l. 33. sz. j., Bolte: *Pauli* II. 285. l. 112. sz. j.

18. Szagért hang.

Szatmáron történt. A 48 előtti boldog években téli vásárra jött be a vidéki szegény ember. Dél körül a „Károlyi“-ház című vendéglő udvarára került, hol is a konyhában keresett egy kis helyet, míg eszik. Senki sem lévén ott, igen száraz és kemény kenyerét a konyhában párolgó étel gőzre tartá, hogy puhulna: midőn a vendéglős betoppan s bősziúten kérdi, mit tett? — Kemény kenyeremet tartám kissé a gőzre, puhulás végett. — Jól van, fizet ezért egy garast. — De uram! Hisz nem veszi úgy is semmi hasznát az elpárolgó gőznek! — Mindegy; én itt bért fizetek, jogom van megfizettetni mindent!... Jöjjön velem a bíróhoz. — A bíró az áldott jó öreg Jenei bácsi volt. A vendéglős elmondá panaszát, követelését. — Így történt-e ez? — kérde Jenei a szegény embert. — Így bíz az bíró uram. — Akkor tegye le a garast! — A szegény ember számtalanszor összehajlított kendőjéből kivész egy garast s átadja. A bíró kezébe veszi és szól: — Na vendéglős úr! Nézze: itt a garas!... Itt a garas!... Itt a garas!... — mindannyiszor az asztalra ejtve azt... S midőn a vendéglős egész önelégülten nyulna utána, Jenei visszaadja azt a szegény embernek, mondván: — Tegye el; az étel gőzéért a garas pengése a fizetés... Kvitt!

Közölve a *Mátyás Deák* c. élelclapból, III. 1874. 8. sz. 32. l., ahol *A régi jó időkből* címen van feljegyezve. Szintén Jeney Györgyről, a mult század 30-as éveiben Szatmár városának főbírájáról, beszél el Tóth Béla: *MA.* V. 45—46. l. (Nagy György közlése után). Névtelen szereplővel illetőleg cigányanekdotaként még a következő előfordulásait ismerjük: 1. *Váti kal.* 1804. 5. sz. — 2. *Budai kal.* 1806. — 3. *Garam: Nem úgy van most.* 1860. 145. l. — 4. *Az Űstökös* XI. k. 1862. 190. l. 24. sz. — 5. *Mátyás Deák* IV. 1875. 26. sz. 104. l. (a paraszt a gyógyszer szagáért a bankó szagával fizet). — 6. *Herkó Páter* VI. 1898. 50. sz. 4. l. — 7. *U. az VII.* 1899. 48. sz. 7. l.

Az ellenfelén mindig elmésen felülkerekedő Eulenspiegel jellemző tréfája: *Die LXXX. historie sagt wie vlenspiegel den wirt mit den klang von den gelt bezalt.* Eu. türelmetlenül várja a megrendelt ételt, de a vendéglős késik vele. Mikor végre feltalálja, Eu. azt mondja, hogy már nem kell, mert jóllakott az étel szagával. A vendéglős követeli az étel árát, mert ha jóllakott az illatával, annyi mintha evett volna belőle. Eulenspiegel ekkor egy pénzdarabot dob a padra s kérdi a vendéglőstől, hogy hallotta-e a hangját. Amikor ez igent mond, elteszi a pénzt s azt mondja, hogy az étel szaga a pénz csengésével ki van egyenlítve. E nyilván indiai származású történet keleti eredete mellett több párhuzam tanuskodik (v. ö. Benfey: *Pantschatantra* I. 37. §. 127. l., Liebrecht: *Zur Volkskunde*, 32—33. l.). Az étel illatának kiegyenlítése a pénz hangjával már *Eulenspiegel* előtt olvasható a *Cento novelle antiche* (XIV. sz.) 9. novellájában (v. ö. d'Ancona: *Studi*. 1880. 304. l.)

és a *Cent nouvelles nouvelles* (1462.) c. francia gyűjtemény egyik elbeszélésében (v. ö. Studien zur vergl. Lit.-gesch. II. 19. l.). Megtaláljuk Paulinál (c. 48.), Hans Sachsnál (1547. Fab. 4. 198. 366. sz.) és ismeretes a Rabelais feldolgozásából is (*Gargantua*, 3. c. 37. V. ö. Toldo, *Revue des études Rabelaisiennes* I. 1903.). L. a további adatokat: Köhler: *Kl. Schr.* III. 18. l., Chauvin: *Bibliogr. d. ouvr. arabes* 158. l., Wesselski: *Euphorion* XV. 1908. 7. l., Bolte: *Pauli* II. 268. l. 48. sz. j.

19. Borvásár.

Nevezetes deák volt a p-i kollegiumban Vas Mihály az ő jóízű csínyjeiről. Egyszer diák pajtásait tartotta jól négy garasért borral. Nem volt a három tagból álló (diák) társaságnak több pénze, mint négy garasa. — Hej pedig beh ihatnám! — dalolták kedvetlenül. — Adjátok ide azt a négy garast, hozok én bort. — Bolond vagy? Négy garas ára nem elég együnknek sem a félfogára sem. — Csak adjátok ide azt a négy garast. — S megkapván a négy garast, felvette a felleghajtó köpönyegét s elment a piacra, ahol az edényes kofák ültek és megvásárolt ott két egyforma cserépkannát. Épen elég volt rá a négy garas. A két kannát bekapta a köpönyege alá s ment egyenesen egy kocsmába. — Koresmáros úr: mérje tele nekem ezt a kannát. — Az tele mérte. — Hány itce ez és mivel tartozom? — kérdé Vas Mihály, mialatt már bevette vissza a köpönyege alá a tele kannát. — Három itce és fizet érte az úr negyvenöt krajcárt. — Negyvenöt krajcárt? Hm! De nekem nincs, csak tíz krajcárom. — Hát akkor minek méreti tele az úr azt a kannát? Hol hallott tíz krajcárért három itce bort? No csak töltse mindjárt vissza. — Mit tehetett szegény Vas Mihály: visszatöltötte a bort s elszontyolodva hagyta ott a koresmárost. — No fiuk: itt a bor, igyatek! — Csakugyan bor! Teljes három itce! — Hogy esináltad ezt Miska? — Nagyon egyszerűen. Az egyik kancsót megtöltöttem sárgás vízzel, osztán mikor a koresmáros azt mondta, hogy töltsen vissza a bort, hát kivettem a köpönyegem alól a vizes kannát s visszaöntöttem neki a söntésbe a vizet.

Közölve *Az Üstökösből*, XXXII. évf. 1889. 1661. sz. 8. l. Ugyanott az V. k. 1860. 60. l. 8. sz.-ban olvasható anekdotában a „furfangos baka“ fogadásból hasonlóképen csapja be a fűszerest: a spirituszt kicseréli a vízzel telt üveggel. Lipli is elköveti ezt a csínt (20. sz.). A Lübecki fogadós gögje és elbizakodottsága, hogy őt senki be nem csaphatja, arra készíti Eulenspiegelt, hogy borsót törjön az orra alá. Két kantát rejt köpönyege alá, egy üreset és egy vizet telit. Azután az üreset megtölteti borral s köpönyege alatt a kancsókat kicseréli. Majd alkudozni kezd a fogadóssal, s nem akarja kifizetni a bor árát, mert igen drágának találja. A koresmáros megharagszik, elveszi tőle a kancsót, s a nélkül, hogy észrevenné Eulenspiegel csalását, a vizet visszaönti a borba. Eulenspiegel, ki célját elérte, a kancsó borral eltávozik. (*Die LVII. histori sagt wie Ulenspiegel den Weinzeppfer zu Lübeck betrog, als er im ein kanten wassers für ein kanten weins gab*). A francia *Repeues franchises* középkori költemény hasonló tréfát beszél el Villonról (l. 413—451. vs.) s az esetet egy ónémet schwank is ismeri, v. ö. Keller: *Erzählungen aus altdutschen Handschriften*. Lit. Ver. 35. 104. kkl., E. Kadlec i. m. 43—45. l.

20. *Az ördög és a fiskális.*

Egy luteránus atyafi rendkívül szeretett volna az ördöggel ismeretséget kötni. S ez egy alkalommal — meg is jelent neki épen országos vásár alkalmával.

Egy asszony koca-malacot vett, lábánál fogva húzta, de nem bírt vele sehogyan se, végre nagy bosszúsán szabadjára ereszté a madzagot, mondván:

— Vigyen el az ördög!

— Hallod, ördög? Emlegetnek!

— Eh, ne bánts, nem szívből mondja.

Amott egy napszámos evődik a feleségével, az is azt mondá végül:

— Eh, hát vigyen el az ördög!

— Hallod ördög, megint emlegetnek!

— Eh, ne bánts, nem szívből mondja.

Alig hagyják félbe, jön ki egy szegény ember a fiskálistól, nagy fejszóvalva, aligha a póre nem vezett el neki... vissza se néz, csak a kezével int hátra:

— Vigyen el az ördög!

— Hallod ördög, megint emlegetnek.

— Dejszen, barátom, ezt már elviszem ám, mert ez tiszta szívből mondja.

Közölve a *Herkó Páter* II. 1894. 4. sz. 13. lapjáról. Régóta ismerjük: Bornemisza Péter már a XVI. században említi, *Postilla*. Sempte 1578. IV. r. 903. l., v. ö. Ung. Jahrbücher I. 245. l. Abraham a S. Clárára hivatkozva (*Judas* I. 203. l.) Weber nyomán (XI. 34. l.) Aszalay József szintén elbeszéli a *Szellemi omnibuszában*, III. 332. l. Vas Gerében is céloz rá *A nemzet napszámosai* c. regényében, ÖM. IV. k. 254. l.

Ez a tréfa az 1532. erfurti kiadásban tapadt Eulenspiegel nevéhez (Hist. XCVI.) s így került a Fischart rimes feldolgozásába (1572. c. 91.). Szintén azon Eulenspiegel-elemek közé tartozik, amelyek jóval idősebbek a népkönyvnél. Legrégebbi előfordulása Heisterbachi Caesarius cisztercita szerzetes (1180—1240.) *Diversarum visionum seu miraculorum libri VIII.* c. munkájában olvasható (A. Meister kiad. 1910. Lib. 2. c. 17. 90. l.: *De advocato, quem Diabolus vivum rapuit, dum iret facere exactionem.* L. németül Wesselski: *Mönchsleben*, c. XXXVI.). Említi még Herolt: *Promptuarium*, M. 3., elbeszéli Pauli c. 81: *Wie der Tüfel ein Statknecht holt*, feldolgozta Hans Sachs: *Der Procurator* 1537. Fab. 3. 179. 78. sz. és Langbein: *Gedichte* II. 203: *Der Advokat u. der Rotmantel*. V. ö. Bolte: Pauli II. k. 277—278. l. 81. sz. j.

VII.

Összefoglalás.

Eulenspiegel már a XVI. század óta benne él a magyar köztudatban. Tréfáinak szórványos nyomai anekdotairodalmunkban három évszázad óta napjainkig követhetők. Összegyűjtött adataink szerint, amelyek azonban nem terjeszkednek ki az utóbbi évtizedek ifjúsági átdolgozásaira, a következő Eulenspiegel-históriák magyar változatairól tudunk:⁴³

⁴³ A római szám az Eulenspiegel-históriák sorrendi fejezetére utal. A: Andrád anekdotái. K: Kónyi Democritusa. L: Suszter Lipli. A mellettük levő arabs szám az illető könyv szakaszát jelöli. Sz: a fenti szövegben közölt anekdoták sorrendi száma.

I:L. 1. — III:L. 5. — VI:L. 24. — IX:K. I. 63. Sz:5. — X:K. I. 33. Sz:2. — XVII:K. I. 51. Sz:4. — XIX:L. 5. — XXVII:Sz:1. — XXVIII:L. 10. Sz:12. — XXIX:L. 11. Sz:13. — XXXII:L. 12. — XXXIII:L. 13. — XXXV:K. I. 42. Sz:3. — XXXVIII:L. 18. — XL:L. 14. — XLIII:L. 16. — XLVII:L. 22. — XLIX:L. 16. — L:K. I. 122. Sz:7. — LIII:L. 17. — LVII:L. 20. Sz:19. — LVIII:L. 9. — LX:L. 14. — LXI:A. I. 360. Sz:10. — LXII:L. 2. — LXIII:L. 21. — LXX:L. 15. — LXXI:L. 19. Sz:16. — LXXIII:K. II. 2. Sz:8. — LXXVIII:L. 13. — LXXX:Sz. 18. — LXXXV:K. I. 70. Sz:6. — LXXXVI:L. 24. — LXXXIX:Sz. 17. — XC:L. 19. Sz:15. — XCII:A. I. 73. Sz:9. — XCIII:L. 25. — XCVI:Sz. 20. — XCVII:A. II. 46. Sz:11. —

E szerint tárgyalásunk 37 Eulenspiegel-história 110 magyar változatát foglalja össze.

Végül még az Eulenspiegel-névre vonatkozó magyar adatokat csoportosítjuk. Eulenspiegel nevét először Bornemisza Péter írja le 1578-ban az *Ördögi Kísértetekről* szóló munkájában. A tőle említett Trágár Balázs az eulenspiegel alak XVI. századbeli első magyar formája. Kónyi János 1782-ben Eulenspiegel Tillinkónak kereszteli el s ez a név a népmeséinkben is sokszor felbukkan (pl. MNGy. IX. 40. sz.). Szaller György pozsonyi tanár 1794-ben magyarul a közkeletű Bolond Istók névvel helyettesíti a német Eulenspiegel⁴⁴ s a mult század elején Holosovszky Imre a Liplj nevet találja ki megfelelőjének. Jókai Mór 1856-ban *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében „Csalóka Péter kalandjai“ összefoglaló névvel olyan tréfasorozatot beszél el, amely tele van Eulenspiegel-motívumokkal,⁴⁵ majd *A magyar néphumorról* írt akadémiai székfoglaló értekezésében⁴⁶ Csalóka Pétert a német Eulenspiegel „valódi pendantja“-nak, „társalakjának“ nevezi. A „Csalóka“ nevet bizonyára nem Jókai találta ki, hanem — mint maga mondja — még gyermekkorában a népmesékből ragadt meg emlékezetében. E név régi magyar népies származását igazolja Veresmárti Mihály 1639-ben elbeszélt Eulenspiegel-tréfája is, amely a német kópé szerepében végig „Csalóká“-t emlegeti. Az Eulenspiegel névnek ismerjük még a Bohó Misi és a Köcsög Muki magyar változatait. A ponyvára került Eulenspiegel ezeken a neveken folytatta csínyjeit s hódította meg a magyar nép fantáziáját.⁴⁷ Adatainkból látható, hogy az idegen hangzású Eulenspiegel egy pillanatig sem tudott megtelepedni nálunk, ellenben különféle magyar neveken sűrűn találkozunk vele irodalmunk multjában. Láthatólag igen közel férközött érdeklődésünkhöz s kedélyvilágunkhoz is.

⁴⁴ V. ö. Kardos Lajos, Ethn. XXIII. 1912. 177. l.

⁴⁵ Benedek Róza, Ethn. XXII. 1911. 76. l.

⁴⁶ ÖM. 96. k. 329. l. L. még *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen*. I. k. 345. l.

⁴⁷ V. ö. Tatár Péter: *Bohó Misi élete és csínyjei*. Pest, Bucsanszky A. 1870. — *Köcsög Muki csodálatos és bámulatos kalandjai, csínyjei és bolondságai*. Bálint Lajos kiadása. Bp. Kálmán M. és Tsa, 1898 (16 elszíntelenedett Eulenspiegel-tréfa 32 lap terjedelemben).

A cigányok temploma.

Irta: Dr. Dömötör Sándor.

Minden nemzetnek megvannak a maga tréfás alakjai, akikhez komikus mesék fűződnek. Adomák, fluctuáló természetű kis históriák keringenek róluk szájról-szájra, s a köztudatba kitörölhetetlenül bevésődik egy lassan kialakult humoros típus, amely szellemes tréfáival és ötleteivel mindenkit megnevettet. Ezeket a tréfákat és ötleteket legtöbbször a köztudat termeli ki, alkalmazza kedvelt típusára, típusa azon jellemvonásainak illusztrálására, amelyek különös, furesza színben tűnnek fel a megszokás előtt.

Ilyen különös alak nálunk a cigány. Humoros alakjához ma már számtalan jóízű történetke fűződik. A következőkben egy eléggé elfeledett, a cigányok különös templomáról szóló tréfás hagyományt ismeretek, amely a cigányok vallásosságát jellemzi, s amely valószínűleg magyar földön keletkezett. Mivel eddig még senki sem foglalkozott vele, nem lesz hiábavaló fáradság a kis mese variánsai és ezek töredékei felett seregszemlét tartani.

1. A mese magyar variánsai versbe szedve maradtak fenn. Legtökéletesebb és legrégebbnek látszó változata mint a Bocskor-daloskönyv hegedős stílusban fogalmazott diákos ízű cantioja ismeretes.¹

1. *Egy új históriát mondok tinéktek, ha rá hallgatnátok,
Két én tőlem soha, vagy talán mástól is soha nem hallottatok,
Czigányok dolgáról vagy kívánságokról én ilyenképen szólok.*
2. *Egykor a cigányok a magyarok között ilyen gyűlést tettek,
Hogy az Jupiternek egész nemzetségük azon könyörgöttek,
Hogy egy szent egyházát nékiel valaha adna az ők Istenek.*
3. *A fundamentoma és a két oldala bátor csak kinyér volna,
A padlódeszkája, folyógerendája szalonnából állana,
A gerenda alatt megczifrázott helye pánkóbul kifaragva.*
4. *A kölába helyett mind sodarral légyen erőssen támogatva,
Faragott kő helyett hurkával, kolbásszal jó vastagon czifrázva,
A férfiak széki és ajtók melléki hordó borokkal rakva.*
5. *Az asszonyemberek s az cigánygyermekék csak az földre üljenek,
Vajas kalács légyen szék helyett előttük, kire könyököljenek,
Hogy csendes elmével, buzgó könyörgéssel ők könyöröghessenek.*
6. *Ajtaja oly légyen, mely kétfelé nyiljék, két nagy kövér szalonna,
Vonó karikája csak kolbászból légyen jó vastagon meghajtva,
A sült hús pecsenye jó leszen zárjának, gömbezc legyen lakotja.*

¹ Ferenczi Zoltán: *A Bocskor-daloskönyv énekei*. Erdélyi Múzeum 1898. 379. l.

7. *Az ajtómellékit fejér márványkőből kellenék kifaragni,
De itt nem találni, messze nehéz menni és így kell gondoskodni:
A nádméz is fejér, jó léssen só helyett abbul is szopogatni.*
8. *Harangról is szükség, nincsen arról kétség, hogy kelljen beszélgetnünk,
Ama nagy sajtókból vagy fejér ordából jó léssen azt itélnünk,
Útőit turóbul, tengelyit sodarbul, kötelit csak kolbászokbul.*
9. *Sós tejjel oldalát, mind küjjel s mind belől mész helyett kell meszelní,
Fogás kalácsokbul az oltárok helyit magasan kell csinální,
Csinált égett borral szentelt víz tartókat teli kelljen tölteni.*
10. *Mind egyenlő szívvel és egy akarattal telik² tőlünk a kívánság,
Kit ugyan megadjon, hittel confirmáljon Jupiter méltóság,
Mert ha meg nem adja, mind eláll mellőle, azt mondja az cigányság.
Amen.*

2. Ennek a dalnak két versszakkal (7, 8) megrövidült változata a Vásárhelyi daloskönyv CXXVI. sz. éneke.³ Ez is a cigányoknak Jupiterhez intézett különös kérését rajzolja meg, nagy kedvteléssel részletezve a furcsa épület leírását.

3. Új elemeket találunk a ponyvatermékekben lellehető változatokban található meg.⁴ Mivel ezek majdnem szóról-szóra megegyeznek, szei leggyakrabban a „Ki-kisíró Éneke a' szép füstös Seregnek“ c. részben található meg.⁴ Mivel ezek majdnem szóról-szóra megegyeznek, külön-külön nem foglalkozom velük. Az egyik ilyen rész a következőképpen hangzik:

*Bártsak addig meg-nem holtál volna,
Még egy fejér Lovat nem loptál volna,
Meg-holt, meg holt a' Tzigányok Rajkója,
Felesége Sátor-fáját számlálja.
Serette ő a' veres Nadrágot,
De nem serette azs igasságot,
Irgundum gule tsororum Sordikhétz,
Ssophengyule gagyule,
Mikor a' sép Tzigányságok,
Egyiptomi rokonságok,
Egy nagy házsat építettek,
Salonnából kerítettek,
Gyékeny ponyva volt ódala,
Teteje tsak azs ég vala,
Énekeltek egy főtől,
Imádkoztak egy tálból,
Azs ereg Vajda taníta,
Péti fíja Kántor vala,
A' füstös község halgatta,
Hogy azs írást magyarázsta.*

Ferenczi (i. h.) az előbbi változatok töredékeinek tartja ezeket, azonban szerintem, habár a hasonlóság tagadhatatlan, reális színezetük miatt az előbbitől teljesen független, önálló szemlélet következményei.

² Eredetiben: ele. Értelmetlen szó. (Ferenczi jegyzete.)

³ Kiadta Ferenczi Zoltán. Bp. 1899. RMKt. XV. 212—213. l.

⁴ *Tzigányprédikázió.* (M. Nemzeti Múzeum Könyvtárában Kutvaszór c. colligatumban.) *Tzigány Prédikázió és Tzigányoknak Furtsa Lakodalma.* (U. ott Pöna c. colligatumban.)

4. A népnél fennmaradt változatok nagyon hiányosak, többnyire a ponyvatermékek továbbfejlődő töredékei. Az aradmegyei változatban a „kikisérő ének“ utolsó sora bővült ki egy olyan szemléletű képpel, amelyik tárgyunkkal összefüggésbe hozza:

*Meghótt, meghótt a cigányok vajdája,
Felesége a sátorfákat számlálja. —
Bár, édes uram, addig még nē halsz vala,
Mig egy fejér kabalát nem lopsz vala,
Turóból egy kővárat nem raksz vala.⁵*

5. Benedek Elek kisbaconi változata a ponyvatermékek említett részének önállóvá tétele:

*Szereti a cigány a veres nadrágot,
Hej de nem szereti a szent igazságot.
Ilyenképen éltek a zsoltáros cigányok,
Énekeltek egy tából, imádkoztak egy főtől.
A vén vajda tanította,
Peti fia kántor vala.
A füstös község hallgatta,
Hogy az írást magyarázta.⁶*

6. A daloskönyvek változatainak és a ponyvai töredékek tökéletes továbbfejlődése a nagylégi (Csallóköz) változat, amely ebben a formában — a gyűjtő szerint — „inkább versben előadott régi mese.“

*Egyiptomi rokonsági
Komáromi cigánysági
Templomukat építették,
Szalonnából készítették.
Kolbászbú az ódalát,
Zsírral meszelték az falát.
Ódalas vót az ajtófél,
Kit nem jár a hideg szél.
Disznólábbú tornyot raktak,
Abba harangozók laktak.
Két gombóc vót a harang,
Abba vót a csuda-hang.⁷*

7. Ide sorolható egy kis mondás is, melyet a *Comoedia de Zigaró et Famulo per personam traditur* c. 1797-ben Debrecenben játszott humoros kis színdarabban találunk. A mű komikuma az, hogy az első jelenésben a Famulus, a másodikban pedig a Judex latin beszédét a cigány folytonos félremagyarázásokkal zavarja. Egy ilyen részlet a következő:

Vítze Isp.: Ego sanguine horum liberabo volas has.

Tzig.: Kolbász ház! jó is les uram nékem abba telelni. Kivált ha szalonna lesz a teteje.⁸

Ebből a hét változattól a cigányok különös templomával tulajdonképpen csak három változat foglalkozik: kettő szalonnából épült házat, egy turóból épült kővárat említ, egy pedig nem szól semmiféle épület-

⁵ *Arad várm. monographiája.* Arad, 1912. III. k. I—1. 305. l.

⁶ MNGy. I. 223—4. l. 26. sz.

⁷ Pápay Samu: *Pozsonyvm. népe.* M. orsz. Várm. és Városai 14. köt. 246. l.

⁸ RMKt. XXI. 298—299. l.

ről sem, hanem az imádkozó cigányokat rajzolja, azonban következtéseink helyes mederbe való tereléséhez minden hasonló adatra és töredékre szükségünk volt.

A változatok csaknem mind verses formájúak, csupán az utolsó próza. Népi variáns három van a négy irodalmi adattal szemben, s mivel az irodalmi adatok teljesebbek, mint a népiek, kijelenthetjük, hogy *irodalmi úton keletkezett hagyománnyal* van dolgunk, amelynek elterjedését a — bizonyára énekelt — verses forma segítette elő.

Egyelőre a Boeskor és a Vásárhelyi daloskönyv változatait elemezzük, részint mert ezek a legteljesebbek, részint mert első pillanatra ezek a legrégebbiek, s így a többi változat látszólag joggal tartható az említett két változat leszármazottjának.

Amint az első versszakot halljuk, arra kell gondolnunk, hogy ezek hegedősénekek variánsai. „El kell képzelnünk az énekmondót, aki néptömeg előtt új történetet, legfrissebb esetet készül hallgatóságának elmondani. Hogyan irányítja magára a közfigyelmet, mivel kelti fel az édeklődést közlendőire? Van-e természetesebb kezdete az ilyennek?”⁹

Egy új históriát mondok tinéktek, ha rá hallgatnátok.

*Kit én tölem soha, vagy talán mástól is soha nem hallottatok.*¹⁰

Feltételezhetjük, hogy ezek a cantiók a régi hegedősénekek paródiái, s kezdetük a megszokottnak majmolása, hogy annál frappánsabb legyen a folytatás. Ezek a változatok azonban ebben az esetben is hegedősénekek voltak. Nemcsak stereotípnak mondható kezdetük igazolja ezt, hanem tartalmuknak jellege is. Tudjuk, hogy a hegedősök nem mindig való, megtörtént eseteket énekeltek meg abban az időben, amikor ez az ének keletkezhetett, hanem szórakoztató, mulattató tárgyakat is kezdtek felvenni műsorukba, amelyeket aztán az ország minden részében énekeltek.¹¹ Az udvari énekesek kihaltak a törökvilággal, s a helyüket betöltő népénekesek inkább bolondosok, tréfacsináló hegedősök voltak, akik között nagyon kevés volt a magyar, nagyobbrészt olaszok, németek, tótok, zsidók és cigányok voltak.¹² A két változat igazolja a cantiók elterjedését és nem lehetetlen, hogy ezt a vándorénekesek is elősegítették.

Szempontunkból a népmulattatók, népénekesek közül a cigányok érdemelnek különösebb figyelmet. A magyar nagyon sokáig megvetette, lenézte ezt a különös, kódorgó, nomadizáló népet, s a cigány szabadon élhette a maga speciális „nemzeti” életét, amennyiben nem került valami

⁹ Solymossy Sándor: *A székely népballadáról*. (Csutak Vilmos: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy, 1929.) 664—665. l.

¹⁰ V. ö. Szilágyi és Hajmási históriájának kezdő soraival; ezt pedig „diák” szerzette. (Szendrei névtelen 1561.):

Egy szép dologról én emléközném ha meg hallgatnátok,
az kinek mását nyilván jól tudom ti nem hallottátok.

RMKT. VII. 169. l.

¹¹ Solymossy: i. m. 662. l.

¹² Gragger Róbert: *Magyar népballadák*. Bp. 1927. 36—37. l. (Napkelet Kt. 19. sz.)

módon érintkezésbe a magyar törvényekkel. Megváltozott azonban a helyzet, amikor Mária Terézia kormánya munkába vette polgárosításukat, amelyet valahogyan csak II. József korában tudtak végrehajtani. Az „új magyarok” — ahogyan ekkor a cigányokat nevezték — nagyon sok zaklatásnak voltak kitéve a régi lakosok részéről, letelepítésük nem történt meg surlódás nélkül.¹³ A magyar ettől az időtől kezdve kénytelen volt a cigánnyal is törődni; nem tanúsíthatott iránta megvető nem-törődömséget, amikor az új törvény vele sok tekintetben egyenrangú emberré tette. Foglalkozni kezdett vele és lassankint felfedezte mindazt a sok furcsaságot, amit a cigány különös felfogása, tulajdonságai és az új életmód között levő differencia élesen meghatározott. A cigányok ekkor ismerték fel a magyarnak tetsző, furcsa faji vonásaiból eredő „üzleti” hasznót és szívesen álltak a népmulattatók közé, hogy idővel ők legyenek a magyar zene egyedüli letéteményesei.¹⁴

Amikor tehát kialakult a cigányokról az a hit, hogy „tisztiben tébolygó czigányság, kibem csak prédára vagy kivánság”,¹⁵ nem csodálkozhatunk azon, hogy az ismeretlen szerző ilyen különös ötlettel illusztrálja a cigányoknak ezt a faji tulajdonságát. Az ének tárgya nem bonyolult történet, hanem a vallásos ember előtt lehetetlennek látszó kérés részletező leírása a fantázia dús színeivel. Jupiter személye és a különös kérés önkéntelenül is Phaedrusnak a békák királykéréséről szóló meséjét juttatja eszünkbe. Nem lehetetlen, hogy a költői ihlet indítéka a cigányokról kialakult igen népszerű felfogáson kívül ez az állatmonda volt.¹⁶ Ebben az esetben következtethetünk arra, hogy az ének szerzője diák vagy diákos műveltségű ember volt, mert nem valószínű, hogy a szerző hasonló mesét népünkönél ismert volna.

Egvébként Jupiter, mint a cigányok istene, az idézett ponyvatermékekben gyakran szerepel. Előfordul ilyen könyörgés: „Uram Jupiter; őrizz-meg minket.” A cigányvajda pedig így imádkozik: „A’ mi segedelmink légyen a’ nagy semű Jupiternek nevében, a’ ki tsinálta azs ereg ilét, a’ vas pörölyt, a’ furót, a’ legyezet, a’ nagy és kis kalapátsot, annak minden tsengé bengé sersámát egyetemben Amen.” Ez a

¹³ Marczali Henrik: *M. orsz. tört. II. József korában*. Bp. 1888. III. 220—221. l. V. ö.: Szirmay Antal: *Hungaria in parabolis*. Budae, 1807. 169. l., Siklóssy László: *A régi Budapest erkölcsé*. II. 15, 85—88. l.

¹⁴ Utazók is csak ettől az időtől kezdve emlékeznek meg sűrűbben a magyar cigányokról. Fabó Bertalan: *A m. népdal zenei kifejlődése*. Bp. 1908. 414. l. (XVII. sz.-i cigányok képei u. ott 540—541. l.) A. M. Tud. Akadémia kéziratárában (M. Népkölt. 8° 90 d. sz. alatt) őrzött 1798 ki j. berényi cigány restauratio c. pamflet-szerű verszet többek között így emlékezik meg róluk:

„Uri háznak diszére két három illy madarat
Mindenkor tarts udvarodban iga huzó szamarat.”

Ez alatt azonban csak kisegítő házi munkást kell értenünk, amelyik szívesebben bohóckodott. V. ö.: „Mikor minden urnak volt udvari bolondja...” *A cigány, a pap és a bíró* c. mesében. (Kálmány: *Hagyományok*. I. 99. l. 25. sz.)

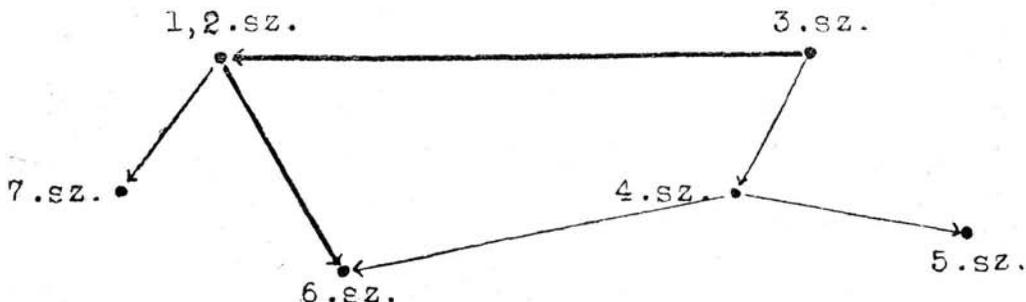
¹⁵ Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök *Énekeskönyvében* (1674). Ismereteti: Bogisich Mihály. Bp. 1886. (Ért. Ny. Sz. K. XIII—9. 78. l.) V. ö, Fabó: i. m. 590. l.

¹⁶ V. ö.: Oskar Dähnhardt: *Natursagen*. Berlin, 1912. IV. 271—272. l.

körülmény arra figyelmeztet bennünket, hogy a hegedősének legfőbb indítéka Phaedrus meséjén kívül a ponyvai termék furcsa, habár sok tekintetben életszerű rajza volt, ahol a szalonna-ház és az imádkozás motívumok még csak egymás mellett vannak („Salonnából kerítettek... Imádkoztak egy tálból...“), s így a hegedősének a ponyvai változat rajzának játékos kibővítése. A ponyvatermék nagyon könnyen kerülhetett diákféle ember kezébe, aki ezt az ötletet kibővítve megénekelte, s a cigányoknak ebben az időben mint bolondosoknak folyton fokozódó népszerűsége elősegítette a dal elterjedését. Bizonyossá teszi ezt az a körülmény, hogy a hívatásos énekesek nem haltak ki hirtelen, kipusztulásuk lassú folyamat volt, amely párhuzamosan haladt a könyvnyomtatás elterjedésével,¹⁷ s így egyideig egymás mellett működött, sőt bizonyos az is, hogy egymásból táplálkozott a két csoport, mint a ponyvai dalgyűjtemények mutatják.

Ily módon variánsainkat két főcsoportra oszthatjuk, amelyek többszörös rokonságban állanak egymással a többi töredék vándorútja folytán. A nagylégi változat a ponyvai töredék átdolgozása a hegedősének hatása alatt, amelyre valamelyik öregember még emlékezett, az aradmegyei a kétféle variánstípus összezavarása, a kisbaconi pedig a ponyvatermék egy részének helytelen irányban való terelése. A színdarabbeli mondás a teljes variánsok által terjesztett „hagyomány“ népszerűségét mutatja.

A szöveg történetét sematikusán így szemléltethetjük:

Szándékosan nem szóltam eddig a „hagyomány“ leglényegesebb mozzanatáról, amely a cigányoknak „prédára való kívánságukat“ illusztrálja: az élelmiszerekből készült templomról, a szalonnaházról, a turóból rakott kövarról, amelyeknek gazdag rokonsága összezavarta volna az előttünk ily módon kétségektől háborítatlanul „előhívott“ képet. Szólásainkban egész sereg hasonló képpel találkozunk, amelyek nincsenek kapcsolatba hozva a cigányok „préda“ után való sóvárgásával.

Amióta ezzel a témával foglalkozom, olvasás, beszélgetés közben gyakran feltűnik egy-egy mondat, szó vagy hasonlat, amelyet igen távoli képzetekkel lehet összefüggésbe hozni. „Cukorból épített templomot“ — írja az élénk fantáziájú riporter a cukrászat remekét készítő

¹⁷ Solymossy: i. m. 662. l.

mesterről.¹⁸ Valamelyik napon Herner Lajossal, a „háziúrral“, beszélgetek, aki becsületes asztalosmester Kispesten. A mai idők szokása szerint panaszkodik, s többek között egyszer csak azt mondja: „Mit egyek? Pénzem nincs, az enivalóm elfogyott, a házam pedig nincsen kenyérből vagy szalonnából, hogy megehetném!“ Úgy látszik, hogy a földi jólétnek, a gazdagságnak varázslatos hatalma van, amely megtermékenyíti az utána vágyakozó emberek fantáziáját. Egy szatmári népdalban a következőképpen panaszkodik a szegény ember:

*Kaszálok, aratok, gyűjtök egész nyáron,
Dolgozom s az időt nem veszem nagy áron;
Mégis a sok pulya csak azt kiabálja,
Apám, hun a kenyér? agyál enni, innya.*

*A vólna jó világ, ha ennyi nem lenne,
Vagy ha megvan: akkor soha se éhezne;
Vagy a sövényt nekik: kolbászból fonhatnám,
S még a bocskorom is bársonyból varratnám.¹⁹*

Hasonló indítéka lehet annak is, hogy a betlehemes játékok szereplői vastag szalonnás,²⁰ kóbászos,²¹ pürkócós,²² tikhusos,²³ tüdősmájós,²⁴ gombócos,²⁵ vagy kalácsos²⁶ jóestét kívánják a gazdának, mert mondókájuk közben elég gyakran emlegetik, hogy

*Kolbász ide, szalonna
Pásztoroknak jó volna.²⁷*

A balázsoló gyerekek is kérnek egy darab szalonnát,²⁸ de nem mindig ilyen szerények:

*Hozzanak minékünk tizenkét réf kolbászt,
Had fonjuk be véle az iskola-padlást.
Hozzanak minékünk négy füstölt disznólabát,
Had támasszuk meg vele az iskola-házat.²⁹*

A lucázók azt kívánják a gazdának:

*Ollan vastag szalánójuk legyen,
Mind a templom fala!
Ollan hosszú kóbászszuk legyen,
Mind az öreg harang kötele.³⁰*

Hasonló képzetből eredő szólást találunk a *Nosza hajdú — firge varjú* kezdetű kuruedalban,³¹ amely 1705-ből való:

¹⁸ Friss Ujság 1931. július 26.

¹⁹ Székely Sándor: *Tréfás népdalok*. Bp. é. n. 32–33. l. 60. sz. (Magyar Könyvesház 13–14. Abafi Lajos kiadása.)

²⁰ MNGy. I. 4. 51. 71, VIII. 6. 13. 35. l., Kálmány: Sz. n. I. l. II. l. 17. l.

²¹ MNGy. I. 7. VIII. 13, 29, 47, XIV. 7. l.

²² MNGy. VIII. 14. l.

²³—²⁵ U. ott 47. l.

²⁶ MNGy. I. 39. l.

²⁷ MNGy. I. 54. 72. (V. ö.: u. o. 63, 77–81. l.) VIII. 8. 40, 67, 70. l., Kálmány: Sz. n. I. 6. II. 19. l.

²⁸ MNGy. VIII. 95, 101, 110, 113, 115, stb.

²⁹ U. o. 97–98. l.

³⁰ MNGy. VIII. 150. l. V. ö.: U. o. 152. 154, 161, 163, stb.

³¹ Erdélyi Pál: *Kurucz költészet*. (M. Remekírók IV.) Bp. 1903. 201. l. Jegyzetek a 275. l-on.

*Félre tartod — az nagy orrod
Déva, Görgyén vára,
Brassónak az küfala
Pogácsából rakva.*

(15. vsz.)

Ezeknek a mondásoknak komoly magja van, amely igen régi, primitív elképzelésre utal. A munkától, gondtól, fáradalmaktól elgyötört emberekben vágyakozás támadt olyan hely után, ahol minden rendelkezésre áll, ami a fizikai boldogsághoz tartozik. Ilyen hely a mennyország, amely a néphagyomány szerint égi vagy földi lehet.³² A földi mennyország, a paradísus terrestris utáni vágyakozás kitermelt egy mese-elemet, amely nincs egyetlen mesetípushoz kötve és így többféleképpen alakul. A képzelet ily módon megalkotta Tündérországot, ahol örökké fiatalon él az ember, csalóka képek tűntek fel az aranykorról, az aurea aetas-ról, amikor még minden megvolt az embereknek, és egy boldog, gondtalan országról, ahol mindez még ma is megvan.³³ Ez a csodálatos ország Herodotosnál Aethiopia, míg Nagy Sándor Indiában kereste azt, amit a XV—XVI. század felfedezői Dél-Amerika Eldorádojában.³⁴ Ezeknek a csodálatos elképzeléseknek akadtak paródizálói is, mint pl. az athéni Krates az V. században, vagy Lukianos „Igaz történetei”, amelyeknek nyomát a középkor nyugtalan természete egy vídám meséhez rögzítette, amely Cucaniaról (Cocaigne, Cokaygne, stb) vagy más néven Schlaraffenlandról szólt.³⁵

„A szalonnavár“ c. Gaal-mese (33. sz.), amelyet Jókai már gyermekkorában ismert,³⁶ a *Fehérlófia* néven ismert magyar típushoz tartozik,³⁷ s igen érdekesen — Panzer szerint „magyaros ötlettel“³⁸ (ung. Gedanke)

³² V. ö.: Grimm: *Deutsche Mythologie*. II. 685—687., III. 244.

³³ Bolte—Polivka: *Anm.* IV. 107. l. Ennek emlékét egyetlenegy magyar mese őrzi: „Hát volt egyszer régesrégén olyan idő is, mikor a fák az égig nőttek, a füvek meg akkorák voltak, mint most egy-egy nyárfa. Kenyér termett a földben krumpli helyett, méteres kolbászok csüngtek a paszulyszárakról, a disznóknak, bornyuknak, libáknak is csak fűtteni kellett, aztán odaállottak az ember elé, hogy kanyaritson belőlük onnan, ahonnan éppen akar. Csak egyetlen egy baj volt, de ez aztán annyi szükséglet meg nyomorúságot okozott az embereknek, hogy hiába csüngtek kolbászok a fáról, hiába állott eléjük a disznó, bornyu, meg a liba, éhesen meg fagyosan ténferegtek ide-oda, mert kialudt a tüzüük, ők pedig nem tudtak tüzet csinálni.“ *A tűz meghódítása* c. szendrői mesében, *Ethn.* XXXIV—V. 45. l.

³⁴ V. ö. *Eldorado. (Maros-Vásárhely 200 év múlva.)* 2018. márcz. 3. Prológ és tanácsülés. Előadva: 1908. márcz. 3. (M. Nemzeti Múzeum Könyvtárában: L. eleg. m. 470. ci.)

³⁵ Bolte—Polivka: *Anm.* III. 244—258, IV. 118. l. Aarne—Thompson 1930. sz. Ezt a hagyományt használja fel Mereskovszkij is *Leonardo da Vinci* c. regényében: „Mascarello aranyhimző, az ékesszólásnak és trefának mestere, éhenkórász rongyosoknak tartott előadást Berlinzóna földjéről, amelynek neve Lakomaország, ahol a szőlővesszőket kolbásszal kötik át, a lud ára egy garas és ráadásul még egy kis libát is adnak hozzá. Van egy hegy reszelt sajtból. És a közelben folyik a Vernauio-folyó, ennél jobb bort senki sem ivott még, nincs is abban egy csepp víz sem.“ (Trócsányi Z. fordítása, Dante kiadás 132. l.)

³⁶ Édesapjáról írva megemlíti: „milyen szépeket tudott nekem mesélni a „Szalonna várról!““ stb. *Negyven év viszhangja*. Bp. 1884. 14. l.

³⁷ Katona Lajos: *Irod. tanulm.* I. 237. l.

³⁸ Fr. Panzer: *Beowulf*. München, 1910. 222. l.

— kezdődik: „Egy királynak három fiai voltak; és a király oly gazdag volt, hogy egy várat csináltatott szalonnából. Egyszer a szalonnát meglopták. A király nagyon megharagudott, hogy ki lopja az ő szalonnáját? azért strázsát rendelt oda, hogy őrizzék, de senki meg nem mert közülök maradni a helyén.“³⁹ Ilyen motívum van Grimm *Hänsel und Gretel*-jének ismert meséjében: a kalácsház (Kuchenhaus), csakhogy itt teljesen infernalis jellegű.⁴⁰ Mivel a pokol a mennyországnak ellenlábasa, az ördög (gonosz szellem) ezt is utánozza; lakóhelyét külsőségeiben épen olyan vonzóvá akarja tenni, mint Isten, kivel az emberek bírásáért a világ teremtése óta verseng. Így keletkezik aztán a pokolban is boldogságot jelentő és ígérő, csalogató kalácsház, mely tudatlan gyermekeket, hiszékeny embereket a gonosz kezére juttat.⁴¹ A *Hänsel és Gretel* motívumait őrzi egy erdélyi cigány ballada,²⁴ melyben a szeretője után búsuló leányt anyja így vigasztalja:

„Édes lányom, gyöngyvirágom,
Fájdalmadat hogy sajnálom!
Hosszú útra kását hintek,
Hátha visszatér a rózsád!“

„Édes lányom, gyöngyvirágom,
Fájdalmadat hogy sajnálom!
Czukorból házat építek,
Talán visszatér a rózsád!“

Látjuk tehát, hogy ez a motívum olyan topographiai elem, amely a primitív embernek a túlvilágról alkotott színes, sokfelé ágazó képzet-sorába tartozik, amely bármely meséhez odailleszthető. Bátran feltételezhetjük, hogy a szalonnából és kolbászból épült templom, valamint a körötte csoportosítható szólásaink is ebbe a képzetkörbe tartoznak és éppen őrzik az aurea aetas emlékét, mint a Schlaraffenland-, Eldorado-tartalmú mesék. Ez is a paradisos terrestris-t jelenti, mint régebbi rokonai, azonban tréfás mellékízű, mivel csúfolódásra van szánva. A cigányok templomáról támadt hagyományunk magjának csirái tehát igen messzire nyúlnak és eredetének kérdése a primitív gondolatvilág vizsgálatához tartozik.

Érdekes, hogy ez a nálunk olv sok ideig népszerű hagyomány idővel egészen elkopott (kisbaconi változat!), míg a románoknál és a szerbeknél egy új motívummal bővült, s ez biztosította a furesa történetke életét. A mese főbb variánsai a következők:

1. A cigányok gyűlést tartottak, amelyen elhatározták, hogy templomot építenek. Felvetődött a kérdés, hogy miből legyen a templom. Némelyek azt ajánlották, hogy vasból legyen, mások azonban azt mondták,

³⁹ Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilág* c. „népszerűsítő“ gyűjteményében *Szalonna-fa* a mese címe, s a következőképpen kezdődik: „Volt egyszer egy király. Ennek a királynak olyan fája volt, amely mindennap egy szalonnát termett.“ stb. (I. 97. l.)

⁴⁰ Bolte—Polivka: Anm. I. 115—126. l.

⁴¹ Berze Nagy János szíves közlése.

²⁴ Wliscoczki Henrik: *Az erdélyi cigány népköltészet*. Bp. 1885. (OK. 485. sz.) 57. l.

hogy az nem jó, mert megrozsdásodik. A kő sem volt megfelelő, mert hideget tart, a fa sem, mert rothad. A vitának ebben a stádiumában előlépett egy értelmesebb és felvilágosodottabb cigány és azt mondta: „Csináljuk édes sajtból; aki elmegy előtte, térdreesik!“ Az indítványt elfogadták, azonban most a templom felállítási helye körül támadt nagy vita. Némelyek azt mondták, hogy hegyre kellene építeni, mások pedig azt, hogy ott feldönti a szél. Megegyeztek abban, hogy távoli helyen építik, mert ott senkisép piszkítja be. Az ablakok vajból készültek, az oszlopok májashurkából, a lécek kolbászból, a téglák fánkából, az ajtók szalonnából. Amikor a templom készen volt, papot is választottak. Az egyik cigány nagyon ragyás volt. Mindegyik felemelte és megcsókolta. Ekkor a pap ecetes szarvasbogarat adott vacsorára. Mikor a pap megfogta a szarvasbogarat, mindegyik kiáltott: „Párinte, párinte, vedd a szentséget és menj az ördögbe!“ Mikor az ecetet nyújtotta, ezt kiáltották: „Párinte, adj kevesebbet, mert a szemünk könnyezik!“⁴³ A templomnak öre is volt. Amikor meleg lett, a vaj elolvadt és csöpögni kezdett. Az emberek, akik arra jártak, azt mondták: „Ha csöpög, csöpögjön nekem is, ha újra csöpög, csöpögjön neked is!“ — és enni kezdtek. Így lassan az egész templomot megették. Azóta a cigányok nem építettek templomot.⁴⁴

2. A mesének egy másik román változata szerint a cigányoknak egy szép, erősen épített templomuk volt, míg a románoknak szalonnából és sonkából épült a templomuk. A cigányok nem nagyon látogatták szép templomukat, lusta rossz gazdák voltak, akik csak immel-ámmal gondoskodtak az eljövendő napokról és sokszor nézték sóvár szemekkel a románok templomát. Egyszer restségük miatt nagy éhínséget szenvedtek és azt az ajánlatot tették a románoknak, hogy átcserelik templomukat. A románok örömmel egyeztek bele és a cigányok, alighogy birtokukba került a szalonna-templom, a náluk szokásos nagy kiabálással nekiestek és széthordták, úgy hogy nemsokára csak emlékezetükben maradt meg a templom. Ezért kell nekik annak a népnek a templomába járni, amelyik közt laknak.⁴⁵

3. A szerb változat ezzel a mesével azt is megmagyarázza, hogy miért koldulnak a cigányok, akiknek egykor kőből volt a templomuk, csak a szerbeké volt sajtból. Egyszer elcserezték a templomukat és a szerbek a szép temploméért ráfizetésül még 5 fillért is adtak, azonban nem egyenlítették ki az összeget, hanem a mai napig is adósak vele.

⁴³ V. ö. 329. sz. magyar adomával *Cigányadomáink* c. értekezésemben. Ethn. 1929.

⁴⁴ Pauline Schullerus: *Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtal*. Hermannstadt, 1907. 205—206. l. 93. sz. „Die Kirche der Zigeuner.“

⁴⁵ Arthur u. Albert Schott: *Walachische Maerchen*. Stuttgart u. Tübingen, 1845. 289. l. 40. sz. „Wie die Zigeuner um ihre kirche gekommen sind.“ Még egy variáns u. o. 382—383. l. és 81. l. Ezenkívül Staufe—Simigonowicz kéziratos gyűjteményében is. (Ismerteti J. Bolte: *Staufes Sammlung rumänischen Märchen aus der Bukowina*. Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde 1899. IX. 85. l.) Két románnyelvű variánst, amelyeket Adolf Schullerus jegyzékében (*Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten*. Helsinki, 1928. FFC. 78. sz. 94. l.) említ, nem láttam.

Amikor a cigányok megéheztek, megették templomukat, és amikor már semmijük sem volt, azért az 5 fillérért, amivel a szerbek adósak maradtak, hozzájuk járnak koldulni.⁴⁶

A magyar hagyomány idősebb voltát igazolja az a körülmény, hogy csupán a „prédára való sóvárgást“ festi, nem pedig a cigányoknak a falánkságát, amely a magyar előtt a XVII—XVIII. században még nem volt oly közismert, mint ma. A cigányok falánkságára legjellemzőbbek maguknak a cigányoknak nyilatkozatai. A cigányasszony így vígasztalja kedvetlen leányát:

— *Ne sírj, édes lányom,
Ne sírj, gyöngyvirágom.
A vásárra megyek,
Jó szalonnát veszek
Neked édes lányom!*⁴⁷

A cigány-férj így panaszkodik:

*Be sok csillag jár az égen,
Nincs oly nő, mint feleségem!
A levest ma kitálalta,
De előbb a húst kilopta.*⁴⁸

A magyar, akit sokszor a „has emberé“-nek tartanak, még ma is sokkal elnézőbben beszél adomáiban a cigány falánkságáról,⁴⁹ mint a román, aki nemcsak a szalonna-templom esetében hozza a vallással kapcsolatba a cigánynak ezt tulajdonságát. Erdélyi román mese szerint⁵⁰ a következő oka van annak, hogy több unitus, mint disunitus cigány van: „A cigányok mint pogányok bódorogtak mindenfelé, semmit sem tudván a keresztségről, a templomról. Egy román rávette őket, hogy megtérjenek. A vajda vezette a cigányságot egyenesen a disunitus templomba, hol a pap e szavakat mondá: „Ti meghivottak, lépjete ki!“ „Halljátok! szól a vajda, innen kikergetnek!“ Elmentek az unitus templomba; ott a pap éppen az oltári szentséget mutatta fel, mondván: „Vegyétek és egyétek!..“ és ismét: „Igyatok ebből mindnyájan!“ „Ezek már emberek, mondá a cigány-vajda, nem mint a sok koldustarisznya disunitusok.“ Azért több az unitus, mint a disunitus vallású cigány a románság között.“ Ha a románoknál a hegedősének keletkezése idején már meglelt volna ez a mese, bizonyára a magyar nép is átveszi, viszont azt nem tételezhetjük fel, hogy a történet nálunk megcsönkült, mert lehetetlen, hogy az énekszerző, akinek furesa tárgya, mint a versből látjuk, igen nagy élvezetet szerzett, ilyen érdekes csattanót figyelmen kívül hagyott volna. A magyar eredet mellett szólanak a mesekutatók általános érvényű megállapításai is, melyek szerint a

⁴⁶ Friedrich S. Krauss: *Zigeunerhumor*. Leipzig, 1907. 218—219. l. „Warum die Zigeuner betteln.“

⁴⁷ Wlislóczki: i. m. 56. l.

⁴⁸ U. o. 41. l.

⁴⁹ L. id. értekezésem 14—32. sz. adomáit.

⁵⁰ Moldován Gergely: *Alsófehér vm. román népe*. Af. vm. monografiája. Nagy-Enyed, 1899. I—2. 984. l.

verses forma mindig feltétlenül régebbi, mint a próza, ha egymással párhuzamosan mindkettőt ismerjük. „Ha hosszú a história, a versszöveg mellékesebb helyei elfelejtődnek, a vers hézagosa marad, de tartalmára még emlékeznek.“⁵¹ Még inkább állhat ez a mi esetünkben, ahol két különböző nyelvű nép hagyományátvételével van dolgunk. A hagyomány abban a formájában, ahogy a magyar variánsokból megismerjük, egy primitív felfogásból eredő képnek a cigány alakjához való képesítése, amelyet a románok fejlesztettek tovább. Erre mutat az első román variáns, ahol még szerepel a cigányok gyűlése. A templomsere csak növeli a történet csattanóságát, valamint a többi tréfás adomamotívum is, amely idők folytán hozzáragadt, azonban az eredet kérdésében egyik sem döntő, mivel ezek a kedves képtelenségek ötletszerűen fűződnek egyik történetkéből a másikhoz. *A cigány alakjához fűzött szalonna-templom* azonban oly biztos topographiai meselem, amelynek szövegtörténetét ismerve, bátran állíthatjuk, hogy *magyar fantázia születménye*. A hagyománynak szülőhazája valószínűleg Erdély. A magyar változatok elterjedése erre szűkül és a románok is valószínűleg itt ismerték meg a hagyományt. A határszéli lakosság többnyire kétnyelvű s itt az átvétel nem lehetetlen.

Ilyenféle elemet a magyar cantióval kb. egyidős német dalban is találhatunk ugyan,⁵² azonban ez nem csorbítja meg eredményünk helvességét. A harmincéves háború idejében a császár ellenségei közé tartozott Johann (Hans) von der Wehr (Wehr. Wer), a hetvike vitéz, aki sokat időzött francia és svéd táborokban. 1645-ben Camillus Teutonicus latinul egy émelvű dicsérőéneket írt róla, a francia dalokban pedig portvázásai folytán sokáig mint gvermekijesztő hős szerepelt. A német dal félig gúnyosan, félig csodálattal emlegeti hősiességét, vadságát, kitartását, nélkülözéseit, rablásait és dözsöléseit, s e közben említi meg:

*Hans von der Wehr, ein guetter Christ,
Frist in der Fasten Speckh und Wirst.*

*Hans von der Wehr hat ein Schanz gebaut
Aus Butter und Milch und Sauerkraut.*

(14. 16. sz.)

Ez a motívum is a paradisus terrestris emléke. Figyelmünket azért köti le egyrészt, mert gúnyos versben fordul elő, másrészt, mert hasonló vonatkozásban nyugaton ezt az elemet máshol nem találjuk.⁵³ Habár ez a katonadal a harmincéves háború utáni mozgalmas világban könnyen terjedhetett el nagy területen, nagyon kétségesnek tartjuk, hogy valami módon a mi cantiónkál ez lehetett volna az indíték, mert láttuk, hogy a valóság homályos és játékos rajzának torz szemlélete

⁵¹ Solymossy Sándor: *A Jávorfá-mese és a Midás-monda*. Ethn. 1925. 120—121. l. V. ö. Kahlo: *Die Verse in Sagen und Märchen*. Berlin, 1929. Bolte—Polívka: Anm. IV. 10.

⁵² Johannes Bolte: *Zum deutschen Volksliede*. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1903. XIII. 222—223. l. V. ö. a takarodó későbbi szövegével: „Der Kaiser hat ein Haus gebaut von Buttermilch und Sauerkraut.“ (Zs. f. Volkskunde 1930. 86.)

⁵³ Megállapításomnál J. Bolte szíves levelére is hivatkozhatom.

indította meg az ismeretlen költő fantáziájának csapongását. Ez történetet a német katonadal esetében is.

Látjuk tehát, hogyan alakul ki a magyarok (protestánsok és katolikusok), románok és szerbek (görögkeletiek) között vallástalanul és hazátlanul kóborló cigányságról ez a furesza hagyomány, amely meghazudtolhatatlan köbörrel a cigányok mélyen gyökerező könnyelműségével okolja meg kóbor életmódjukat. Látjuk, hogy ennek az aetiológikus hagyománynak az alapja magyar lelemény.

Mint érdekességet jegyzem meg, hogyha szélesebb alapokra fektetett nyomokon indultunk volna el kutatóútunkon, ethnológiai szempontból is tetszetősebb eredményt érhattünk volna el, azonban valószínű, hogy nem lett volna ilyen kézzelfoghatóan egyszerű minden mozzanat. Ebben az irányban kevés és megbízhatatlannak látszó adat áll rendelkezésünkre. Zámolyi humorisztikus néprajzában olvassuk, hogy Moldvában a következő közmondás dívik: „A cigányok templomát megették az ebek, mert szalonnából épült.”⁵⁴ Ez a mondás tehát teljesen kikapcsolja a cigány személyét, s a felelősséget a véletlenre hárítja a szomorú tényért. Ha ez az ősbibnek látszó felfogás vezetett volna kutatóútunkon, könnyen kapcsolatba hozhattuk volna a következő aprósággal, amely egy napilapunk szórakoztató rovatában *A felfalt templom* címen jelent meg: „A világ egyik legszakibb helyén, Kanadában levő templomról van szó. Amikor a winnipegi püspök a felavatására elment, hat hónapig utazott s az út legnagyobb részét csónakban kellett megtennie. Mire azonban odaért, a templom már nem volt meg, mert — a kuttyák felfalták. Kiderült, hogy az eszkimók a templomocskát bálnabordákból építették fel és bálnabőrökkel borították be. Két istentisztelet közt történt meg a szerencsétlenség: egy farka elvadult kutya megrohanta az épületet és földig lerágta.”⁵⁵

Mi azonban megelégszünk a kis körben bizonyítható eredménnyel, amely ebben a vonatkozásban magyar eredetűnek tartja ezt a cigányok vallástalanságára vonatkozó aetiológikus hagyományt.

⁵⁴ Zámolyi V. Mihály: *A sátoros cigány*. Humorisztikus néprajz. Bp. 1890. 68. l. (Adatai nem megbízhatóak, forrásait nem idézi.)

⁵⁵ Pesti Hírlap Vasárnapja, 52. évf. 38. sz. 45. l. (1930. szept. 21.) Kérdőzködésekre a szerkesztőség azt felelte, hogy a cikk forrására nem emlékeznek. Lehetséges, hogy a Hamburger Fremdenblatt valamelyik számából való.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Olasz novella Zápolya János királyról.

A cinquecento novellistái között méltán rászolgál érdeklődésünkre Sebastiano Erizzo (1525—1585) velencei patricius *Le sei giornate* című dekameronja, nemcsak irodalmi értékénél, hanem magyar vonatkozásánál fogva is, amennyiben Zápolya János királyról érdekes novellát tartalmaz.

A mű, amelynek bibliográfiáját Giambattista Passano állította össze,* először 1567-ben jelent meg, s bár összesen kilenc kiadást is megért, mind amellet az említett fejezet a magyar kutatók részéről máig sem részesült figyelemben, amiért érdemesnek tartom alább szószerinti fordításomban közölni.

*

(*Giornata II, avvenimento 11.*)

János magyar királytól inasa egy gyűrűt lopott. A tolvaj aztán egy piktort vádolt meg a bűnnel, aki a kőpadon magára vállalván a lopást, halálra ítéltetett. Az ítéletet azonban mégis csak elkerülte az ártatlan, mert az inas idejekorán bevallotta bűnét. A király persze elbocsátotta szolgálatából a hűtlent, ellenben neki ajándékozta a gyűrűt.

Most jut eszembe, hallottam egyszer mesélni, hogy János vajdának, midőn magyar király lón, volt egy inasa, akinek őrizetére bízta becses holmijait. Keze ügyében lévén tehát minden drágaság, módjában állott neki a kincsládából elesenni egy gyűrűt, mely szerfelett kedves volt a királynak, mivel feleségétől kapta ajándékba. A király különben a spanyol fal mögül szemtanuja volt szolgája hűtlenségének, mindazonáltal gyanúja sem támadt, vélvén, hogy az inas csupán azért vette el az ékszert, hogy megmutassa valamely barátjának. Csak napok multával, midőn eszébe jutott a látott jelenet, győződött meg a lopásról, mivel a gyűrűt hiába kereste helyén.

Bár tüstént nem akarta leálcázni a tolvajt, este mégis szólt neki vetkőzés közben, hogy másnap a feleségétől kanott gyűrűt óhajtja felvenni, miért is figyelmeztesse reá, ha netán megfedkezneék róla és mindenestre készítse elő. De elmúlt a másnap, el a harmadik, csak az inas maradt néma és tétlen, mert se nem figyelmeztette urát szándékára, se nem készítette elő számára az ékszert; sőt midőn a király újra megismételte kívánságát, még szava sem volt, nemhogy teljesítette volna azt.

Látván most már a király, hogy hiábavaló minden várakozása, egy reggel határozottan utasította az inast:

— No csak menj azonnal, s hozd nekem gyorsan azt a gyűrűt!

A szolga kellenlenül távozott a szomszéd szobába, de csakhamar üres kézzel tért vissza, zavartan jelentvén, hogy a kért ékszert nem találja helyén, talán Őfelsége nem emlékezik, hogy előbb már elvitte onnan. A király azonban biztosította, hogy szó sincs róla, mire az inas színlelve újra keresni ment; de hiába forgatván fel mindent, végre is el akarta hitetni urával, hogy csakis ama festő lophatta el, aki a napokban itt dolgozott.

* *I Novellieri Italiani in prosa*, 2-a ed. Torino 1878. I, 291—293. De azóta is megjelent a *Scrittori d'Italia* c. sorozat 3-ik kötetében: „*Novellieri minori del cinquecento*”, G. Parabosco, S. Erizzo. A cura di Giuseppe Gigli e Fausto Nicolini, Bari 1912“, hol a 273—276. ll-on olvasható a minket érdeklő novella.

A király ámbár figyelmeztette, hogy ne rágalmazzon bizonyíték nélkül, mindazonáltal az inas oly határozottan állította vadját, hogy a piktort bebörtönöztek és kínvallatásokkal kényszerítették vallomásra. Így hát a szegény ördög kénytelen volt magára vállalni a bűnt és halálra is ítéltetett, mivel bevallotta, hogy valóban ő lopta el a gyűrűt és azt eladás vegett Italiába küldötte.

Erre a király maga elé parancsolta hűtlen szolgáját, s lelkére kötötte, hogy ne engedje az ártatlant meglakolni a bűnert, melyet ő követett el, nem pedig a festő, mert igenis nagyon jól tudja, mely napon, mely órában és hogyan követte el a tolvajlást.

Az inas hallván mindezeket, ura lábai elé vetvén magát, bocsánatért esedezett, mire a király így szólt:

— Ami minket illet, készséggel megbocsátanánk neked, de az igazság nem engedi, hogy bocsánatot nyerj a másikért; igazságot kell előbb szolgáltatni az ártatlannak és vissza kell helyezni őt a szabad életbe. Ezért tenát színelid, hogy megtaláld a gyűrűt, mert csak így fog kitűnni a festő ártatlansága, és az, hogy meg nem igaz, amit a vallatás künjai között mondtál.

Mivel az inas tényleg úgy eselekedett, ahogy ura óhajtotta, a festő vissza is nyerte szabadságát. A király pedig újra hivatván őt, mondá neki:

— Bármily súlyos legyen is vétked, melyet az Isten, az igazság és a festő, nem különben mi ellenünk követtél el, de mivel megbocsát a „magyarok Istene”*(?), mi szintén megbocsátunk neked. Viszont te, meg vagyunk győződve róla, sohasem bocsátanád meg jószágunkat, miért is úgy határozotunk, hogy dolgozra eresztünk, menj tehát, amerre tetszik.

A bölcs király e szavakkal kétségtelenül azt akarta kifejezni, hogy aki szándékosan sért, sohasem szűnik meg rosszindulattal és gyűlölettel lenni a saját magán esett sérelemmel szemben. Mindazonáltal nem akarván megszégyeníteni inasát, meghagyta neki, hogy nyilvánosan kérje elbocsátását, mit ha maga látszólag ellenezne is, ő csak tartson ki annál állhatatosabban szándéka mellett.

Elérkezvén tehát a kedvező alkalom, a király épp ebédnél ült, midőn lábai elé borult az inas, kérve-kérvén urát, hogy bocsássa el szolgálatából, mivel édesanyja kívánságára a Bold. Szűznek tett fogadalma következtében Loretőba kell zárandokolnia. A király csodálkozást színelte, hogy oly hosszú szolgálat után távozni készül, éppen midőn megjutalmazni akarja, amit tényleg szándékolte is, mert nem remélt találni mást, aki neki annyira kedves lehetne, amennyire ez volt. Kölesönösen kérették tehát egymást udvarias szavakkal, míg nem a szolga köteles hála és köszönet nyilvánítása mellett kijelentette, hogy kénytelen távozni. És ekkor a király, aki a nyilvánosság előtt már is annyi jelét adta kegyének, könnyezni látszott, miközben tekintete a neki oly kedves gyűrűre esett, melyet megforgatván, lehúzott újjáról és az inas felé nyújtott e szavakkal:

— Minthogy eltökélt szándékod távozni tőlünk, mert az Istennel többet akarsz törődni, mint az emberekkel, ha valamiben hasznát látod e gyűrűnek, kérd tulajdonul és mi neked adjuk, (bármennyire kedves is az nekünk), hogy ily módon emlékeztessünk téged, magunk pedig feledhessünk.

Többet nem mondott, de ennyi is elég volt megértetni az inással, hogy csak azért válik meg a gyűrűtől, mert feledni akarja, hogy általa oly kedves szolgáját vesztette el, amilyen ő volt a bűn elkövetése előtt, és mert azzal állandóan emlékeztetni akarja őt botlására, hogy ezentúl jobb életet folytasson, mint aminőt nála kezdett.

Valóban nagyszerű és királyi gesztus volt ez, mert vele a fejedelem a többiek előtt leplezni tudta ama dicséretre és csodálatra méltó két erényét, melyet mérsékletével tanusított a szolga gyalázatosságának elviselésében és nagylelkiségével azzal szemben, aki méltán megérdemelte volna a bosszút.

Közli: Dr. Florio Banfi.

* Az idézett kiadásban *Iddio de' maggiori* áll, ami azonban sajtóhiba is lehet *Iddio dei magiari* helyett.

A piaristák bukaresti letelepedésének kísérlete és Mavrocordat Konstantin.

Az újkori szellemi és műveltségi mozgalmak legegészségesebb és leghasznosabb áramlata a népnevelés kérdése volt. Legonzetlenebb képviselője Pestalozzi J. Henrik (1746–1827). Pestalozzi fellépésekor azonban az eszme már nem volt új. Előtte épen két évszázaddal megfogant az Calasanza Szent József (1556–1648), a piarista-rend jambor alapítójának lelkében.

Az 1597-ben alapított rend gyors elterjedése Europa különböző országaiban arra vall, hogy a piaristák magasztos eszmének lettek magvetői. Többek között a piarista-rend Magyarországon örvendett a legnagyobb népszerűségnek. Működési terét csakhamar kiterjesztette Erdélyre és a Bánátra is. Itt Beszterce (1717), Nagykároly (1725), Maramarossziget (1750), Medgyes (1736), Szentanna (1751), Kolozsvár (1776) és Temesvár (1790) lettek a piaristák műveltséget árasztó telepei.

A bánáti piaristák egy része a passarovici békét (1718) követő osztrák megszállás alatt Oltenia fővárosába, Craiovába, is eljutott.¹

A XVIII. század derekán a piaristák Bukarestben próbáltak iskolát nyitni, de tervük eddig még teljesen ismeretlen okból meghiusult.

A XVIII. század a román fejedelemségek leggyászosabb korszaka, az u. n. Fanariotakorszak volt. A tronkövetelők gomba módjára szaporodtak a török portán. Ezek között legtekintélyesebb esatád a Mavrocordatoké volt. E család tagjai közül különösen Mavrocordat Konstantin emelkedett ki. Tíz rendben uralkodott a két fejedelemségben és üdvös reformokat honosított meg azokban. Ezért a „haza atyjának” nevezték el Munteniában.²

Mavrocordat Konstantin felvilágosult szellemű uralkodó volt. Atyja, Mavrocordat Miklós, a család megalapítója, kitűnő nevelést adott fiának. Amikor trónra jutott, a kor szellemének hatása alatt ő is újításokkal lépett fel. Újításai között különösen említésre méltók a tanügyre vonatkozók. Iskolaügyi reformjai azt mutatják, hogy a műveltségnek, tudománynak és a haladásnak buzgó és bőkezű támogatója volt. Görög lévén, természetes, hogy elsősorban a görög kultúrának nyújtott segédkezet.³ E mellett azonban a latint és egyéb tudományágakat is pártolta. Könyvtárakat is létesített.

Hogy a görög nyelven és kultúrán kívül más irányú tudományos törekvések is érdekelték, bizonyítja a XVIII. század legőszintébb és legeredetibb krónikása, egyúttal az uralkodó udvari krónikása, Neculce János, aki szemtanúja lévén Mavrocordat reformjainak, azt mondja róla, hogy ő „szerette a tudományokat és szerette, hogy levelezésben álljon az idegen országokkal”.⁴ Azaz e levelezésekben a külföldi eszmeáramlatokat óhajtotta megismerni.

1745-ben nagy tervei voltak. Kihallgatáson fogadott egy misszionárius atyát, akivel többek között egy Bukarestben felállítandó főiskoláról tárgyalt. „Jezsuitákat szeretett volna alkalmazni két fiacskája mellé tanítókul és két testvért (frater) vagy két misszionáriust akart behozni egy kollégium megalapítása céljából, ahol az ifjúságot tanítanák isteni és emberi tudományokra, latin és vulgáris (görög) nyelven.”⁵ A kollégium megalapítása („fundarea unui colegiu”) erősen foglalkoztatta Mavrocordatot, mert 1746-ban Becich Antal kath. püspökkel újból tárgyalásokat folytatott ebben az ügyben.⁶

¹ Dr. Patay József: *A piarista-rend Erdélyben. Különnyomat Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene* c. munkából. Dicsőszentmárton, 1925. 9. l.

² Dr. Lupuş János: *Istoria Românilor*. Cluj, 1929. 222. kkl.

³ Xenopol D. Sándor: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Bucureşti, 1930. X. k. 171. kkl.

⁴ Xenopol, id. m. IX. k. 51. l.

⁵ Jorga Miklós: *Istoria literaturii române dela 1688—1780*. Bucureşti, 1928. II. k. 2. kiad. 507. l.

⁶ U. o.

Úgy látszik Mavrocordat Konstantin (aki negyed ízben uralkodott most Havasalföldön, 1744. júl.—1748. ápr.) nemzetművelő eszméi és törekvései eljutottak a Szentatya rülébe is. Valóban 1740-ban XIV. Benedek (1740—58) egy követseget küld Mavrocordat Konstantinhoz.⁷ A követseget az aquinói Szent Tamásról nevezett Dezericius Innocentius piarista generalis asszisztens vezette s mellé társul a magyar származású Conradi Norbertet adta.⁸ Ketségkivül a legáció célja a piarista-rend Bukarestben való teleleptése volt. Hogy mire vezettek a tárgyalások a kultúrát szerető uralkodóval, erre nézve semmi nyomot nem találtam. Tény az, hogy a piaristák Bukarestben nem gyűjthettek fel az evangélium és a művelődés világitó fáklyáját.

A pápa küldöttsége tehát a rend befogadása érdekében eredménytelenül járt, de valami hatása mégis maradt, mert a küldöttség egyik tagját, nevezetesen Conradi Norbert piaristát, később ott találjuk az egyik bukaresti iskola tanári karában.⁹

Conradi Norbert¹⁰ a piarista-rend egyik legérdemesebb és legtudósabb tagja volt. Pesten született s alig 15 éves korában magára öitötte a kiváló rend szerzetesi ruháját (1733). Korán magára hívta a figyelmet nagy tehetőségével és szorgalmával. Pappá szentelése előtt rendfőnöke Rómába küldi theologiai tudásának kibővítésére. Eles látásának és kitűnő szellemi tulajdonságainak híre a pápai udvarba is eljutott. XIV. Benedek pápa értesülven e jeles piaristáról, a fent említett küldöttség tagjává (socius legationis) nevezte ki.¹¹ A küldöttség sikertelenségét említettem. Hogy milyen körülmények között alkalmazták a bukaresti iskolában, ismét megoldandó kérdés marad. Valószínűleg a kiváló fejedelem megszerette a rokonszenves és eszes piaristát s így kerülhetett azután vissza a bukaresti iskolába. Ugyancsak kutatás tárgyává tettem a következő problémákat is: Milyen tantárgyakat tanított? Mennyi ideig tanított ott és melyik az az iskola, amelyben tanított? Az eddigi kutatásaim alapján csak az utolsó kérdésre tudtam valamennyire valószínű megoldást kapni.

A XVIII. században Bukarestben két iskola működött, „az egyik mint Moldovában, állami görögnyelvű iskola volt, a másik szlávnyelvű; ez utóbbi már rég fennállott, az előbbit pedig Serban-Voda (1678—88) alapította és bölcsészeti, nyelv és grammatikai tanárokkal látta el, Brâncoveanu az iskolát újjászervezte.”¹²

A szlávnyelvű iskola, melyben az államtól fizetett tanítók oktattak, nem volt más, mint a Ó-Szent Györgyről (Sfântul Gheorghe Vechiu) elnevezett iskola;¹³ a görögnyelvű pedig szintén az államtól fenntartott és Serban-Vodától alapított iskola, a Szent Száváról (Sfântul Sava) nevezett iskolával azonos.¹⁴ A Szent-Száva iskola Bukarestben Brâncoveanu Konstantin (1688—1714) uralkodása alatt hírnévnek örvendett és virágzású korát élte.¹⁵

⁷ *Index Bio-Bibliograficus CC. RR. PP. Matris Dei Scholarum Piarum*. Volumen primum. Romae, 1908, 221—22. l.

⁸ Index id. h.

⁹ Kalazantinum. Kolozsvár, 1910—11, 164. l.

¹⁰ Kalazantinum, u. o. 163. l.

¹¹ „... Quam opinionem egregie confirmavit, quum Florentiae primum ac deinde Romae aliquamdiu commoratus iussu atque autoritate Benedicti XIV., P. M. Transalpinas Daciae partes Innocentio Desericio a Divo Thoma Aquinate Sch. Piar. Assistenti Generali, anno 1746 socius legationis ad Valachiae Principem Mavrocordatum susceptae adiungeretur.” Index Bio, etc.

¹² Jorga Miklós id. m. 506—507. l. Bővebben az „Invățământul grecesc în epoca fanariotă”-ban. Xenopol D. Sándor: *Istoria românilor din Dacia Traiană* c. művében, București, 1930. X. k. 3. kiad. 166—206. l.

¹³ U. o. 507. l.

¹⁴ U. o.

¹⁵ Egy 1707-ből kelt okmány bizonyítja, hogy Brâncoveanu Konstantin nagy érdeklődést tanúsított az iskola működése iránt. Lásd: Urechia V. Sándor: *Istoria școlilor dela 1800—1864*. București, 1892. I. Introducere. 12. l.

Most már felvetődik a kérdés, hogy melyik iskolában működött Conradi Norbert. A legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy a görögnyelvű iskolában, azaz a Szent-Száva iskolában, mert Conradi Norbert klasszikus műveltsége közelebb állott a görög kultúrához és nyelvhez, mint a szlávéhoz. Ha ezt az állítást elfogadjuk, akkor Conradi Norbert megelőzte Lazár Györgyöt a piarista szellemnek és rendszernek a bukaresti Szent-Száva iskolába való bevezetésében. Tudvalevő, hogy Lazár György (1779–1823), aki a kolozsvári piaristáknak volt a növendéke, 1818-ban „Bukarestben a kolozsvári piarista intézet mintájára szervezi meg az első román nyelvű iskolát”¹⁰, épen abban az iskolában, amelyben Conradi Norbert is tanított. E szerint nagyon könnyen megtörténhetett, hogy Lazár György iskolanyitáskor a Szent-Szávában már nem volt teljesen ismeretlen a piarista szellem és rendszer és így neki a továbbfejlesztés és tökéletesítés munkája jutott osztályrészül, valamint az, hogy latin helyett román nyelven adja elő az egyes tantárgyakat. Bár az is igaz, hogy a piarista szellem két képviselője között hetvenkét esztendő a különbség, mégsem tagadható, hogy mindkét esetben a piaristák jelentékeny hatással voltak a román szellemű kultúra előmozdítására.

A fentiekből még két dolgot szűrhetünk le. Az egyik az, hogy a pápa mindig nagyrabecsülte a piarista rend apostoli és tanítói működését, különben nem ajánlotta volna Mavrocordat Konstantinnak. A másik az, hogy a pápai küldöttség még jobban megvilágítja a fanariota Mavrocordat Konstantin személyét, aki tudományszeretetével és a műveltséget előmozdító újtársaival kétségtelenül felülemelkedik a görög uralom kizsákmányoló fejedelmein.

Józsa János.

¹⁰ Dr. György Lajos: *Öreg diák visszanéz.* Kolozsvár, 1926. 62. l. Lásd még Dr. Bitay Árpád: *Istoria literaturii române.* Cluj, 1925. 14. l.

ADATTÁR

Zajzoni Rab István életéhez.

A csángó költő, Zajzoni Rab István, életének rövidre fogott vázlatát, munkái felsorolását és a rávonatkozó irodalom jegyzékét Szinnyeinél¹ találjuk meg s azt mondhatnók, az utolsó dátumig összefoglaló teljességben. Mindössze három lírai kötete maradt² s alakjával és munkásságával az irodalom alig foglalkozott, s ha 1887. szeptember 14-ikén irodalmi ünneplés közt meg nem jelölik szülőházát egy szerény emléktáblával, az újabb nemzedék talán még nevét sem ismerné. A harmincéves korában elhunyt Zajzoni életében volt egy igen rövid szakasz, mikor az egész haza ismerte, versei széthordták nevét és elszélesítették költői dicsőségét. E rövid dicsőség volt minden, ami a jóból neki kijutott s halála után is csak egy rövid nap dicsősége emelte ki a feledésből, mikor emléktábláját leleplezték; a szülőföld szeretete és halála lobogott ezen az ünnepen rajongón szerető, mindig hálás fia iránt, kit más-képpen nem tudott megjutalmazni.³

A *Magyarok Kürtje* megjelenésétől a *Börtöndalok*ig négy esztendő folyt el. Ez idő alatt az epedő és álmatag ifjúból politikai gyűlöletből áradó hazafi lett, kinek átkai merészen szállottak az imádott haza ellenségei fejére. Az átalakulást ha érezteti is, de nem magyarázza közben megjelent kötete, a *Kordalok*, mely hamarosan (két év alatt) három kiadást ért. Első lírai kötete alig több, mint az ötvenes években föltűnt többi fiatal költő kötetei voltak. Érzelmes, néha érzelgős szerelmi versek, melyeknek sem művészi, sem lelki befejezettsége nincs. Szabadon csapongnak, koruk divata szerint szertelenségbe is tévednek, magasan kezdik és formailag sem állanak helyt. Zajzoni ez évek alatt termékenységgel, fegyelmezetlenségével tűnik ki, s bár az egykorú fiatalság kedveli és becézgeti, mélyebb nyomot nem vágva halad a maga útján. Az általános figyelem a *Kordalokkal* fordul feléje, melyben költeményeinek belső és külső formája jelentékeny haladást mutat, bár még mindig van benne fiatalos elbizakodottság és bőbeszédű cafrangosság. Azonban az egykorú lapok szívesen közlik költeményeit s a lírikus alakját érdeklődés és részvét kíséri, mely életének ismeretéből táplálkozik és csalódásait, fájdalmait akarja enyhíteni. Mikor a *Börtöndalok* megjelentek, a rokonszenves fiatal költő a szabadságra törő nemzeti küzdelem harcosává s egyben a reakció áldozatává alakult. Lovassyt még nem feledték el, Vahot Sándor sorsa talán éppen akkor volt betelőben; a külföld rabja s a börtönben

¹ Szinnyei József: *Magyar Írók élete és munkái*. XIV. köt. Budapest, 1910—12. 1713. 6—14. h.

² Megjelent kötetei: *Magyarok kürtje*. Bécs, 1857. *Kordalok*. Bécs, 1859 és harmadik bővített kiadás, Pest, 1860., ezt is Bécsben nyomták. *Börtöndalok*. Pest, 1861.

³ *Zajzoni Rab István csángó költő Emlékünnepé*. A költő szülőházának emléktáblával való megjelölése s arcképének leleplezése alkalmával rendezte a brassómegyei hivatalos tanítótestület 1887. évi szeptember 14-én Zajzonban tartott közgyűlésén. Brassó, 1888, 8 r. 36 l.

megzavarodott lírikus képe egybefolyt Zajzoni elfogatása hírére, aki éppen olyan fiatal és fellengző volt, mint Lovassy, és éppen úgy lírikus, mint Vahot. Róla is az a hír terjedt el, hogy Kufsteinba vitték, s ama szomorú korszak politikai- és közviszonyai között e hír hitelre talált. Zajzoni rabsága testileg, lelkileg megviselte, de költészetének belső igazságát, gyűlöletének égő folyását, átkainak tobzódó kitöréseit, epés keserűségét minden eddiginél valóságosabbá tette. Szilaj indulata, rajongó magyarsága az átélt s méltatlanul hordott rabság szenvedései között nemcsak fokozódott, hanem epével, gyűlölettel szivódott át s majdnem kizárólagos forrása lett a *Börtöndaloknak*.

Azonban ehhez az átalakuláshoz lelkének más élményei, tegyük hozzá, más csalódásai is kapcsolódtak. Bármilyen szilaj lobogással élt benne a hon-szerem tüze, s bármilyen sokat szenvedett is budai fogsága alatt, mégsem hihető, hogy e hatások annyira úrrá lehettek volna lelkén, ha hozzájuk egyéb is nem járul: vérmessége, mely tüzet folyton táplálta, érzékenysége, mely túlzásra ragadta s végül életének addig tapasztalt mostoha-sága, mely csalódásból csalódásba vitte.

Szegénységben született, lemondás és küzdelmek között járta iskoláit, maga erejére utalva lépett az életbe, még pedig akkor, mikor a szabadságharc kitörésének izgalmai még edzettebb lelkeket is magukkal ragadtak, mikor a körülötte lüktető élet még a vagyonos ember helyzetét is bizonytalansággal fenyegette. Az egykorú följegyzéseket kell emlékezetbe idézni, ha el akarjuk képzelni, hogy mit jelentett az ötvenes évek folyása alatt egy maga erejére utalt magyar ifjúnak a pályatörés. Küzdelmet a mindennapi kenyérért, áldozatok hosszú sorát a választott pálya megfutására. Zajzoni sorsa még azzal is színeződik, hogy lobogó lelke Körösi Csoma Sándor babérain héjazott, az ősi hazát akarta megtalálni, mintha az új hazát elvesztettük volna. Tüzes lélekkel tanult. Repiczkyben atyai pártfogóját és buzgó mesterét látta, s míg Repiczky élt — sorsa tűrhető is volt, mikor azonban váratlanul elhunyt, mesterén kívül támogatóját is elvesztette. Hozzá kell még gondolni, hogy Repiczky benne látva legméltóbb tanítványát, mintegy fölkenete őt választott pályája apostolává.

Tudjuk, hogy e rajongással ápolt álomból semmi sem lett, Zajzoni az élet tovább lökte, Bécsbe, teológiát hallgatni. Itt szívét és reményét újra csalódás várta; mostoha helyzete miatt kenyérkeresetre adta magát, a száraz hivatal zárkózott és pedáns szelleme elégületlenné tette, majd tovább kergette és Mariel csalfasága szívét sebezte meg.⁴ Az ábrándos ifjú vérmessége ezt a mindennapi szívbéli kalandot esapásnak látta, mintha már akkor is nem lett volna mindennapi történet, hogy egy vidám bécsi fruska és színinövendék faképnél hagy egy szegény diákot. Ágai, ki ez eseménynek szemtanúja volt, elmondja, hogyan hült meg, míg hideg téli estén egy szál kabátban várakozott a színház kapuja előtt, hogyan esett fekete himlőbe, melynek ragyája nemcsak ábrázatát, hanem illúzióit is elverte.

Ezután újra tanulni akart, Pestre ment, dolgoztatott és nyugtalan lelkét követve, megrendült egészségéért aggódva, szegénységgel küzdve fölvette meg letette a vándorbotot. Tanulmányait is abban hagyja, haza akar menni, valami szerény állást szeretne otthon elnyerni, ahol mindennapi kenyere biz-

⁴ Porzó (Ágai Adolf): *Pec és hamu*. Budapest, 1892. 8 r. 281. l.

tosítva legyen. Ez a terv sem sikerül. Lapoknál dolgozik, az írósgot rosszul fizetik, politikai mozgalomba keveredik, azután börtönbe jut, s mikor kiszabadul, észre kell vennie, hogy új életet kezdeni sem türelme, sem nyugalma, sem szerencséje nincsen. E küzdelmekből legföljebb keserű lemondással, csalódottan, megtört testtel és elszenvedett rabsága alatt fölhalmozódott gyűlölettel kerülhetett ki, hazamegy pihenni és harmincéves korában, fiatalon és ábránjait elsíratva sírba dőlni.

Bizonyára szomorú sorsa volt. Egymásután vesztette el minden remény-ségét, s mikor utóbb már csak azért küzdött, hogy megélhessen, arra a megismerésre jutott, hogy csak halála bizonyos.

Ez a keserűséggel teljes pálya még a sírnál sem ért véget. Szerencsére Zajzoni már nem látta, hogy költői dicsősége is éppen olyan hirtelen mult el, mint ahogyan hirtelen gyúlt ki. A pesti sajtó, melynek még néhány évvel előbb kedvence volt, egy-egy napi hírben emlékezett meg haláláról, egymásik rövid nekrológust adott róla s Erdélyi János, mikor 1867-ben az újabb magyar líráról írt cikksorozatában Zajzoniról megemlékezik, kénytelen az irodalom nevében megköszönni a *Családi Kör*nek, hogy kiadja arcképét,⁶ róla rövid életrajzot és méltatást közöl, „míg a többi újságok egyszerűen hirdetik, hogy meghalt.“ Költő-társai közül is csak egy, Szabados János, emlékezett meg róla. Ez az egy akkord Zajzoni lantja visszhangjaként esendült el.⁷ Azonban Zajzoni nem halt meg, s hogy a méltatlan feledés fátyola lassanként lefoszlik róla, lírai köteteinek, bennök lobogó lelkének, megindító sorsának és szülőföldének köszöni.

„Olvasván e korán elhunyt költő műveit — írja Erdélyi ugyanott — okom lett utána járni élete folyásának. Mert kötelességgé vált szememben valamely igazságos okot látni költészete dúltságában, mikor erre került a sor, és mély valódiságához, mikor az ihletés boldogító, csendes pillanatában dolgozhatott.“ E belső kényszer hatása alatt érdeklődött Zajzoni élete felől, levelezett és tudakozódott. Cikkében egy tudósítóját B. M.-mel meg is jelöli és megindítóan magyarázza közlései alapján Zajzoni költészete dúltságát.

Tudósítói közül kettőnek hozzá küldött iratát az alábbiakban adjuk. Az eredeti kéziratok Erdélyi hagyatékában, az *Erdélyi-Tár*ban maradtak meg s annak második, *Molnár és mások iratai* című, ívrétű kötetében a 19—25. levelekben találhatók. Az egyik tudósító, ki rövid vázlatban, de tömören írja meg Zajzoni élete folyását, Pap György zajzoni evangélikus pap volt, ezt a tudósítást közöljük az első szám alatt. A második, B. M. jegyű tudósító, kire Erdélyi hivatkozik, Bortsa Mihály bácsfalusi evangélikus pap, a költő barátja és egyik támogatója; az övét közöljük a második szám alatt. Az első, félívnyi terjedelmével, hiteles, bár száraz adataival és megbízhatóságával rövid életrajzi vázlatnak tekintendő, melyet Bortsának bővebb tudósítása szerencsésen egészít ki. Adatainak bőségét közvetlenséggel, bizalmasabb természetű közléseit a baráti szeretet melegével párosítja s így tudósítását a Zajzoniról szóló irodalom egyik legbecsesebb darabjának kell minősítenünk. E scrok közlésével Zajzoni emlékének kívánunk szolgálni s a szeretet koszorúját tenni le korán felhányt sírjára.⁵

⁵ Zajzoni Magyarország, 1867. márc. 17. 20. sz. Tárca.

⁶ Családi Kör, 1862. 22. szám.

⁷ Vas. Újság, 1862. 22. sz.

I.

ZAJZONI RAB ISTVAN.

(Pap György tudósítása.)

Született 1832-ben február 3-án Zajzonban, az úgynevezett Hétfalunak egyik kies falvában Brassó vidékén. Szülei Rab István és Miklós Kata ág. hitv. szegénysorsú, kegyes, jámbor földművelők. Tanulását már hét éves korában kezdette születése helyén Zajzonban a népiskolában, ahol is szép észtehetségének korán jelét adta. Innen 1842. szülői saját kívánságára bevitték Brassóba az ág. hitv. szász főtanodába. Itt sok nyomorgás és üldözés mellett — ezt igazolni látszik ezen verse is: „Rab vagyok én Rab a nevem“ stb. a mit akkor elkese- redésében a Czenk tetején levő tornácznak egyik lábára rajzonnal írt vala — keresztul vergődött a gymnasiális osztályokon és maturisált 1854-ben július 29-én. Ugyan azon év szeptember 5-én elment Pestre theológiát hallgatni, ahol is Repicky és Hunfalvi urak mindjárt szel- lemi és anyagi pártfogásuk alá vettek. Legtöbb idejét itt a keleti nyel- vek tanulására fordította. Repicky úr halála után nemsokára elhagyta Pestet és jobb sorsot remélve a theologia tanulásának folytatására felment 1855-ben Bécsbe. Itt egy fél évig hallgatta a theológiát; aztán felhagyott vele és hogy sorsán könyítsen 1856-ban a Belügyminis- teriumnál mint a magyarirodalom tudósítója 350 frtos állomást fog- lalt el. Itt hivataloskodott 1856—1859-ig. Ezalatt adta ki a „Magyarok kürtjét“; aztán később a „Kordalait“. 1859-ben Bécestől búcsút vett és szülőit meglátogatandó és beteges testét gyógyítandó hazajött Zaj- zonba. Itthon egy darabig üdöztvén és egészsége is visszaállván több kirándulásokat tett Háromszékre és azután visszament újból Pestre. Itt ekkor nem mulatott sokáig, mert hamar visszajött ismét Zajzonba, a mikor aztán többek, de még is leginkább a hosszúfalusi lelkész T. Molnár Victor biztatására, — ki, hogy csak a theológiát sikerteljesen végezhesse, semesterenként öt 50 régi pengő forintokkal akarta sege- delmezni — vissza ment újból Pestre 1860-ban azzal a szándékkal, hogy a félbehagyott theológiát folytassa. Ebben az évben fogatott ő el a Tancsicsféle perben és fogsága tartott 6 hónapig a budai várban. Kiszabadulása után adta ki a „Börtöndalait“ — 1862-ben jött utóljára vissza Zajzonba a honvágtyól indittatva egészen betegen, megron- csolt állapotban és szülőinél feküdt egy darabig száraz betegségben. De látva, hogy betegsége mind veszélyesebb kezd lenni, bevitette magát Brassóba a kórházba és itt két napi fekvése után elszenderült az örök nyugalomra május 15-én 1862-ben. Hullája a Brassó-bolonyai ág. hitv. magyar temetőben nyugszik. Zajzoni testestől lelkestől magyar, ko- moly és élces férfiú volt.

Zajzon február 13-án 1863.

Pap György zajzoni ág. hitv. ev. pap.

II.

ADATOK ZAJZONI RAB ISTVÁN ÉLETRAJZÁHOZ.

(*Bortsa Mihály tudósítása*).

Magyarhon „Erdély“ nevű részének leggyönyörűbb tájképei egyike a Háromszéktől nyugotra fekvő úgynevezett „Barczaság“ földje, melynek regényes bükk-, fenyő- és csererdők övezte kies rónáján vagyonos szász és oláh helységek közt ott diszelegnek a mészkőszirtes hegyek alján egymástól csekély távolban e magyar falvak: Apácza, Krizba, Ujfalva. és hétfalú: Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú, Tatrang, Zajzon és Pürkerecz, melyekben Brassót is ide számítva 19 ezer lutheránus magyar lakik, kik politikailag a nemes brassói szász tanácstól, egyházilag pedig a főtisztelendő berethalmi ág. hit. szász püspökségtől kormányoztatnak. Hogy az 1363. évtől — a honnen okiratok nyomán kiindulhatunk mind addig, míg 1651-ben e falvak Felsőfejérmegyétől elszakasztatván, Brassó vidékébe béosztattak s azután is egy kis század alatt e barczasági magyar nép kebeléből egyes hazafiak ne tűntek volna fel egyházi, irodalmi vagy politikai pályán: alig hihető, s fájdalom hogy annyi század után csak a jelenkor jelesebbieit van szerencsénk feliegyezni, kik közt első helyet érdemelnek: néhai Köne János újfalusi, ennek fia Köpe János mostani újfalusi; Korodi Pál apáczaei ev. lelkészek: néhai Gödri János volt monostorkápolnoki járási elnök; Rab István, a korán elhunyt ifjú költő — és még egy kis ifjabb munkás, kik egy szívvel lélekkel fáradoztak és fáradoznak e magyarság magasbszerű emelésén. Igaz, kevés szám ennyi ezerre menő tömegből s és azért annál nagyobb csapás, fájdalom e népre nézve, ha a kérlelhetetlen halál e kevés számú küzdőkől is megkivánja áldozatát. Nem czélom mindegyik neveztem jelesünket jelenleg megismertetni a magyar világgal, — azok érdemét elősorolni enyémmél nagyobb erő kívántatik. Most csak Rab István barátom és hétfalusi fajrokonom és egy ideig tanulótársam életrajzához akarok némi csekély, de megdönthetetlen biztos adatokkal járulni.

Rab István született febr. 4. 832-ben középsorsú ág. hitv. földműves szülőktől, hétfalú egyik falvában Zajzonban. Atyja Rab István (most 80 éves) és anyja hosszúfalusi Miklós Kata (most 60 éves) e falucskának legérdemesebjei közé tartoznak. Az öreg Rab 20 évi egyházi gondnoksága alatt magyar közönségének templomot, harangot, orgonát és tanodát teremtetett koldulással, a nélkül, hogy lakótársait feltétlőbb megterhelte volna. A birói (falnagyi) hivatalt is viselte 2 évig, de nem tetszett és visszalépett. Négy gyermekkel áldatván meg, elhatározta István fiát tanítóvá s így aztán pappá neveltetni, mivel átlátta, hogy hétfalú magyarságának mostoha sorsa csak úgy lesz kedvezőbb, ha önfiai foglalhatják el a papi, tanítói és jegyzői állomásokat. István atyja házában s négy télen a zajzoni néptanodában nyerte első vallásos neveltetését és elemi ismereteit. Kilencz éves koráig nyáron atyja marháit őrizte a mély völgyek és sötét fenyves bércek legelőin és olykor a „Csukás“ havasa szikláik közt elterülő szécseken, lonnan a sza-

badság sasaival büszkén tekinthetett ébredő lelke túl a Barczaság és Háromszék szűk határain az édesgető távolba. A gondos atya 1841-ben beadta kedves fiacskáját Istvánt, a barna, gyenge testalkotásu gyermeket 9 éves korában a brassói szász gimnáziumba diák-szolgának, hol ingyen takarításban és déli-étkezésben részesült. Megjegyzendő, hogy a barczasági lutheránus magyar atya a brassói szász tanodákba adja fiát tanulni, mivel mind annak daczára, hogy Erdélyben 25—30 ezer luthenárus magyar vagyon, még sincs főtanodája, hanem majd a brassói luth. szász, majd a ref. magyar főtanodák nyílnak meg a tudós pályára lépni akaró magyar fiak befogadására. Tehát a mi kicsiny Istvánunk mint diák inas kezd németül olvasni s 3 év alatt előhalad a hatodik tanodába s csak itt kezdi érteni az olvasottakat s rontani a magyar nyelvet, míg a 7. és 8-ik tanodában annyira német lesz, hogy anyai magyar nyelvének fele már feledésbe ment. Ezt tapasztalta nem csak ő, hanem mindazon magyar fiuk is, kik e pályát megfutották, — és nagy szerencse, ha később önszorgalmuk által ismét megtalálhatták a magyar nyelv rendes folyásának medrét.

A hétfalusi oláhos öltözetet ekkor valami városi forma váltotta fel, a hosszú haj eltűnt és így megszűnt „csángó“ lenni. De még mind ekkor is oly gyenge volt a mi Pistánk, hogy nem volt csuda, ha néhánéha elejtette a coquinos fazekat és a szegény farkaséjú 7 szász diák- és 3 inasnak csak a főtt hus maradt a kantárban; ekkor sirt és mély búba merült s készülgetett atyja házába s ha baj nélkül ment át feje felett a veszedelem: jót nevetett s tánczolt véghetetlen örömeiben.

A 8 osztály — vagy tanoda bevégzése után togátus diák lett felcsapott osztrák tábornoki kalppal, kapesos dolmánynyal, sarkig érő két újju palástartal és magyar sinoros övvel, mely öltözet méltóságot kölcsönöz, de nyáron verejtékező meleg, télen pedig didergő hideg. A barczasági magyar ember igen fukarul szokta pénzét kiszórni fia taníttatására, így az öreg Rab is, a mi miatt István diák magánórák adása által kényszerült életét keservesen fentartani.

Eljött 1848. és 849. bajos idők, kivált magyar fiura idegen nemzet közt és még bajosabb ha a két nemzet fegyvert ragad egymás ellen. Nemzete iránti forró szeretetből megjelent Háromszéken Árkoson és be akart állani Kossuthhuszárnak, de csak hamar visszatért Brassóba. A többi szász diákkal ő is fegyvert kap s jött a végzetes nap melyen neki is indulni kellett volna a „freischaarban“ a székelyek ellen Hermányba. „Mi? — én a székelyek ellen? a többi volna hazaárulásnál, az anyai mint istentagadás“, és több magyar társával elhányja a székelyek ellen szánt puskát s félrevonult az izgult magyar ellenes városból. Ha türelmet akarsz tanulni magyar fiu: jer ide, oppositiot itt mindig találsz s azon falatért melyet itt ingyen nyersz, nemzeted bal megítélését hallva s vagy elhallgadva vagy megczáfolva, sok keserű poharat kell kiürítened.

És hogy a magyar fiuban a nemzete iránti szeretet még sem alszik el, hanem mindinkább fellángol: egyszerű oka annak csak az, hogy a tanárok folytonosan és nagyon helyesen ébresztik a szászfiatalságban a szász nemzet iránti hűséget, szeretet, következképp a

magyar fiú ezt megfordítja, s magyar hona s nemzete képét vési szívébe kiirthatatlanul. Így tett Rab István, ki bátran szembeszállt mindazon más fajú fiukkal, kik itt a magyar nemzetet „dülő hunnak“ — nyelvét más nyelvekből lopótnak, — irodalmát semminek kiáltótták.

Végre 11 évi tanulás után letette Brassóban az érettségi vizsgát. Dicséretesen bévégezte az annyi küzdéssel terhelt pályát és Jul. 29-én 854. kelt bizonyítványával útnak indult Pestre Sept. 9. 854-ben, de nem német egyetemre, hanem magyarra, hogy anyanyelvét visszatanulja s megösmarkedjék most már édes nemzete fiaival.

Hadd következék itt hozzám intézett leveleiből érdekesebb sorai feljegyzése.

Télhó. 4. 855. „Én kinlódok a perzsa és török nyelvvel, de kinomat nem váltja fel egyéb kinnál, nyomornál. A hány író van Pesten, mindegyik bajban forgott már velem és annyit mondhatok rólok, hogy önzők, igen önzők. Itt csak a szépirodalom hőseit értem. Repicky, keleti nyelvbuvár s tagja a tudós társaságnak, ugy Hunfalvi Pál, az az isten ember, ezek az én pártfogóim, nállok minden nap kedves vendég vagyok és mily vétek volna, ha ily helyzetben panaszt emelnék hitem végett!“

Télutó. 19. 855. „Mig oda lent valék drága szülőim és barátaim közelében, hol anyagi hiányt keveset vagy annyit se szenvedtem, — mily könnyen, mily hamar villantak a szép eszmék, a szép tervek éber lelkem elébe, azt vélvén, hogy oly könnyen és oly hamar ki is vihetők, midőn itt az idegen világban az azok létesítéséhez vezető pálya kezdetén állék, csak akkor látám, mily óriási, mily alig legyőzhető az, mire törekszem. És áldom a sorsot, hogy annyi erőt, annyi álhatatosságot nyújtott, hogy a látvány irtozata előtt bátran, elszántan megállhattam a gáton. Megállottam és állani is fogok, mig csak lehelni tudok és ha célom elérése előtt kellene lelkemnek elpárolognia, meg fogtán emlékezni még is az útókor rólam és megfogja mondani, hogy Erdélynek azon zugából is, melyet Hétfalunak neveznek, támadott egy hő fia, ki fáradatlan törekvésében a szép és szent után dicsően végezte földi életét. Szép barátom, szép a lélek mivelése és dicső valami nagy után törekedni, de annál sainosabb, annál lesújtóbb, ha látjuk, hogy ma azért szenvedünk, hogy holnap kétszer annyit kiállhassunk.

Repicky, a keleti nyelvek tanára és tanárom is egyszersmind jelenleg tüdőbetegségben szenved, minek következtében csekély számú tanítványai elszéledtek. Én közelebbi ismeretségemnél fogva gyakran vagyok házánál, hol a napokban következő jelenethen voltam szerencsés vagy inkább szerencsétlen részesülni: Belépven a szobába a beteg Repickyt pamlagán elnyújtozva s nehéz gondolatokba merülve találám. Alig hogy feszesen maga mellé ültete s helyből elővett egy arab munkát franczia magvarázattal, fölnyitá s én bele pillantottam. Ekkor így szóla hozzám: „Nézze barátom, mikép működnek francziák és angolok és németek a keleti gyönyörű költészet magvarázásában és megkedveltetésében: ők átlátják, mily szép, mily isteni kincs az. Csak a magyar hanyagolja el, csak a magyarnak nincs kitűrése. Tudom, hogy a többi tanítványaim mind felhagynak, csak kegyed lesz egye-

dül az, ki hű marad föltett szándékához és majd pályámon tovább fog haladni. Ugy é? nem csalatkozom?" Szavai úgy meghatottak volt, hogy alig tebegettem e szót: „nem“. Erre kezemet kelle adnom és megkére, hogy távozzam el, mert szenderedni kíván.

Pest Jul. 5. 855. „Rég várhatod már feleletemet ez előtt hónapokkal hozzám intézett pénzzel terhelt leveledre. Előleges okul vedd két hónapon tul tartó betegségemet, mely idő alatt elég bajom volt testemmel ugy annyira, hogy lelkelem már látni vélte a halál diadaltánczát, mi azonban csak hanyatló eröm néhai fellobbanásának volt szüleménye. Nincs kinosabb érzés az életben, mint szent czél utáni buzgóságunk lassu elhalásának érzése; akkor előttünk áll lefolyt napjainknak jól föl nem használása élénk képekben rajzolva, melyek visszahatásától a szív keservben fulladozik, minden hiányos eljárás, minden tévlepés hathatósan boszulja magát a kiáltó lelkiismeretben. Barátom, száz meg száz mérges gondolat furdalta agyamat gyűlölt ágyamon, minden szépre, mit élveztem, szülőimnek minden édes de tőlem fel nem vett intésére visszaemlékezvén, bánatos küzdelmek dúlták keblemet, s én nem valék többé én. De mint minden ugy ezen belküzdelmek is elmúlának egészségem helyre állásával. — Elképzelheted barátom, mily élet lehetett, mily szenvedéssel terhelt az enyém, midőn alig voltam egy néhány fillér birtokában s magamat orvosolnom kellett. Rakott adóságom némileg csonkittatott Repickyné és Altstadler jó barátunk hozzá járulásával és áldozatuk által, de mind e mellett még nyakig uszom benne. Hogy Repickyt egyetemünk és nemzetünk örökre elvesztette, már rég tudhatod, mely szomorú esemény Pestet elhagyni kényszerit engemet.“ E levélben születése helyéről Zajzoninak nevezi magát és ez álnév alatt adja ki három kötet költeményeit.

Bécs Sept. 21. 855. Második hónapja, hogy taposom Bécs óriási kövezetét. A sors Pesten egyenesen 9 forintot tarisnyált be útravalónak és mikor Bécsbe megérkeztem, kettőnél több nem volt, a többit az utazás költötte el. Csak az ur Isten tudná elsorolni a sok nyomort és azt a sok nélkülözést, melyeknek itteni megérkezésem első hetében ki voltam téve. Ottrobán, szelid keresztény barátunk — áldás kövesse lépteit most is hol jár — ő segített, ő támogatótt. Altala a Ministeriumnál, miután két álló hétig ingyen kirottak sürgető munkálatokkal, végre Sept. 1-én megkaptam egy állomást, hogy a magyar könyvek czimét németre kell fordítanom, és a napidij egy pengő forint. Ott kell naponta hat órát, sajnos hosszú hat órát töltenem, ámbár az én valódi foglalatosságom nem kívánna többet 3 óránál, de más egyéb szomorúsággal is terhelnék azok a jó urak. Azt véltem, hogy e csekély hivatal mellett megengedtetik, hogy az egyetemi órákat is látogassam. Megpenditvén ezen ügyemet, mivel már majd elkezdődnek az előadások. ily feleletet kaptam a könyvtár igazgatójától: „Én nem bánom, de hat órát itt kell dolgozni, az egyéb időt használhatja, a hogy akarja.“ Az egész nap eltelik hat órával és én aztán még tanuljak, még tanulhassak? Ez már lehetetlen. Bujjék beléjük az ördög, ha vége lesz a hónap, isten velök. Egy órát, hol 10 pengőt remélek havonkint, October 10-én fogok megkezdeni s a többit a jó istenre bízom.

Keservesen esik nekem, hogy te annyira el tudsz hallgatni. Még Pesten vártam feleleted, de hiába, hajh csak hiába!

*Hiába kiáltok, mind hiába,
Messze köz választ el minket ketten
Hangom el nem hangzik a hazába,
Szivem vérzik, vérzik elrepedten.
Látom, látom, már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!
Mikor jövék költői szobádhoz,
Boldog voltam, volt kivel cserélni
Drága cserét; de most barátodhoz
Nem tudsz többé szent viszonynyal élni!
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Beteg hírét hallám gyermekednek,
Életéért titkon esedeztem,
Vigaszt küldék néked s szép felednek,
De szavammal örvénybe eveztem.
Látom, látom, már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Napjaimat nyomor látogatta,
Jó szivedtől segélyt reményuletem,
Hangomat szived bé nem fogadta,
Az öröm pohárt kiürítettem.
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Távol üzött sorom a hazától,
Idegen hang üti meg fületem,
Eltaszítva a honát korától,
Meddig birhatom még keservemet?
Látom, látom már elfelejtettél,
Édes viszonyunkra fátyolt vettél!*

*Most utó-szor fordulok szivedhez,
Térden most utószor esedezem:
Ne számits a sok elfelejtetthez.
Mert én rólad sirig emlékezem!*

Íly hangokra fakasztott volt lelkem keserű óráim egyikében és most ide iktatám, hogy tartsd szemed előtt. Csodák csodája, midőn e leveletem végezném, kapom leveledet. Köszönet értte. De azért panasgom nem vonom vissza, hogy lásd és száni meg máskor is. Itt Bécsben sok jó magyar gyerek van, hanem több része csak anyagi ember, kikket okosan nem igen becsülhetni. Én csak este járogatok az utcákon szórakozás végett, nappal csak addig vagyok el szobámtól, míg dolgom

van a városban. Olvasgatók, dolgozatók és tervezek. Ha valamit összeírtál a Hétfalviakról, légy oly szives közöld velem csak rövid vázlatokban. A hegyek neveit tudni szeretném szeretett Hétfalumból. Nekem ismét irj, ird meg emelkedik, iparkodik é Hétfalú vagy sülyed?

Szeged Aug. 2. 857. „Körútamot tevén Magyarországon épen tegnap érkeztem meg Szegedre, hol egy néhány hétfalusi szekeresrel történt találkozásomat arra használom föl, hogy neked két három sort küldök általuk. Te már lelkész vagy, a mit már Bécsben megtudtam. Sietek baráti örömmel járulni előmeneteledhez. Egy úttal köszönöm becsületes és rendületlen közreműködésedet a „Magyarok Kürtje“ dolgában. Hunczfut emberek hunczfutul megtámadtak volt csakugyan, de melyik kezdővel, aki bátran valaha kilépett a sorompók közül, nem történt meg ez? Lám a nagyszájú Pesti Napló hamar is megfordította a köpenyt, mert munkámat megjelenése után, az előbbi megtámadáshoz képest, igen illőleg érezte meg. Édes barátom, Octbr. elején ismét Bécsben leszek. Pécsen találkoztam Tais nyomdász barátunkkal, mily öröm véletlenül egy falubelit láthatni! — Szegedről megyek Mező-Vásárhelyre onnan Nagyváradra, onnan Debreczenbe.“

Azóta hozzám több levelet nem intézett. 1859 őszén lerándúlt Hétfaluba, hol ekkor egy kispapi és egy tanítói állomás volt megüresedve, de nem volt kedve még most megállapodni. Ottrobán Nándor, brassói derék orvosunk és hosszufalvi Molnár Géza lelkész által pénzzel segítettve újból Pestre indult, hol 1860 febr. havában egy bizonyos nála talált irat miatt elfogatott és Sept. haváig a börtönben fogva tartott, hol ugy is gyenge egészségét örökre elvesztette. Kiszabadulása után pesti baráti 100 úforintot gyűjtöttek számára. Ekkor újból haza jött, elbeszélte szenvedéseit, elfogatását, elfogatásának okát, etc. — Lelke nem nvughatott, újból felment Pestre, honnan így ir egyik jó barátiának P. L. úrnak:

Pest Sept. 19. 861. „Nagy ideje már, ugy-é bár, hogy nektek is irjak, nehogy veszett vagy holt híremet véljétek. Brassóból eljövén, a mi Máiusban történt. Julius közepéig Pesten töltöttem az időt, tovább nem birtam ott maradni. oly rémséges meleg idő járt. Lerándúltam tehát Biharba, a paradicsomhoz hasonló mindszeni pusztára, a hozzám annyi szeretettel ragaszkodó Krisán családhoz és ott töltöttem a nvári időt egész visszavonultan teljes magányban, élvén csupán a szent, a magasztos, a mindig biztató és új erőt és életet adó költészetnek. Sept. vagvis folvó hó 3-án ismét Pestre jöttem, kénvszerítve lévén egy horzasztó minden napos hideglelés által, melyet Váradon két hétig hiába kuráltak az orvosok. Igy Pesten hála az égnek egy orvos barátom mindiárt az nap, melven hozzá mentem kiegyógyított egy radikális szer által és azóta egy kis elvgengültséget kivéve, semi bajom sincs: azaz hogy van bizony nekem t. i. nincs pénzem. A verseket, melyeket a pusztán irtam fölívetelem napján a lapoknál rögtön pénzzé tettem, most gyöngye állapotomnál fogva a kedélyem is csak olyan izetlenségben tengődik, melvből épen nem származik a munkakedv. No de tán csak még nem halok meg éhen.

A mi itt létem és maradásom célját illeti, ki kell hirdetnem néktek, hogy én Octóber elsejétől kezdve theologus leszek, a mely pályáról többé le nem mondok. Résztint azon vita a Kolozsvári Közlönyben, mit a nevezett lap szerkesztője idő előtt elfojtott, nem akarván közölni az én kiméretlen és demolirozó replikámat; résztint pedig maga a csöndes lelkészi élet, mely egyedül kedvez a költészetnek, birtak rá ezen lépésre. A jövő évet, ha az ég is úgy akarja, németországi és svajczi egyetemeken fogom tölteni.

Pajtás, vége az ábrándoknak! Az élet komoly, nagyon komoly kezd lenni. A mit oly forró lélekkel, annyi ifjui rajongással reméltem, vártam, hittem — egy szebb magyar haza. ez nincs és tán nem is lesz soha. Minden ember beszél, beszél és ismét beszél és megnyugszik ebben; azt hiszi, teljesítette kötelességét; de hallgatni mélyen, tűrni némán, el nem árulni a szándokot, de e mellett tenni, készülni, oh erre nem gondol sehol senki. Hagyjuk a fájó képeket! — — —

Várad Febr. 17. 862. „Megbocsáss, hogy ily későn írok neked, azon szivderítő soraid után, melyeket számtalanszor elolvastam és mind annyiszor fogaimat csikorgattam. De hidd el a gazemberek száma nem csak ott lent, hanem itt és mindenütt roppant nagy és nekünk a visszavonatásnál nincs egyéb teendőnk.

Borzasztó sokat szenvedtem Pesten a télen át, mindig beteg voltam, keresni nem tudtam semmit, majd elvesztem mint a legélethetlenebb kutya. Most kissé lábba kaptam és oda is hagytam azt az istentelen Pestet, hol víz, levegő és élet nem egyéb méregnél.

Szerettem volna egyenesen hazáig menni, de nincs pénzem azért meghuzom magam itt Várad környékén, a mig valami úton módon kicinálhatom az uti pénzt.

Én haza megyek, ezen ne csodálkozzál, terveim betegségem miatt és azon böles belátásnál fogva, hogy pénz nélkül az ember semmire sem mehet, meghiusultak. Erre félévre béirattam magam a pesti egyetemre s a jövő hónapban bizonyítványt is kapok erről. Nem törekszem nagyra, a lemondás embere lettem. Szeretném magam Hétfaluban valahol meghuzni, akár mint igénytelen tanító vagy segédpap, akár mint jegyző vagy segédjegyző. Ezért édes barátom, ha van valahol hely, törekedjél, hogy az nékem jusson. Boreásával fontoljátok jól meg a dolgot, én nem tartok semmi becsületes foglalatosságot magamon alólinak. Hozzád vagy melléd is szivesen beállok segédnek, ha szükséged volna még pedig azon föltételek mellett, melyeket te szabsz nekem. A világ itt kiállhatatlan cudar!“

Kevés idő mulva haza is jött nagy betegen, kimerülve minden erejéből. Papp László, türkösi jegyző barátunknál, hol néhány nap mozdatlan feküdt és a legbarátibb szivességgel ápolgatott. összesereglenk hétfalusi barátai az ő ágya körül s látva hogy rövid idő alatt vége szakad ez ifjui életnek, forró könnyeket hullatánk, fájlalván olv erőt eltűnni látni, melv Hétfalunak vagy bár mely barezasági magyar helységnek láng lelkű vezére lett volna. Türkösből haza vitette magát a szülői házba Zajzonba, hol négy hétig szenvedett; innen a brassói bolgárszegi kórházba kívánkozott, hol 2 nap mulva Máj. 15. 862-ben

véget értek szenvedései. A 30 éves ifjú költő bevégezte a szép pályát, itt hagyva magyar hazáját, melynek szerelme megemésztette életét. A brassói magyar hölgyektől megkoszorozott koporsó köré nagy gyász-sereget gyűjtött össze ifjú költőnk szerzett érdemeinek tudata; s nem vala szem, mely ne ejtett volna könyvet a barczasági magyarság ily roppant veszteségén. Hamvai a bolonnyai ág. hitv. magyarok sirker-tében pihennek. Hantja fölé méltán oda lehetne írni e nagy igazságot:

„Hazám szerelme megemésztett engemet.“

Három emléket emelt ő magának „Magyarok kürtje“, „Kordalok“ és „Börtöndalok“ czimú zsenge munkáiban; ezek hangosan hirdetik, hogy a hétfalusi magyar is tudja szeretni hazáját. Zajzoni Rab István elhunyt a jó darab ideig kipótolhatatlan e vidékre nézve. A brassói szász gymnasium majdnem egy időben három magyar fiut nevelt, kik nem ivásban, kártyázásban keresték a dicsőséget, hanem a fenmaradt időt priváttanítás által megszerzett 2—3 száz új forint értékű magyar könyvek olvasására s így a magyar nyelv tanulására fordították. Politikai elvök talált itt elég ellenzékre, de azért bátran kikeltek mind azon más ifjú tanuló-társok ellen, kik a magyar nemzet dicsőségét homályba akarták borítani.

Imé érts magyar nemzet! hozzád kiált sirjából Rab fiad: „ne sajnálj a Sepsi-Szentgyörgyi ref. gymnasiumon oly alapítványt tenni le, melyen hétfalusi és más barczasági magyar fiuk ingyen nyerhessék meg kiképeztetésüket s a küzdő hazafiak száma e népfajból is növekedjék. Hidd el, betett tőkéd harmincz, hatvan, száz-annyi kamatot fog adni magyar hazánknak.“

Bácsfalu, Márczius 6. 863.

Bortsa Mihály ev. pap.

Közli: *Dr. Erdélyi Pál.*

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT SZEMLE

BALOGH JOLÁN: *Adatok Milano és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.* — Contributi alla storia delle relazioni d'arte e di cultura tra Milano e l'Ungheria. (Budapest) 1930. Kiadja a Budavári Tudományos Társaság. 8° 90 l., 20 mell.

A budapesti Szépművészeti Múzeum nagy tudású és széles látókörű múzeumőre ebben a művében főleg Magyarország legfényesebb korszakának, Mátyásnak, az igazságosnak, az idejét igen előnyösen megvilágító kisebb-nagyobb újabb adatokat köt össze egy csokorba. Felsőolaszország egyik legnagyobb művelődési gócpontjával, Milánóval, tulajdonképpen Zsigmond kezdi meg a szorosabb kapcsolatokat. Olaszországi törekvéseinek megvalósításához ugyanis szüksége volt Filoppo Maria Visconti herceg barátságára. Jóllehet ezek az összeköttetések csak politikaiak voltak és majdnem kizárólag kölcsönös ajándék küldésére szorítottak, azért mégis jelentőseknek tekinthetők, mert hiszen a magyar főurakkal megkedveltettek Milánót és az olasz iparművészetet, Hunyadi János 1452-ben újra felvette a két évtizedig szünetelő kapcsolatokat a törökök elleni védekezés végett. Ámde ez is inkább politikai, mint művelődési összeköttetés volt. Utóbbira ugyanis semmi okleveles adat sincs.

Tényleges adatok hiányában szerzőnk nem hisz Bonifinus ama adatában, amely szerint Hunyadi János két évet töltött volna F. M. Visconti milánói udvarában. Ha azonban Hunyadi Jánosnak a Zsigmonddal való nem egészen mesés családi kapcsolataira gondolunk, és ha eszünkbe jut, hogy a kis köznemes sorból kiemelkedő kormányzó nemcsak nagy hadvezerré képezte ki magát, hanem szellemileg is nagyon műveltnek és azonkívül művészi lelkűnek is kellett lennie, különben nem díszíthetette volna fel olyan szeretettel és szakértelemmel a családi sasfészket, Vajdahunyat várát, akkor nem találom teljesen indokoltnak még annyi negatívum után sem a Bonifinus-féle adattól való idegenkedést. Az imént felsoroltak ugyanis azt mutatják, hogy Hunyadi Jánosnak fiatal korában igenis hosszabb ideig valahol, valami gazdag, és pompakedvelő fejedelmi udvarban kellett élnie, olyan helyen, ahol fiatal lelke üdén és annyira mélyrehatóan fogadta be magába a művészi benyomásokat, ahol igazán megszerethette a szépet, ha sok idő multával is, de nagy szeretettel és hozzáértéssel igyekezett megvalósítani a fiatal korában látottakat, serdülő éveibeli esetleges ábrándjait... Tekintve Bonifinus feljegyzését, továbbá Zsigmond és Hunyadi János kapcsolatait, mégis csak azt kell hinnünk, hogy — ha minden különösebb, nagyobb szerep feltételezése nélkül is, ami egyébként könnyen megérthető — igenis a Viscontiak milánói udvara volt az. Nagyon helyesnek tartanám, ha a kivételesen nagy szaktudású szerző éppen olyan szeretettel mélyedne bele Vajdahunyat csodás köveibe is, amelyeknek építészeti korait Möller István nagy gondnal és körültekintéssel megállapította ugyan, de amelyek a beljük merülő tudósnak még nagyon sok mindent fognak elbeszélni Hunyadi Jánosról is.

Milánó és Magyarország legbensőségesebb kapcsolatai Mátyás korába esnek. Az akkori kapcsolatok javarésze közismertek, de azért mégis sok új dolog van dr. Balogh Jolán művében a kölcsönös, ékebbnél ékebb ajándék cserélések káprázatos összeállításán kívül is. Így Mátyás és Beatrix jól ismert féldomború mellszobrairól igen meggyőzően mutatja ki, hogy a Sforza-udvarban, az 1480-as években készítették. Ugyancsak lombard mester műve az erlangeni Corvina biblia díszes kötése is. A Corvin kódexek miniatűrjeinek tanulmányozása alapján nemcsak a „királyi könyvek miniatúra“ büszke címzésű madocsei apátnak az évtizedeken át vitatott rej-

télyes személyiségét sikerült tisztázni és azt kétségbe nem vonhatóan azonosítani a Fra Zoan Antonio Cattaneo de Mediolanoval, hanem azt is megállapíthatta, hogy valószínűleg ő teremtette meg és vezette hosszú ideig a budai miniator iskolát és műhelyt, amelyből helyi izlés is alakult ki. A Corvin-kodexekről módszeres vizsgálatok alapján tisztázza, hogy közülök melyek milánói munkák. További fejtegetéseiből kiderül, hogy mi nemcsak yettünk, hanem adtunk is. Eltekintve attól, hogy Mátyás ismételen meleg érdeklődéssel viselte szívén az ugyancsak Milanóhoz tartozó páviai egyetem magyar tanulóinak sorsát, magyar művészek is mentek ki oda: már Zsigmond alatt is egy kőfaragó. Majd tűzér, ötvös, könyvnyomató is. Mátyás halála ugyan megsemmisítette a Sforza és Hunyadi családok között tervezett családi kapcsolatokat, de azért a művelődési összeköttetések, ha meg is csökkentek, nem szűntek meg azonnal teljesen. Balogh Jolán megfelelően bőséges adathalmazt gyűjtött össze könyvéhez és mindazt a legnagyobb gondnal tanulmányozta és használta fel. Egyedüli hibája, hogy a szűkre szabott keretek miatt nem bír szíve szerint elmélyedni a kérdésben, és nagyon is rövidre kellett szabnia elmondanivalóit és hogy a nyomda ennek a különben szép kiállítású kötetnek az okvetetlenül elsőrendű kivitelének megkívánt képmellékleteit bizony nem nyomta elég gondosan.

Ferenczi Sándor.

BUTLER, NICHOLAS MURRAY: *A műveltség öt jegye*. Magyar Paedagogia. Budapest, 1930. 5—8. sz. 129—137. l.

Nicholas Murray Butler, a newyorki Columbia-egyetem rektora és a Carnegie-alapítvány elnöke, Budapesten járt ez év nyarán, júniusban. Ez a látogatása nyújtott alkalmat egyik általános érdekű tanulmányának közzétételére, amelyben a műveltség öt jegyét a következőképp határozza meg: 1. helyesség és pontosság az anyanyelv használatában; 2. kifinomodott, szelíd modor; az elmélyedés képessége és szokása; 4. a szellemi fejlődés képessége és 5. a cselekvőképesség. Ezek a Nobel-békedíjjal is kitüntetett amerikai tudós szerint szellemi örökségünk olyan vonatkozásai, amelyeket quantitative megbecsülni sem lehet, s amelyek „mindegyikének képviselve kell lennie mindennemű, a művelődést célzó nevelési rendszerben.“ A tanulmánynak feltűnően gondos fordítását Loczka Alajos készítette.

Kekel Béla.

FARKAS SÁNDOR: *Irak királyság*. 2 színes és 1 fényképpel. Aiud-Nagyenyed, Keresztes Nagy Imre könyvnyomdája, 1931. 8° 45. l.

Farkas Sándor, amint kis könyvéből is kitűnik, rajongó lelkű ember, aki a keleti és ókori népek története és kultúrája iránt nagy érdeklődéssel viseltetik. Minden tiszteletet megérdemel az a szorgalom és erős akarat, amely lehetővé teszi számára, hogy Kelet titkait utazásai alatt megismerhesse.

A Tigris és Eufrátes környékére Irak királyságba, ahol az emberi kultúra bölcsője ringott, 1931-ben tett útját írja le könyvében. A terjedelemhez viszonyítva jó leírását adja a szíriai pusztán át tett útjának, rövid de mindenre kiterjedő ismertetését Bagdad és Mossul városoknak, Ninive romjai felkeresésének. A lakosság ethnográfiai leírása után Irak gazdasági helyzetének hű képét rajzolja meg, melyben oly nagy szerep vár a nemrégiben elhúnyt Böckh Hugó magyar geológus által feltárt mossuli petróleumterületnek.

Könyvének olvasásánál szerzett hatásokat nagyon rontja a közölt „Pusztaköltemény“ és „Művész költemény“ (így van a tartalomjegyzékben!) teljesen értelmetlen és érthetetlen soraival. A *Befejezés* végén közölt magyar vers is elmaradhatott volna. „Kinézés és ruházat“ fejezeteim (28. l.) nagyon bántó a magyartalanságával. A borítéklapon jelzett „2 színes és 1 fénykép“nek nyoma sincs a munkában.

Dr. Tulogy János.

JANCSÓ ELEMÉR DR.: *Északafrikában*. Útjegyzetek az arabok világból. Cluj-Kolozsvár. 1931. 8 r. 87 l.

Jancsó Elemér útirajzában azt látjuk, hogy a szerző megértette a műfaj új hivatását; a bejárt világ bemutatott képe csak keret s ebben a keretben a tárgyi adatok és emlékezések mögül az író szubjektív lelkének kell előlépnie. E követelményekhez híven a könyv — nem beosztásában, hanem szellemében — két részre oszlik. Az egyik végigvezet a francia imperialista kapitalizmus párizsi gyarmatügyi kiállításának pavilonjaitól kezdve Északafrika arab világán, és bemutatja egyrészt a föld e festői részét, másrészt a népet, amelyik e helyet lakja s amelynek oly sajátos a lelke és lelkének külső megnyilatkozásai: művészete, szokásai. A másik rész tulajdonképpen a könyv irányának a felfogása; szelleme. Máskülönben a kisebbségi ember véleményét halljuk a föld egy másik részének kisebbségéről. Az írás végül is kinyilatkoztatja, hogy kultúránkat csakis a „nagy világhaza“ mentheti meg.

Venczel József.

JANKÓ LÁSZLÓ: *A pápai avarkori sírkertek*. Archeologiai Értesítő. Új f. XLIV. 1930. 124—141. l.

Az 1928-ban előkerült három sír leletei közül az 1. sír állcsattja a biharmegyei tégei kincs hasonló darabjával közeli rokon. Egyébként tanulságos cikkének nagy hiánya, hogy nem adott áttekintő sírrészlet-rajzokat.

Ferenzi Sándor.

KRASSER, HARALD: *Frühbaroches St. Michael-Relief in Klausenburg*. Vierteljahrs-Schrift. 54. Jahr. 1931. Nr. 4. 318—19. l.

A kolozsvári Szent Mihály templom déli oldalán lévő Szent Mihály szobor feltűnően hasonlít a müncheni Szent Mihály templom homlokzatán látható sarkányölő Szent Mihály szoborhoz, melyet a holland Hubert Gerhard 1588-ban készített. A kolozsvári szobor eredetét illetőleg feltehetjük azt, hogy 1603—1604-ben kerülhetett ide. Ugyanis ez az idő, amikor a protestáns kezekbe került templomot visszakapták a jezsuiták és amikor Hubert Gerhard Miksa császár udvarában tartzkodva (1598—1613), nagy hatással volt a délnémet művészetre. Az erdélyi jezsuiták délnémet kapcsolatai köztudomásuk.

Venczel József.

KRISTÓF GYÖRGY: *Bethlen Gábor neve a külföldön*. Magyar Nyelv. 1931. évf. 180—183. l.

Bethlen Gábor nevét a külföldi, a nem magyar irodalmakban tizenötféle-kép írták. Ez alakok között sok furesa is van (Bethlehem, Belengabor, stb.). Szerző az alakok felsorolása után az alakok különféleségének magyarázatát abban látja, hogy maga a fejedelem se írt nevét mindig ugyanabban az alakban, de főként abban, hogy a külföldi alakok hallás után rögződtek meg.

Sz.

KRISTÓF GYÖRGY: *Die Gestalt Gabriel Bethlens in der zeitgenössischen deutschen Dichtung*. Ungarische Jahrbücher 1931. évf. 98—112. l.

A szerző folyóiratunkban ismertetett (1930. évf. 309. l.) tanulmányának németnyelvű közlése.

Sz.

LAJTHA LÁSZLÓ: *Az 1930. évi népzenei gyűjtések*. Ethnographia-Népelet. 1931. 2. sz. 62—75. l.

Lajtha László dolgozatában számot ad a Hevesben, Nográsban, a pestmegyei Peregen végzett gyűjtéséről, baranyai útjáról s Szeged tanyavilágának föl kutatásáról.

Órvendetes megállapításokat tett a hevesmegyei Mikófalván jártában.

Itt a múlt század második felében elterjedt magyaros műdalok után kutatva, azt tapasztalta, hogy az öregek, akik ezeket a dalokat divatjuk idején megtanulták, emlékeznek is a szóbanforgó melódiákra, de a fiatalok már nem őrzi meg, el sem tanulja, csak a régi, ősi dallamokat. A műdalok tehát hamar kifakulnak a nép emlékezetéből. A népdalok életére vet fényt másik megfigyelése. 1930-ban a Dunántúl úgy, mint Nógrádban vagy a Nagyalföld kellős közepén legkedveltebb az „Árpa, árpa, de kurta a szára” kezdetű parasztnóta volt. Furesán hangzik, de mondhatni, hogy parasztnóta-sláger vált belőle. S ezt a dallamot Bartók 1904-ben, tehát 27 esztendeje, Erdélyben jegyezte föl.

További gyűjtései során Lajtha László a pásztor nép közt szándékozik kutatni, mert tapasztalatai szerint ez a földmivesnépnél több régi értéket őrzött meg. A gyűjtés módjára vonatkozóan pedig határozott véleménye az, hogy a dallamok hallás utáni lejegyzése nem kielégítő s a tudományos kutatás biztosítása céljából nemcsak kívánatos, hanem szükséges, hogy a gyűjtők mindenütt fonográf-fölvételeket készítsenek.

Kekel Béla.

MARTON LAJOS: *Bronzkardjaink markolatának és hüvelyének csontdizsítványai*. Archaeologiai Értesítő. Uj f. XLIV. 1930. 14—27. l.

Márton Lajos igen éles megfigyeléssel bizonyítja be egy ideig ismeretlen rendeltetésű csonttargy sorozatról (közöttük a bánági Perjamosról is egy darab), hogy azok valójában bronz török és kardok markolatai, illetve markolatgombjai voltak. A típust igen helyesen korai bronzkorinak véli. A 28—29. képeken bemutatott tárgyaknál azonban nem követném Sophus Müller véleményét. Nagyságuk ugyanis valószínűleg — határozottan nem mondhatom, mivel a méretek hiányzanak — megegyezik a dugós markolatgombok gombjának nagyságával; alakjuk ugyanaz; metszetük is majdnem teljesen olyan, csak valamivel kevésbé tagozott. Ezek miatt helyesebbnek tartom Márton Lajos eredeti (utóbb csupán S. M. tekintélye következtében módosított) nézetét: ezek is markolatgombok voltak, még pedig az alól-felül befoglalt, illetve átszegecselt, egyébként külön darabból készült markolatközéptagok gombjai. Márton nagyon helyesen feltételezi ennek a sorozatnak létezését. Feltevését az alsó- és felső szegecsük, illetve annak az emléket őrző körnek a szél felé eső helyzete alapján nagyon jól támogatják a 16., 18. és 19. képeken bemutatott török is.

Ferenczi Sándor.

RÉDEY TIVADAR: *Kritikai dolgozatok és vázlatok*. Budapest. 1931. 8 r. 161. lap.

Rédey Tivadar mögött húszéves kritikusi munkásság áll, midőn túlzó szerénységgel nyolc tanulmányát kötetbe-gyűjtésre érdemesnek ítéli.

Munkái közül úgy válogat, hogy a napi érdekességen fölül álló s értékeiben maradandó írásait adja, ezért tárgyban is előkelő színvonalat tart. Kötetéből kiemeljük azt a két tanulmányt, amelyben tulajdonképpen a magyar irodalmi lelkiismeret tartozásait törleszti. Egyikben a tragikus sorsú Péterfy Jenő emlékét idézi. A másikban a kellőképpen soha sem méltatott Harsányi Kálmán „valláról tépi a névtelenség palástját.” Egyébként kötetének legelső darabjában Gyulai Pálnak a művészi történetírásról vallott nézeteivel foglalkozik. Esztétikai ideáljait Kosztolányi két verskötetéről és Babits lírájáról meg prózájáról írt tanulmányai határozzák meg közelebből.

A történetíráson és szépirodalmon kívül kritikusi érdeklődését a színpad köti le. Jászai Mariról és Odry két Shakespeare-szerepéről írt dolgozataiban egyfelől egy páratlan művészegyéniséget, másfelől a szerepek játéklehetőségeit vizsgálja. A kötetben foglalt utolsó tanulmányát Rédey a Katonacentenárium ünneplésekor, a budapesti Nemzeti Színházban tartott kétszázadik Bánk-bán előadásról írta s benne a Bánk-bán színpadi megjelenésének stílus-problémáit fejtegeti.

Kekel Béla.

B. RICHTHOFEN BOLKO: *A keletnémetországi és lengyelországi korai germán kultúra kutatásának mai állása. Nehány 111. századbeli vandál lelet Szabolcsmegyéből.* Archeologiai Értesítő. U. f. XLIV. 1930. 232—240. 1.

Az első Párvannak a Geticaban kifejtett egyes nézeteit (a korai germán arcosurnak géta-dák eredetűek; a geták településeikkel eljutottak a Visztula torkolatáig; a vettersfeldi kincs szkíta lelete szkíta-geta hullám emlékét őrzi;) cáfolva azt mutatja ki, hogy az arcosurnak a germán agyagművességben otthonosak, és mivel a legrégebbi darabok ott fordulnak elő, ott is alakultak ki. Ez a korai germán műveltség Keletnémetországban és Nyugatlengyelországban van meg nagy mértékben, majd szórványosabb nyomokkal Magyarországon, Galicián át Ukrajnáig kísérhető. *Tackenberg Kurt* régészeti kutatásai és a történeti adatok alapján kétségtelen, hogy ez a Visztula torkolatától a Fekete-tengerig nyomon követhető, Kr. sz. e. 300 körüli népvándorlás a germán bastarnak vándorlása volt. — A szabolesi vandál emlékek közlésével kapcsolatban pedig remélhetjük, hogy a figyelem felhívódik ezekre a nem nagy számú emlékekre is és rövidesen Erdélyben is elő fognak kerülni úgy a bastarnok, mint a vandálok emlékei, melyekre eddig itt még senki sem ügyelt, és az esetleg előkerülő emlékek alapján sikerül megállapítanunk az említett népek Erdélyen való átvonulásának, itt tartzkodásának helyét, idejét és más egyéb körülményeit.

Ferenczi Sándor.

SOLYMOSSY SÁNDOR: *Népmeséink sárkány-alakja.* Budapest, 1931. 8 r. 22. l. Különlenyomat az Etnographia-Népelet 1931. évi 3. füzetéből.

Sokáig azt vélték, hogy a tertiaer-korszak szárnyas hullóóriásainak homályos emléke megragadt az emberiség legősibb tudatállapotában és idővel a sárkány képzeletben végleges formát nyert. Azonban a barlangrajzok és a primitív néptörzsek kultikus táncmaszkjai azt igazolják hogy az ősember és a primitív ember fantáziáját a tertiaer-korszak végének edzettebb állatfajtái — amelyek elfoglalják a sorra kivesző hullók helyét — mint a mammut, ősbölcény, tarándszarvas stb. alakjai foglalkoztatják. Tehát sárkányalakjaink eredetét később, szinte történelmi idők kultúrszintjén kell keresnünk.

A magyar sárkányvariációknál két típust kell megkülönböztetnünk: a nyugati, európai típust inkább címereinken, és a keleti, ázsiai típust inkább népmeséinkben. Az utóbbi eredeti, faji vonás e sárkányvariációk között. E keleti sárkányalakokban a Jilbegän nevű mondai alak lappanghat s helyszínen kisarjadtt elgondolás, fő jellemvonása: az alakváltoztató természet.

Népmeséink sárkány-alakja — ezek szerint — beletartozik ősi hitvilágunkba: az alvilág egyik démoni képviselője. Eredete ural-altáji, s a nomád-lélek megnyilvánulása.

Kekel Béla.

DR. VIRÁNYI ELEMÉR: *Fejlődéstani szempontok az észt irodalomban.* É. n. 8° 9. l.

Virányi Elemér ebben a kis tanulmányában az észt irodalom főbb irányait mutatja be. Rávilágít azokra a társadalmi viszonyokra és kulturális körülményekre, amelyek „a történelmi fejlődés során” az észt irodalomra hatottak és annak általunk kevéssé ismert irányait kialakították. Tömör és világos mondatokban élénk vetíti egy kis nép szellemi harcait, s bár munkája rövidségénél fogva vázlatyszerű, mégis megfelelő tökéletesen kitűzött céljának: az észt irodalom bemutatásának és megszerettetésének. Helyesen emeli ki tanulmányában, hogy az irodalom az észtek számára „szociális és etikai probléma: a társadalmi életnek alkotóeleme, aktív tényezője.”

Dr. Jancsó Elemér.

VERESS SÁNDOR: *Népzenei gyűjtés a moldvai csángók közt*. Ethnographia-Népelet. 1931. 3. sz. 133—143. l.

Veress Sándor a moldvai csángók közt járt 1930 nyarán az erdélyi népzenei gyűjtemény kiegészítése céljából. A nyarat ugyan — mint maga is bevallja — a gyűjtés sikere szempontjából nem választotta szerencsésen, mégis, ismerve a csángók megszólaltatásának sok nehézségét, útját eredményesnek mondhatjuk. Ugyanis a Szeret partján, a déli csángó telepeken át vezető útjában 137 dallamot sikerült fonográfra fölvennie. Ezeknek a dallamoknak szakszerű feldolgozását nyújtja beszámolójában.

Kekel Béla.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

természettudományi szakosztályának közleményei

DR. SZÁDECZKY GYULA

szakosztályi elnök.

SZERKESZTIK:

1931.

DR. BALOGH ERNŐ

szakosztályi titkár.

Mélyfúrás Kolozsváron.

Irta: Dr. Balogh Ernő.

A kolozsvári Parkszanatórium 1926-ban egy nagy modern fürdőt épített. Dr. Mátyás Mátyás a sanatórium és fürdő igazgatója a fürdőt kifogástalan vízzel akarta ellátni s minthogy e tekintetben a fürdő mellett folyó malomárok vizét még szűrve sem találta elég megbízhatónak, a városi vízvezeték vizének használata pedig túl nagy kiadást jelentett, a fürdő telkén egy artézi kút fúrását határozta el.

A sanatórium, illetve a fürdő a Monostori-uton van, a sétatér mellett, melytől a Szamos malomárokja választja el. Nem messze a sétatér tulsó oldalán folyik a Szamos, melynek tulsó bal partjáról meredeken emelkedik ki a Fellegvár oldala. A fürdő telke diluviális teraszon fekszik, 342 m. tengerfelszíni magasságban, tehát 4 m.-rel alacsonyabban, mint a város főtere.

Kolozsvártól nyugat felé a Fellegvár—Törökvágás—Hója—Csigadomb vonulat déli lejtőjén, a Szamos balpartján szépen látszik a geológiai szelvény s előre megállapíthatók azok a rétegek, melyek Kolozsvár felszíne alá tartanak. A rétegek ugyanis ÉEK-re dőlnek, még pedig a Törökvágás környékétől nyugatra eső területen 4—5° alatt, míg a Törökvágástól keletre a dőlés kissé meredekebb, így a Fellegváron 7°-ot ér el. E vonulat mentén rétegzavargás nem látható, csak a Fellegvárra vezető Erzsébet-sétánynak bevágásában jelentkezik néhány jelentéktelenebb (5—20 cm.), E—D irányúnak látszó vetődés.

E rétegdőlésből kifolyólag tehát, ha a Fellegvártól kiindulva a nevezett vonulat mentén nyugat felé haladunk, a Szamos medrének térszíne alól fokozatosan idősebb rétegek bukkannak fel, melyek a következők:

A Fellegvár tetején levő felső oligocen *corbula* rétegek alatt szintén az ugyanilyen korú *forgácskúti* rétegek következnek. Ez utóbbinak uralkodólag vöröses és kékes színű agyagján folyik a Szamos is a Fellegvár alatt. A *forgácskúti* rétegek alatt sorban lefelé a középoligocen korú *mérai*-, az alsó oligocenbe tartozó *hójai*-, a felső eocen *bryozoa*- és *intermedia*-, a középeocen *felső durvamészkö*- s az ugyanezen korú *felső tarkaagyag* rétegek következnek. Ez utóbbi a szászfenesi vízműveknél kissé lejjebb bukik a Szamos szintje alá. Tovább nyugat felé még idősebb eocen rétegek jönnek, ezek a mélyfúrással kapcsolatban azonban nem érdekelnek.

A fúrást a fürdő telkén 1926 nyarán kezdték meg. A fúrás kézi erővel történt és hozzá csigafurót használtak. Ez a fúrési mód a felkerülő anyag felismerését nagyon megnehezítette, sőt szinte lehetlenné is tette keményebb kőzetnél, mert ennek anyaga, amit a fúró felhozott, teljesen liszté volt őrölve. Zavart az is, hogy a fúróluknak körülbelül csak 13 m.-nyi kezdeti szakasza volt csövezve még akkor is, mikor a fúró már 100 m. mélységben járt, így a csövezetlen oldalakról leütődő vagy leomló anyag hozzákeveredett annak a kőzetnek az anyagához, melyben a fúró éppen dolgozott.

A fúró lefelé menőleg a következő rétegeken haladt át.

1. 0—2.1 m. Mesterséges hordalék.
2. 2.1—3 m. Fekete, vivianitos föld recens csigamaradványokkal.
3. 3—3.5 m. Kavicsos föld szenesedő növényroncsokkal.
4. 3.5—4.3 m. Diluvialis kavics.
5. 4.3—9.7 m. Sárgás, barnás, kékes, de uralkodólag vöröses agyag. (Forgácskúti réteg.)
6. 9.7—9.75 m. Mogyorónyi vagy apróbb kvarckavicsokból álló réteg, mely kevés vizet is adott.
7. 9.75—16.2 m. Vöröses, zöldes tarka agyag.
8. 16.2—16.4 m. Kemény, felőrölt erősen meszes anyag homokkő és homokos mészkő darabkákkal, egy kis kagylóhéj töredék is került ki belőle. (Mériai réteg?)
9. 16.4—21.5 m. Vöröses, zöldes tarka agyag.
10. 21.5—23 m. Zöldes, sárgás, szürkés erősen meszes felőrölt anyag.
11. 23—24.5 m. Az előbbi anyag apró homokkő darabkákkal. E rétegből gyengén sós ízű víz jött.
12. 24.5—27 m. Sárga agyag.
13. 27—36 m. Kékes szürke agyag *quinqueloculinákkal*. (Hójai réteg.)
14. 36—38 m. Az előbbi *quinqueloculina* nélkül.
15. 38—44 m. Kékes szürke agyag *bryozoa* töredékekkel. (Bryozoa réteg.)

E mélységen alul a fúró végig kemény kőzetben haladt s csak porrá őrölt anyagot hozott fel, melyről csak azt lehetett megállapítani, hogy igen nagy mésztartalma volt.

A 70—80 m. körüli mélységből felkerült anyagból kiiszapolás után jól felismerhető *nummulites* töredékek kerültek ki.

A fúrás ebben a kemény kőzetben 104 m. mélységig haladt, ahol a fúró beletört. Mielőtt ezt még kivehették volna, a hatóság a fúrás folytatását betiltotta azon indokolással, hogy az a zalatnai bányahivatálnál bejelentve nem volt.

A fúrásból felkerült anyagból kétségtelenül megállapítható, hogy a fúrás áthaladt a *bryozoa* és *intermedia* rétegeken s az is bizonyos, hogy a legelső réteg a *forgácskúti* volt. A Fellegvár-Csigadomb vonulat feltárásaiban a *forgácskúti* és *bryozoa* rétegek között azonban ott vannak a *mériai* és *hójai* rétegek is. Hogy ezek megvannak-e a fúrás szelvényében, erre a fúrásszelvény 13. sz. pontja ad útbaigazítást.

A furásszelvény 13. pontja alatt jelzett kékes-szürke agyagból egészen ép és meghatározható *quinqueloculinák* kerültek ki. Ez a réteg itt közvetlenül a *bryozoa* réteg fölött fekvő, kétségtelenül megfelel a papfalvai völgy torkolatánál azon szürke agyagnak, mely ott szintén a *bryozoa* rétegre települ, *quinqueloculinákat* szintén tartalmaz és ott a *hójai* rétegeknek képviseli.¹ Hogy ez a *quinqueloculinás* réteg tényleg a *hójai* rétegeknek felel meg, bizonyítja az a körülmény is, hogy a fölötte levő rétegből származó felőrölt fúróanyagban (11. sz. fúrószelvény) aprószemű homokkötőredékek voltak. Ez ugyanis helyzetileg és anyagilag is jól megfelel annak a homokkőnek, mely a Hóján található hójai réteg mészkő padja fölött foglal helyet.

A 8. sz. fúrószelvény a belőle kikerült homokkő, illetve homokos mészkő darabkái és kagylóhéj töredéke után itélve s tekintetbe véve helyzetét is, minden valószínűség szerint a *mérai* rétegeknek felel meg.

A fúrás meglepetése volt a hójai rétegekből származó sós víz. Minthogy oligocen területünkön sós víz előfordulás eddig ismeretlen, a sótartalom e rétegeknek itt se lehet eredeti sajátja. Legvalószínűbbnek tehát az látszik, hogy a só valamilyen átszivárgás folytán kerülhetett bele a *miocen* rétegekből, melyek — mint ismeretes — épen itt Kolozsvárnál jutnak érintkezésbe az oligocen lerakódásokkal.

E fúrás végeredményben azt igazolja, hogy az oligocen és eocen rétegek a felszínen látható településüknek megfelelő dőléssel zavartalanul folytatódnak Kolozsvár felszíne alatt. Közelebbről az is megállapítható, hogy a fúrás helyén a felszín alatt körülbelül 16 m. mélyen kezdődnek a *mérai* 24 m.-nél a *hójai* és körülbelül 38 m.-nél, de valószínűleg még valamivel előbb a *bryozoa* rétegek. Hogy a szintén meglevő *intermedia* réteg hol kezdődik és meddig tart, azt itt már azért sem lehet közelebbről megállapítani, mert határa különösen az alatta levő durvamészkő felé még a felületi jó feltárásokban sem látható tisztán.

Kétségtelen azonban, hogy 104 m. mélységnél a fúró már a *felső durvamészkő* rétegsorozatjában járt, melyben minden bizonnyal elérte volna célját, a vizet. Kolozsvár környékén ugyanis ez a *felső durvamészkő* egyik legjelentősebb vízvezető réteg, melyből sok bővizű forrás is fakad. (Bácostorok, Plecskavölgy, Szucság stb.)

¹ Dr. Koch A.: *Az erdélyrészi medence harmadkori képződményei*, I. 287 I. 287.

A moreni-i égő petróleum-kút.

Irta : Bányai János.

A petróleum vidékek kútjainak időnkénti kigyúlása szinte a mindennapi események közé tartozik és semmi különös emóciót nem szokott kiváltani, mert egy-kettőre ki is oltották azokat. Ilyennek tünt fel eleinte a moreni-i, azóta híressé vált kigyúlladás is. A szokatlan nagy méret, mely tulajdonkép az oltási kísérletezésekkel lett nyilvánvaló, általános érdeklődést váltott ki s mint érdekes természeti csoda a nagyközönség kíváncsiságát is felkeltette. Még ma is valóságos búcsújárás tart Moreni felé s a kíváncsiak egész serege bámulja a megfellebbezhetetlen természeti erőt.

Ez az általános érdeklődés készítet minket arra, hogy a napilapok fantasztikus és sokszor ellenmondásokat is tartalmazó cikkezései után összefoglaló képet nyujtsunk e csodálatos természeti jelenségről, mely hogy oly súlyossá tudott lenni, azt a petróleum mellett oly bőven előforduló földgáznak (metán) lehet tulajdonítani s így ezzel mi földgázás erdélyiek még szorosabb kapcsolatot kapunk a Moreninél lejátszódó események közelebbi megismeréséhez.

*

A moreni-i égő petroleumkút.

1929. május 28-ától a Brassó—Bukaresti vonalon utazók nyugat felé nézve, Ploesti környékén még ezen a vidéken is szokatlan nagyságú hatalmas, égnek nyúló tűzre lettek figyelmesek. A szomszédos moreni-i petroleum vidéknek a Romano-Amerika társaság tulajdonában levő 160. számú új fúrásának a lángja volt ez. Kezdetben semmi különös feltűnést nem keltett a dolog, hisz a petroleum mezőkön szinte mindennapos valamelyik szondának a felgyulása, különösen ezen a vidéken, ahol a kútak a nyers petroleumon kívül gazdagok metánban is és a fúrásnál csak egy kis vigyázatlanság kell, hogy a veszedelem bekövetkezhessek.

A többi eddigi égő kútnak az eloltása nagyobb komplikációk nélkül is sikerült minden esetben. Azonban a 160. számú nem hagyta magát oly könnyen megfogatni. A sok apró kísérletezés után kitűnt, hogy egy olyan kivételes új esettel állunk szemben, mely az eddigi gyakorlat minden adatát felülmulja!

A próbálgatózások, a sok borzasztó emberáldozat és nagy anyagi kár s természeti elemeknek emberi fantáziát is meghaladó dühöngése

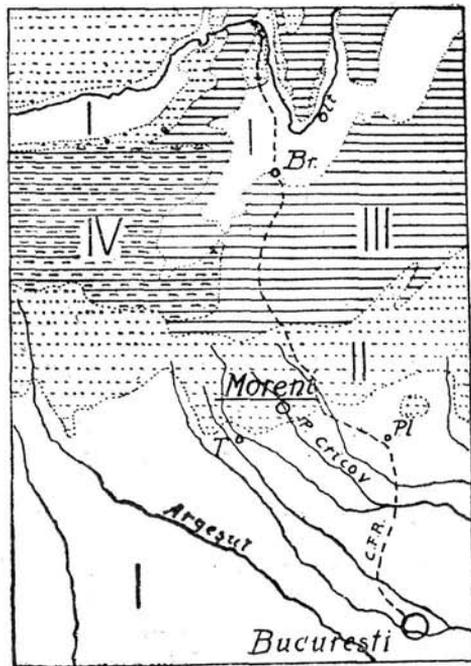
nem csoda, ha úgy a laikusoknak, mint a szakembereknek nagymérvű érdeklődését váltotta ki.

Moreni vidékének geológiai viszonyai.

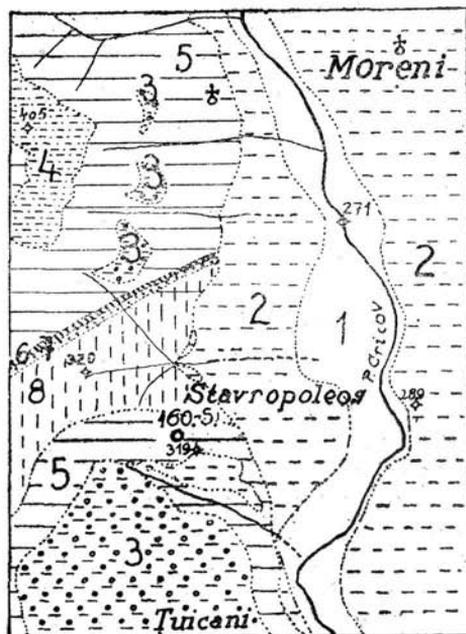
Az aránylag nem régen ismert petroleum terület a déli Kárpátok külső zónáját alkotó s a román alföldre lassanként leszálló harmadkori dombvidéken van, nem messze nyugatra Ploestitől, a petroleum területek centrumától. (1. kép.)

A vidék külső képe alig különbözik a megszokott s internacionális mázt kapó más petroleum területektől. A kopár torrens árkokkal összeszabdalt dombvidék olajtartalmú zónája valósággal tele van a fúrótornyok erdejével. A tornyok elhelyezkedése már topográfiaailag is jól megmutatja az antiklinális diapir magjának feltüremlését.

A széles Cricov völgye jó nagy területen átvágta a bűbot s az árterületet lenn a völgy fenekén egy alig kiemelkedő (2—6 m. magas

1. A moreni-i petroleumos vidék Romániában. I-Sík-ság (alluvium és diluvium), II-Petroleumos zóna a Kárpátok külső övében (tercier), III-IV-Kárpátok gerince, III-Mezozoos képződmények és IV-Kristályos palák.

2. A moreni-i földgáz-petroleumos vidék geológiai térképe (Botez G. után). 1-Arterület, 2-Alsó terrász, 3-Középső terrász (40—60 m.), 4-Felső terrász (130—160 m.), 5-Levantei, 6-Dáciai, 7-Pontusi, 8-Miocén sóképződmények. A pontok a furási pontokat jelzik. A körnél van a felrobbant, ma kialudt 160. S. számú kút. Méret: 1:20000.

(2. kép.) lapos terraszc kíséri kavicsos és barna fekete agyagos rétegekkel. A környező alacsonyabb dombokon elhelyezkedő s mintegy 40—60 m. magasságú közép terraszc már nagy terjedelemben borítja a terület déli részét s a sokszor 20 m. vastagságot elérő kavicsos terraszc könnyen felismerhetjük a felső szintjében előforduló 1—1.5 m. vastag vörös agyag rétegeről.

A völgy szintje fölött 130—160 m. magasan elhelyezkedő felső kavics terraszc ma már csak foszlányokban, kisebb foltokban mutatható ki a területünk északi részét elfoglaló magaslatokon.

A tulajdonképeni petroleum hordó *pliocén* rétegesoport a sajátos faunisztikai adatoknak alapján a magyar irodalomban ismert levantei és pontusi helyett 4 emeletre van beosztva, melynek a párhuzamosítását az erdélyiekre vonatkozóan Jekelius Erich dr. megkísérelte.¹

A romániai stratigrafiai viszonyok alapján ugyanis a levantei és a pontusi közé beillesztették a dáciai és a pontusi alá a szarmatába átmenő szint gyanánt pedig a meociait.

A legfelsőt képező *levantei* emelet a felszínen az összes közt a legnagyobb térszínt foglalja el s két fő rétegesoporttal van képviselve.

A legfelső diagonális rétegzettségű kavics rétegeket tartalmaz. Ezeket jó sokáig diluviális terraszc kavicsoknak tartották, míg ki tudták mutatni a megegyezését a többi petroleum vidéken előjövő „candesti” kavicsokkal. A nehézséget a korbatározásnál az okozta, hogy a kövületek teljesen hiányoznak belőle s némi nyomokat csak a közbetelepült édesvízi mészkő (*Helix*, *Planorbis*, *Pupa*, *Clausilia*, *Succiniák*) mutat.

Már az alsó rétegesoportot alkotó sárga homok gazdag faunát tartalmaz. A *Botez G.*² által a Meissel-féle 2. számú fúrás mellett felfedezett körületekkel valószínűs klasszikus lelőhelye lett a jellegzetes édesvízi lerakódásoknak. (*Unio*, *Neritina*, *Vivipara*, *Litoglyphus*, *Tylopoma*, *Pisidium*, *Melanopsis*.)

Ez az Uniókkal jellemzett szint lassanként kékes szürke színű változatba megy át, ami alatt aztán fekete, lignit foszlánvokat is tartalmazó márga következik. Ez képezi a határt a dáciai emelet felé s amelyben nem régen mint szint jelzőt a *Helix Krejeii* Wenz et Cep. találták.³

A dáciai emelet aránylag kis foltban lép ki a felszínre s mindenütt a miocén diapir magot szegélyezi vékonyan. Petrografiai összetétele igen változatos. Finom szemű homok s homokkő, homokos és tömött szürke márgák, fekete agyag és kékes márga, majd pedig apró kavicsok fordulnak elő. Nem messze innen Filipestinél egy 2.5 m. vastag lignit is található benne, amelyet ott bányásznak is. A dáciai emeletnek az antiklinális északi szárnyában felszínre kerülő fehér homokjában előforduló fauna már jórészt átmenetet mutat a félig sósvízű

¹ Bányai J.: A neogén rétegek tagolása. Term. tud. Pótfüzetek, 1929. 89.

² Botez G.: Ueber die levant. Mollusken fauna v. Moreni. Bul. Stiint. Acad. Rom. 1914. 236.

³ Neues Jahrbuch f. M. Beilb. LV. Abt. B. 1926, 62—63.

formákhoz. (*Stylodacna*, *Vivipara*, *Melanopsis*, *Tylopoma*, *Proso-*
dacna, *Pontalmyra*, *Unio*, *Neruina*, *Dreisenssia*, *Litoglyphus*.)

A fúrásokkal 5 petroleumos szintet tártak fel, amelyeknek azonban csak az antiklinálisnak a kősó masszívumot tartalmazó diapir mag felé van gazdagabb tartalma. Az összvastagság 300 m-re tehető.

A felszínen még a dáciai képződményeknél is kisebb folton kilépő *pontusi* rétegeket a fúrások mintegy 700 m. vastagságban tárják fel. Majdnem teljes vastagságukban tömött szürke agyagos márgákból állanak s így az alatta elhelyezkedő meociai emelet produktív petroleum felhalmozódása számára kitűnő fedőül szolgálnak. Az alsóbb szintjeinek jellemző fauna alakjai a *Cardium Lenzi* R. Hoern. és a *Congeria rumana Sabba*. *C. rhomboidea* M. Hoern. *Valenciennesia annulata Reuss*. A felsőbb szinteken gyakoriak a *Cardium (Pontalmyra) Constantiae Sabba*. *Cardium (Phyllocardium) planum Desh.* *Vivipara Neumayri Brus.* *Dreisensia corniculata Sabba*.

Legérdekesebb szerepe van a meociainak nevezett átmeneti réteges csoportnak, amely az alsó produktív petroleum telepeket tartalmazza. A fölötté elhelyezkedő hatalmas vastagságú pontusi tömött márgák érthetővé teszik, hogy miért van ennek a gázban bővelkedő petroleumnak olyan óriási nyomása, mint aminek a bebizonyítására a szerencsétlenül járt 160. számú fúrás elég nyomatékos példát szolgáltatott.

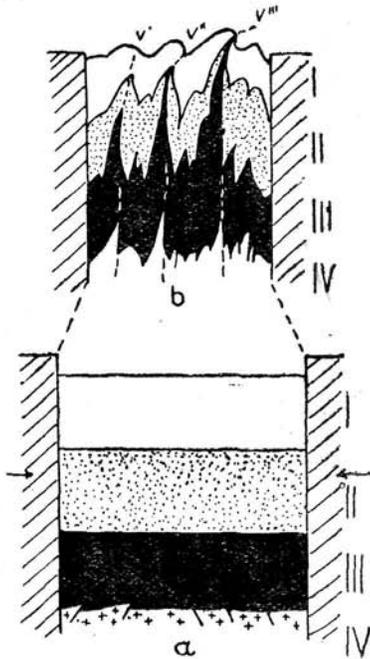
A nagy mélységben jól bezárt, szinte szűzi érintettségben levő petroleumos, gázzal bőven telített rétegek a legelső megfúrásukra elementáris erővel törtek a felszabadító nyílás felé s bizony óriási bosszút álltak a nyugalmuk megzavaróin.

Közvetlen a pontusi márgák alatt homok és vékony homokkővek jönnek *Unio subrecurvus* Teiss. *Hydrobia* sp. és *Congeria novorossica* Sinzal. Ezalatt kékes homokos márgák következnek *Hydrobia* sp.-el. Mint eddig feltárt legmélvebb szinten az eddigi édes vízi alakok után a mi számításunk szerint már a szarmatára jellemző sósvízi formák jellemzője az *Cerithium pictum* var. *Stefanescui* Font. található, de már keverve az *Unio subrecurvus* Teiss. és *Hydrobia* sp. példányaival homokban és homokos márga rétegekben.

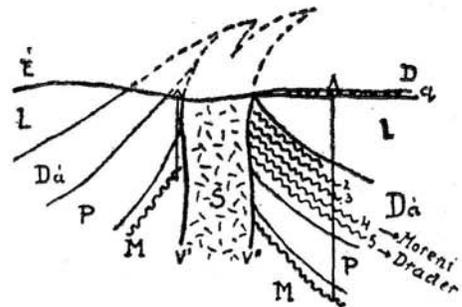
A diapir mag centrumában a miocénnek felszínre került búbja petroleumot sehol nem tartalmaz. Képződményeinek legfelső szintjét a homok, homokkő és szürke márgák képezik, amelyek közé vékony dacittufa és vastag gipsz padok vannak települve. (A vékony dacittufa után ítélve az erdélyi színtezés szerint ez a szarmatához tartozna!) Lejebb egy meggy vörös márga réteg csoport következik s legalul pedig a fekete bitumenes agyaggal burkolt kősó masszívum jön.

A Kárpátok déli zónájában elhelyezkedő petroleumos harmadkori dombvidék mindenesetre egy geoszinklinális töltelke gvanánt fogható fel, (3. kép.) mely a későbbi kéreg mozgásokkal felrúncosodott s jóformán az egymásra tolt ráncok érintkezésén, mint vetők mentén nyomult fel, illetve koncentráltódott a mélység bitumen tartalma. Ezeken juthatott el a petroleum, egész a felszínig, de viszont más helyeken évezredes migrációval húzódtott feljebb és feljebb s helyezkedett el a szerencsés konstrukciójú porozusos rétegek között.

A moreni-gura ocnitei antiklinális búbjában a centrumot a felszínre is kilépő miocén képződmények alkotják, amelyeket, mint valami köpenyeg burkolnak a petroleumot tartalmazó pliocén rétegek. A Cricov patak a centrumot átvágta s a kelet felé eső rész lassanként Păcurei patak irányában a levantei rétegek alá merül.

A moreni-i földgáz-petroleumos antiklinálisok keletkezése. (Voi-tești után.) a-A Kárpátok déli oldalán levő geosinklinálisban elhelyezkedő fiatal bitumenes (III) rétegek a laza fedővel (I-II). A bázist az összetört és mélységbe zuhant őshegység tört részletei képezik (IV). b-Az oldalnyomással felredőzött antiklinálisok. A vetődések (V) mentén a petroleumos földgázras rétegek a felszínre vagy annak a közelébe kerültek. (VIII-nál a moreni-i antiklinális!)

A moreni-i antiklinális szelvénye. q-jelenkori, L-levantei, Dá-dáciai, P-pontusi, M-meociai képződmények. S-miocén sötömzs, V₁-V₂-a sötömzs felnyulásának a határa. 1-2-3-4-5-petroleumos szintek.

Az antiklinális északi szárnyában a fúrások mind a meociai emelet petroleumos szintjére vannak telepítve. Az asszimmetrikus antiklinálisnak ezen a részén ugyanis a mélyebb szintek kerültek közelebb a felszínhez a sötést közelében, ahol petroleumot is tartalmaznak. A déli szárnyon már a dáciai emelet rétegei is hozzá simultak a sötömzshöz s így a közel eső részletek megteltek petroleummal s 5 gazdag szinten ontják magukból a drága anyagot. (4. kép.)

1906-ig itt csak az I—II. szint volt kitermelés alatt. Az anyag fogytával áttértek a mélységre s a IV-ik szintén elég kiadós volt, de legjelentősebb volt az V-ik, melynek főként két rétege a Moreni és Drader nevűek voltak igen gazdagok. Ez utóbbiból a Columbia*1. sz. szonda 400.000 T. petroléumot termelt ki egymagában, mely mind-ezideig tartja ezt a rekord teljesítményt a romániai petroléum mezőkön.

A Moreni és Drader nevű szinteknek a gazdagságára jellemző különben a következő kis statisztika:

A felső szintek (I—IV.) adtak 1924-ig	— —	370.000 T.
Moreni nevű szint adott 1924-ig	— — — —	2,113.700 T.
Drader nevű szint adott 1924-ig	— — — —	2,116.800 T.

Az üzleti versengés készítette a vállalatokat arra, hogy a remélhető gazdag szintnek, a meociai petroléumnak a feltárására az idevaló viszonyokhoz mérten szokatlan nagy mélységbe menjenek le az antiklinális déli szárnyában. Ennek a pontusi márgákkal jól bezárt petroléumnak érdekessége, hogy gáztartalma nagyobb, mint a dáciai emelet szintjeiben előfordulóé. Úgy, hogy amíg a meociai petroléum fajsúlya átlag 0.6, addig a dáciaié felmegy 0.88-ig. A meociai petroléumnak mintegy 50%-a könnyen illó alkotórész, de viszont a sok parafin tartalma miatt könnyen fagy és azért minden szerencsétlenség mellett is szükség van a nagynyomású földgáz felhajtó erejére, mert különben a besűrűsödő petroléum nem volna képes a szivattyuzhatatlan 1500 m.-es mélységből felemelkedni s a kanalizás ilyen óriási mélységből olyan lassú és nem kiadós munka volna, hogy nem fizetné ki magát.

A meggyúlt kút.

A moreni-i terület petroléumának a felfedezése nem is olyan régi keletű. A Mrazec által a petroléumos területeken megfigyelt antiklinálisok és diapir magok keresése közben akadtak rá erre a sívárnak látszó sós területre. A feltárás alá vett területek közt jóformán ez a legfiatalabb, hisz a hivatalos termelési adatok is csak 1899. ápr. 1-ig vezetnek vissza.

A petroléum kiaknázás eleinte a legfelső szintekből történt, amelyek a dáciai emelet képződményei közt fekszenek. Az anyag fogytával kénytelenek voltak áttérni a meociai emeletre, amelynek 3 fontosabb rétege bitumenes. Ezek közt a legfelső gazdag olaj réteg szintén a végét járja, mert kevés felhajtó gázt tartalmaz s a dús parafin tartalma miatt hamar megfagy s így szivattyuval nem lehet olyan nagy mélységből felszínre hozni.

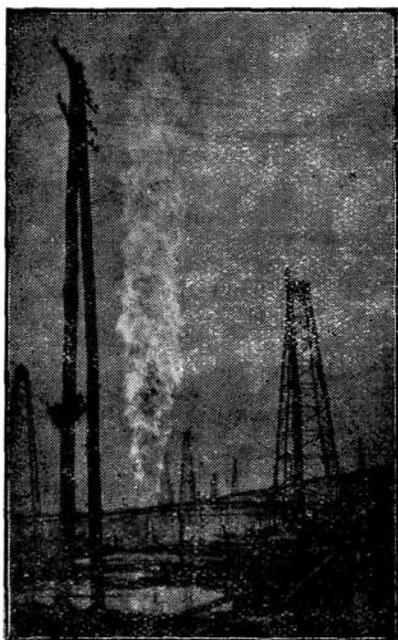
Az alsó mintegy 1600 m. mélyen fekvő réteg igen gazdag olajban s az újabb feltárási kísérletek erre a szintre irányultak.

A két petroléum réteg közt egy tiszta gáz réteg is fordul elő, melyet tulajdonképp az olaj felhajtására akartak felhasználni.

A legmélyebb olaj réteg feltárására az 1928. esztendőben került sor s a vidék két nagy vállalata a Romano-Americano, az Astra Ro-

mana versenyzett a feltárásán. Idáig bizony hatalmas mélység óriási költségei miatt a kisebb vállalatok nem is gondolhattak ilyen nagy befektetésekre. A két konkurens vállalat, melyek közül az Americano (a Romano név tulajdonkép csak díszítő jelző!) a nagy Standard Oil cég keleti ága s az Astra, mely az angol-holland Royal Dutch-Shell érdekeltség körébe tartozik, nagy erőfeszítéseket tett az új petroleumos zóna elérésére. Állítólag az Americano a híres felrobbant 160. sz. szondájának a fúrására az 1448 m.-ig 62 millió lejt áldozott.

Ennél a mélységnél a konkurens Astra állítólag már az 1600 m.-nél járt s ez hajtotta ész nélkül az Americanot is. Valószínűleg emiatt feled-

Az égő kút égnek tornyosodó
lángja.
(Vásárolt fotográfia.)

kezett meg a szokásos elővigyázatosságról is és 1929 május 28-án megtörtént a szerencsétlenség. A munkások eleinte a földmélyéből mély morgást hallottak s a kitoró olajra gondolva ész nélkül menekültek el a fúrástól. Pál pillanat múlva óriási robbanás veti szét a vas vázas fúrotornyot s úgy látszik az acélrészek összeütődéséből származó szikra lángra lobbantotta a kitoró metángázát. (5. kép.)

Amint kitűnt, az Astra fúrása még olyan mély sem volt, mint az Americanoé s így a munkát tovább folytatva az elért gázréteget óvatosan szigetelve (tanultak az Americano szerencsétlenségén!) el is ér-

ték a legmélyebb szinten a gazdag petroleumos réteget, amely nekik napi 40—60 vagonnyi anyagot szolgáltat.

A vállalat a régi szonda tuzekhez hasonlóan megpróbálta az oltást. Eleinte könnyen vették, hisz eddig minden tuzet el tudtak oltani. Ép azért az oltási módokban is válogattak, mert arra is gondoltak, nehogy a fúrást tönkre tegyék s így az eddigi óriási befektetéseik kárba menjenek. Első ízben a már bevált *Andronescu*-féle burával a felszínen kísérelték meg a csövégének a leborítását. Az eddigiekhez képest óriási nyomás azonban az egész apparátust pehelyként dobta félre.

Ekkor eszméltek rá, hogy egy rendkívüli esettel kell számolni, a 300—340 atm. nyomás, amelyre nem is gondoltak eleinte, minden eddigi megszokott oltási módot kizár.

Az igazgatóság 2 millió lej jutalmat helyezett kilátásba az eloltónak. Az óriási jutalom s a dícsőség megmozgatja a társadalom minden rétegét. Fantasztikusabbnál-fantasztikusabb tervekkel árasztják el az oltásra szervezett bizottságot.

Jellemző, hogy többek közt egy grófnő is jelentkezett egy talizmánnal, amely szerinte eddig minden esetben segített. Hitetlenkedtek, de hát a magas társadalmi pozíció miatt nem lehetett, mint más egyszerűbb halandót elutasítani s engedélyt adtak a kísérletre. A tűz felé meg is indult a grófnő, de egyszer csak azt veszi észre, hogy a csodatevő képnek csak a kerete van a kezei közt, a vászonkép kipörkölődött onnan.

A tömeghangulatnak ez csak egy esete!

Azonban a nagy jutalom nemcsak a kívülállókat, hanem a bizottság tagjait sem hagyta békén. Valószínűen ennek lehet tulajdonítani, hogy majdnem minden ajánlatot visszautasítottak, sőt a végén a postán érkezett tűzoltásra gyanus leveleket egyáltalán el sem fogadták.

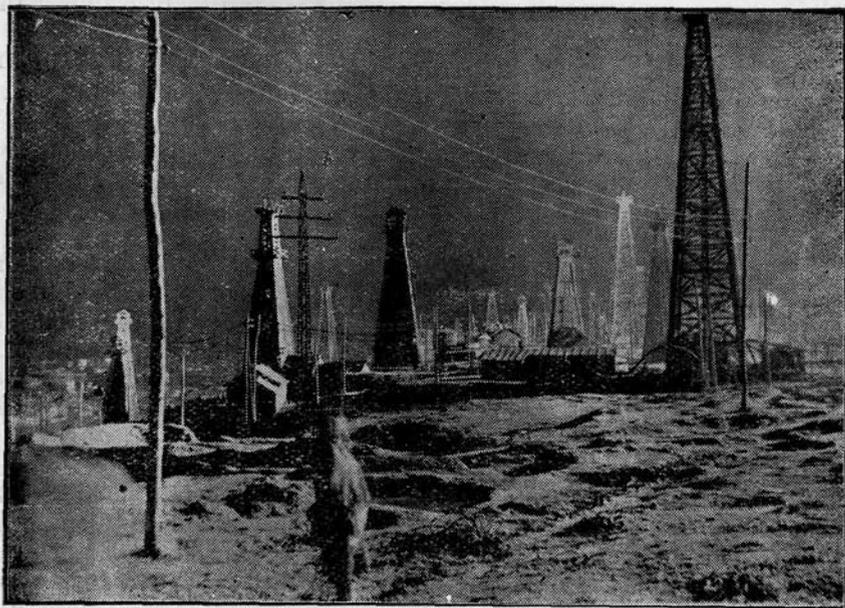
Második érdekesebb oltási kísérlet a *Riesdörfer*-féle ólom nyilas volt. A terv szerint egy 26 m. hosszú és 5,5 mázsa súlyú ólom nyilat kellett volna egy odatolt toronyból beejteni a kút nyílásába, azonban a nyilat tartó torony az óriási hőségben összeolvadt mielőtt a szárnyas nyíl elérhetett volna a cső szájáig.

Még ezekre a sikertelen kísérletekre sem hagyott fel a vezetőség a felszínen való próbálgatózástól. A társaság főmérnöke Crooks, az alakja után egyesektől pantallószerű, mások szerint patkóalakú apparátust oly módon akarta a cső végére ráhúzni, hogy a két ágra megosztott gáz a kúttól messzibre a kisebb nyomása miatt inkább elzárhatóvá váljék s így megszűnik az égés a szonda torkánál, ami az eddigi közlelbi munkálatokat lehetetlenné tette.

Coman mérnök vezetése alatt meg is kezdődött a készüléknek a cső szájára való szerelése. Elsősorban egy védőfalat kellett készíteni. A munkások aszbeszt ruhában állandó öntözés mellett is csak 5 percig dolgozhatnak. Végre sikerül a munka. Azonban a készülék és a cső közti repedésen a rossz tömítés miatt oldalt csap ki a láng és 4 munkás súlyos égési sebeket szenvedett.

A sikertelen kísérletekkel telik az idő. A megfékezhetetlen pokolnak terjed a híre. Kirándulók ezrei keresik fel a helyet s valósággal

a turisták országútvá válik a vidék. Elérkezik a tél! A szonda még mindig ég, az óriási 80 m. magas keskeny lángoszlop üvöltve tör az ég felé s nappali világosságot áraszt el a vidéken. (6. kép.) A környék zuzmarával fedett fáival szemben szokatlan a szonda környékén ingujjban heverésző embereknek látása. A környéknek a mi munkanélkülije vagy munkakerülője van, az mind ide húzódik, hisz e terület valóságos

A moreni-i égő szonda 1931. VIII. 22-én, a robbantási kísérletek után. A lángok a levegőben látható füst foszlányokig csapnak.

(Vásárolt fotográfia.)

paradicsom az ő számukra. Lakás, fűtés, világítással ingyen áll a rendelkezésükre a szomszédos összepörkölt, leszáradt csalit bokrai közt.

A hatalmas világosságot produkáló láng érdekes szerepet kapott Károly király visszatérése alkalmával!

A királlyal 1930. jun. 8-án éjjel Kolozsvárról elinduló repülőgép a Kárpátok fölött viharzónába került s a vezető elvesztette teljesen a tájékozódási képességét. Valahol a Kárpátok déli oldalán lehetett a Fahrman gép, mikor egyszer a látóhatár szélén egy kékes-zöldes fényben pislákoló fénykör tünt fel. Arra felé repülve boldogan állapítja meg a vezető pilóta, hogy az nem más, mint a sok bosszúságot s még több kárt okozó moreni-i égő szonda, ahonnan már nem volt nehéz a Bukarestbe vivő irányt megkapnia.

Az oltást vezető bizottság végre a sok próbálgatózás után feladja az eddigi ismert oltási módokba vetett reményt s főként a szomszédos

vállaltok és miniszterium nyomására áttérnek a földalatti oltási módokra, egyedüli célul az eloltást tűzve maguk elé.

Ennek a módozatnak az oltást vezető bizottság elnöke, az erdélyi földgáz terén jól ismert *Lázár Vazul* mérnök volt a legfőbb propagálója.

Az volt a terv, hogy a föld alatt, védett helyen meglyukasztják a a fűrészsöveget és elvezetve a gázt, így a cső végén levő láng magától ki kell, hogy aludjék. Ebből a célból meg is készítették 27 m. mélységben az I. sz. táró, amely 86 m. távolságban a nyitástól el is érte a csövet, Azonban a tárnába beszivárgó metán felrobbant és 5 munkást halálra égetett. Most már 35 m. mélységben telepítettek egy újabb táró. Ezzel már csak 76 m.-ig tudtak előre menni, mert egy óvatlan pillanatban a benyomuló gázak miatt szintén felrobbant, szerencsére senki nem volt e pillanatban jelen s így nagyobb veszedelem nem származott a robbanásból.

Végre a munkálatok közvetlen vezetését maga *Lázár* mérnök veszi kézbe s egy oldalárokából az égő szondától jó távol megkezdte a III. számú tárnának az építését. A 68 m. mélységben nyitott táró végre a 237 m.-nél eléri minden veszedelem nélkül a csöveget. Az igaz, hogy mind válogatott megbízható erdélyi bányászok dolgoztak rajta s az óvatosság oly nagy volt, hogy még a csillék kerekai és a szerszámok felülete is be volt bronzíroztatva, nehogy egy véletlen kis szikra felrobbantsa a tárnába állandóan beszivárgó gázt. A munkálatok vége felé a gáz már sokszor elérte az 50%-ot, úgy hogy egy hatalmas villamos szellőztetőt kellett felszerelni, amely percnként 2800 köbméter levegőt hajtott be a tárnába. Még így is a nagyobb beszivárgások közelében állandóan gázmaszkkal kellett dolgozniok.

Amikor a sokáig titokban tartott oltási mód nyilvánosságra került, mert következett az oltókészülék beszerelése, igen kínos helyzetet teremtett *Constantinescu Gy.* mérnök feljelentése a prahovai törvényszéknél, amelyben kérte a *Lázár*-féle készülék lefoglalását. Feljelentésében hangsúlyozza, hogy a készüléke teljesen megegyezik a *Lázár*-félével, amelyet ő eddig nem ismertett, de viszont *Lázár* az övéről tudott, mert hisz hozzá volt beterjesztve már régen, mint az oltó bizottság elnökéhez, elfogadásra. A törvényszék helyet is adott *Constantinescu* kérésének és egy szakértő bizottságot küldött ki. A helyszíni szemle alkalmával maga *Lázár* is elismeri a hasonlóságot, de hogy hová fejlődött az ügy, arról nyilvánosságra idáig semmi sem került.

A sok herce-hurcával úgy eltelt az idő, hogy 1930 márciusában kezdődhetett el csak a tulajdonképeni komoly munka. Igen érdekes, hogy a *Lázár*-féle készülék beszerelésével a szonda égése mintha erősebb lett volna s a bögése is fokozódott. (Ezt valószínűen az eddig oldalt elszaladó gázak visszaszorításának lehet tulajdonítani!)

Amint utólag kitűnt, az eddig *Lázár*-félének nevezett oltási terv tulajdonkép a *Zsigmond János* kolozsvári fizikaszakos tanárjelölt tervének a kombinációja. A keresztülvitel lényege abban csúcsosodott ki, hogy egy kívülről irányítható vágókészülék fúrja át a szonda ötszörös csövegeteket s a szabályozható elzáróval a szonda nyílását elzárva,

felül kialudják a láng, a feltörő gázát meg egy oldalvezetékekkel eltereljék onnan esetleg egy felhasználásra alkalmas távolságra.

A készüléket a brassói Schiel-cég készítette 3 millió lejért s nagyságára jellemző, hogy összesen 5000 kg. nehéz volt.

A készüléknek az alagutba szerelése rossz omennel kezdődött, robbanás állott be s 5 munkás súlyosan megsebesült.

A földalatti észrevétlen munkát a felszínen holmi színházi jelennel iparkodtak érdekesebbé tenni. A nagy jutalmi összegre áhító riválisok egész serege lépett be a kritikusok sorába s a szakszerű és nem szakszerű hozzászólásokat gyarapította egy újabb motívum, a politika behurcolása is a kérdésbe. A liberális párt csoportjába tartozó vállalat érdekeltjei nem szívesen látták az exponált erdélyi nemzeti párti Lázárnak a szereplését. Az ügy még a parlament előtt is szóba került s Nyugat-Európában szokatlan megjegyzésekkel tárgyalták Lázár mérnök szereplését.

Március vége felé a moreni-i többi vállalat gyűlésen tárgyalja az égő szonda ügyét a miniszterium kiküldöttjének elnöklete alatt, mert most már veszélyeztetve látják az egész területet s így a maguk érdekeit is. A tanácskozásnak az volt az eredménye, hogy a miniszterium elrendeli közérdekből a tárónak vízzel való elárasztását. A gáz nyomása erre állítólag 200—220 atm.-ra csökkent le.

Április első napjaiban az égés erősödött s köveket kezdett kidobálni magából. Közelebbi vizsgálatra kitudt, hogy az nem más, mint a cső felsőrészének tömítésére készített beton törmeléke.

Újból visszatérnek a Lázár-féle tervhez s kiszivattyúzzák a vizet a tárnából.

Fent a szonda torkának a robbanás által kiszélesített része mélyebb is lett s ezzel az addig a Bunsen égőhöz hasonló láng is kiszélesedett, feketébb, füstösebb lett. Valószínűen a mély tölcésérből kijövő láng az égés pillanatában nem kapott elég levegőt s azért tökéletlen az égési processus. Sokan azt állítják, hogy petroleumos rétegeket tárt fel a robbanás és annak olaja okozza a füstös égést. Április végére megérkeznek a régen várt amerikai speciálisták is, akik idáig valami 150 égő szondát oltottak ki. A dinamitos robbantással járó módszerük azonban épúgy, mint az eddigi próbálgatózások is, valósággal gyermekjátékoknak tetszettek az óriási elemi erővel szemben.

A kirobbantott tölcésér miatt úgy kiszélesedett a láng, hogy most már megközelíteni sem lehetett a helyet.

Május 2-ikán csoda történt. Egy pillanatra eltűnt a láng s mindenki már a szonda kialakására gondolt. Azonban a hiú reményt hamar eloszlatta a valóság. Újból megjelent a bűzös, kormozó láng s homokot szórt maga körül. A homokerupciótól a rengeteg csodalátó, ahány, annyi felé futott. Mindenki a multkori veszélyes kődobálás megismétlődésére gondolt.

Az erupció megszűntével azt tapasztalták, hogy az eddigi egységes széles láng helyett valóságos tűzfolyam hömpölyög egy egész nagy területen.

Közben folyt a szerelési munka a táróban. Lázáréknak az képezte

az egyedüli ambícióját, hogy az évfordulóra ünnepélyes keretek közt huzzák majd rá a hurkot a tomboló szörnyetegre.

Tényleg sikerült is ép május 28. reggelére átfúrni a csövezetet. A kimerült személyzet nyugvóra tért, hogy pont délben az ünnepélyes aktusra pihenten jelenhessék meg.

Délben *Mirtó* miniszter, az ellenőrző bizottság és a szomszédos vállalatok igazgatóinak jelenlétében megkezdődött az elzárás művelete. Három és fél perc alatt a szonda lángja mind kisebb és kisebb lett s végre teljesen eltűnt s csak a szonda toroka körül a földrepedésekben még beszivároghatott maradt gáz égett apró kicsi lángocskákkal.

A hirhedt szondának a megfojtása óriási örömet keltett s maga a miniszter is siet a helyszínére, hogy konstatalja a hihetetlen teljesítményt. *Lázár* mérnök és munkatársa, *Zsigmond János*, boldogan fogadják a gratulációkat a szép sikerhez s a méltó nagy jutalomhoz, a 2 millió lejhez.

Az entuziásmusig fokozódó hangulatot azonban megzavarja a föld belsejéből mind erősebben, meg erősebben feltörő moraj. A föld reng már és sokan az egész domb felrobbanásától tartva menekülnek a területről. Egyszerre fülsiketítő robbanás közben egy 100 m. magas fekete kormos füstös lángoszlop tör az égnek. Nagy kövek, cement darabok repülnek messzire még kilométernyi távolságba is. Aztán kavicseső zug, akár a jég. Hosszú időbe kerül, míg tisztázódik a helyzet. Kitért, hogy az eloltott kúttól a kb. 10 m. távolban levő már régen kitermelt s azután tömedékelt 82. számú fúrás lépett aktivitásba a hirhedt 160-as után.

Szóval az oltás sikerült, de nincs köszönet benne, mert az egész procedura akár elül kezdődhetik, sőt még nehezebb, komplikáltabb körülmények között.

A szomszédos *Astra* vállalat hollandus igazgatója *Shaye* mérnök mindjárt meg is magyarázza az új erupció okát. Szerinte a 160. számúba befojtott metán, felül el lévén zárva, oldalt keresett utat magának. Ezt nemsokára meg is találta a felső szintek homokrétegében, amelyre mint felső petroleum szintre a 82. számú telepítve volt. Mivel ez nem volt a bányahatósági utasítások szerint kellően elzárva, csak amugy tessék-lássék, azért a gáz óriási nyomása a kis tömedékelt hamar kidobhatta az útjából.

A baj másnap, 29-én reggel még fokozódott azzal is, hogy a 160-as számú kút eloltására telepített s betonnal pompásan kiépített alagut felrobbant s mintegy 50 m. hosszú kitörő lángjával leperzselte, amit útjába kapott. Egy emberélet és 29 súlyos sebesült lett az áldozata az újabb kitörésnek.

Az emberi életet nem számítva, a közgazdászok mintegy 8 milliárd lejre teszik az eddigi közvetlen és közvetve okozott kárt.

A rosszul sikerült oltási kísérlet után a helyzet a moreni-i petroleum-vidéken súlyosbodott. Az eddigi felhagyott s tömedékelt petroleumkútak újabb aktivitásba léptek s a robbanások által össze-vissza repedezett földrétegeken keresztül mindenütt újabb és újabb gázforrás nyílott a felszínen, melyekről sohasem lehet tudni, mikor robban-

nak fel valami vigyázatlanság következtében. Kénytelenek voltak az egész veszélyes zónát szögesdrót kerítéssel lezárni s állandó esendőr-felügyelet alatt tartani. Körös-körül mindenütt figyelmeztető táblák juttatják eszünkbe a bajt. (Veszélyes zóna, Életveszélyes, Ne gyújts tüzet!! stb. felírások!!)

Az eddigi egyedüli lángoszlop helyett egy lángtól imbolygó nagy mező mutatja a természeti, megfégezhetetlen erők apoteozisét!

*

A nagy oltási mű kudarcával lezárult a moreni-i szonda életének egy fejezete.

A moreni-i égő szonda 1931. VIII. 22-én. A lángok a levegőben látható füst foszlányokig csapnak.

Fot. Dr. Balogh E.

A lapok mindennapi lármája megszűnt, hisz már semmi érdekeset nem tudott produkálni s itt is bevált a régi közmondás, hogy minden csoda csak három napig tart! A hatalmas érdekek, amelyek a szonda eloltásához fűződtek, azonban nem változtak. A szomszédtulajdonosok nyomására is folytatni kellett a próbálgatózásokat, ha nem is teátrális módon, mint ahogy régen csinálták. Amerikából, a nagy méretek hazájából, jöttek át újabb szakértők a lehetetlennek látszó dolog megpróbálására. Csendben folyt a munka. *Kindley* és *Shopp* mérnökök, az Amerikában hasonló esetekben jól bevált dinamitos robbantásokkal igyekeztek a kútat eltömetni. Azonban ez sem sikerült, sőt egy mint-

egy 20 m. mély hatalmas kráterre robbantották szét a kút torkát s a robbantásokkal felrepedezett földkéreg ép csak arra volt jó, hogy még nagyobb felületen ossza el a veszedelmes tüzet. (7. kép.)

Egy másik ötlettel két hatalmas nagy csövet dugtak a főkiömlés felé s ezzel az elszívó, parazita rendszerrel akarták a gázmennyiség erejét csökkenteni. A gázot hatalmas ventilátorok szívták ki a torokból s az égő területtől mintegy százméter távolságban, hogy veszedelmet ne csináljon, meggyújtották s ezzel a Moreni környéki hasonló, állandóan égő fáklyák számát megszorították. Az eltávolított óriási gázmennyiség dacára is alig látszott valami változás a szonda torkában. Valami kevés haszon azonban volt, mert a robbantások nem sikerülvén, más ötlethez fordultak. Megpróbálták hatalmas vízmennyiségnek az állandó odaszivattyuzásával vízzel borítani be a főkrátert és amellett a föld iszapolásával eltönni lassanként a nyílásokat.

Valószínűleg ennek a martot alámosó vízáradatnak a hatására 1931. szept. 18-án éjjel egy és fél órakor a megszakadt laza kráterszél beomlott és eloltotta váratlanul a tüzet. A láng kialudt, de a gázömlés tovább tartott s így a veszély egy cseppet sem szűnt meg. Hiába volt minden előzetes intézkedés, 10 napi pihenés után a gázak ismeretlen okból újból lángra kaptak s minden maradt annyiban, amiben azelőtt volt. A lapok szerint azonban e tüzet okt. 13-án ismét eloltották.

Ez a helyzet a híressé vált moreni-i szondával a legutóbbi időkig s ezzel, úgy hisszük, minden változatát a producióinak bemutatta. Újat valószínűen már bajosan fogunk hallani felőle!

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Orvostudományi Szakosztályának Közleményei

SZERKESZTIK:

DR. VERESS FERENC

1931.

DR. KOLESZÁR LÁSZLÓ

szakosztályi elnök.

szakosztályi titkár.

Parádi Kálmán alkattani megvilágításban.

Serlegbeszéd,

melyet a Kolozsvári Ref. Kollegium Pártfogó Egyesületének 1931. jún. 28-án Parádi Kálmán emlékére rendezett díszlakomán elmondott:

Dr. Koleszár László.

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Amikor a Pártfogó Egyesület választmánya megbizott azzal a megtisztelő feladattal, hogy néhai Parádi Kálmán emlékének e megszentelt falak között áldozzak, gondolkodóba estem. Csekélységem képes lesz-e az emlékezésnek általam felgyújtott fáklyafényénél felidézni őt mint embert alkataban rejlő vonásaival, megcsillantatni halhatatlan lelkének fényességeit, jellemezni a nagy mindenség mélységes mysteriumait kutató természet- és lélekbuvárt, a szeretetben fölolvadó tanítómestert s az ideálokért küzdő tanügyi férfit.

Hogy vállaltam e nehéz feladatot, tettem elsősorban azért, hogy ne engedjük elmosódni ősi kollegiumunk nagyjainak emlékét, de tettem azért is, mert jóleső érzés lelkemnek, hogy én mint legutolsó tanítványa, legkisebb fiának, Jenőnek, 12 éven át tanulótársa s többi fiainak és unokáinak barátja, tisztelettel rohassam le a tanítványi hálát Parádi Kálmánnak, aki nemes erényeit oly szembeötlőleg örökítette át leszármazottjaira.

Aldott emlékezetét sérteném, ha dicshimnusz zengenék és nem kritikát mondanék Róla. Én, aki a természettudomány mezején immár 25 éve foglalatokodom, különösen érzem, hogy milyen nehéz feladat egy ilyen nagy embert egy csaknem 30 éves távlatból meganalizálni; bár meg vagyok győződve, hogy jellemzésem hiányos leend.

Hölgyeim és Uraim!

Van egy új tudomány, az *alkattan*, mely most még gyermekeipőben tipeg; biológiai alapon keresi az egyén testi jellemző tulajdonságai és az egyén lelki vonatkozásainak összefüggését, s a testi jellegből próbál következtetni az egyén lelki működésére.

Az élő egyén reakcióképességének minőségét az egyén alkata szabja meg. Az egyénben a született tulajdonságok mellett nagy százalékban

van meg a szerzett tulajdonságok tömege, de csaknem lehetetlen a született és szerzett tényezők különválasztása (Verebély).

Egy embert, mint egyedet a testi és lelki tulajdonságok összessége jellemez.

A köztudat ösztönszerűleg már réges régen megtalálta az alkat értékelését a testi-lelki vonatkozásokban.

Egyes jellemző lelki típusokat határozott testi jellegbe ölt, pld. a művésznek lobogó fürtök, álmodozó tekintet, élénk gesztus a jellegző syndromái. Az összekuporgatott pénzén féltékenyen ülő uzsorakamatot számító *zsugori* a köztudatban mint hajlotthátú, sovány, gondozatlan külsejű öreg él. — Az élet egyetlen célját a jó táplálkozásban, a testi gyönyörökben kereső *inyencet* elhízásra hajlamos, középtermetű, széles vállú, tömzsi embernek rajzolja a képzelet. A díjbirkózót hatalmas termet, duzzadó izmok, vad tekintet, rövid vastag nyak jellemez; a *tudósnak* nyílt homloka, pápaszemes kerek arca, zsírpárnával lekerekített csontváza, görnyedt testének fáradt mozdulatai a testi jellege.

Már Aristoteles tudományosan kutatja a testi és lelki tulajdonságok szerves összefüggését. A legújabb irodalomban Kretschmer, Böhle, magyar tudósok közül Verebélyi, kik mindannyian az alkat és a lelki tulajdonságok között keresték az összefüggést s összeállították pld. a cerebrális típus tünetesportját, amit *a tudós alkata* alatt ismertettek, s ami tökéletesen talál Parádi Kálmánra, mintha tisztán róla vették volna az adatokat: szerintök ennek az alkatnak az életeleme a gondolkodás, az analysis; szellemi erői közül a phantazia, ami hiányosan fejlett; a mindennapi élet reálításai nem érdeklik — tudós típus izomrendszere, érrendszere gyengén fejlett, idegrendszere túlzottan érzékeny minden külső behatásra, mozgásai a legkisebb mértékre korlátozottak, megvetik a sportot, mert ez a könyvtől, a gondolataitól elvonja; akarateréje nagy, elhatározása gyors, hirtelen cselekvő, amit sokszor lelkéből megbán, s minden áldozattal javítani óhajt.

Értelmi világa gazdag, szellemi befogadóképessége szinte határtalan, tudásvágyva kielégíthetetlen. Gondolatproblémák foglalkoztatják folyton dolgozó agvát; mindenütt az események lényegét keresi. A száraz tények nem elégitik ki, azok okát keresi. Az elméletek, rendszerek, elvont fogalmak saját gondolatvilágát termékenyítik meg.

Érzelmi téren nyomott, elégedetlen, örökké lelki küzdelmekben vergődik, belső egyéni életében folytonosan önmagát elemző, lelki egyensúlyra ingatao lévén, végletek közt mozog, most kétségbeesik, a másik részben a sikertől ujjong.

Izgékony, túlérzékeny, bosszúságát önmagában rejti s azon sokáig főpreng.

Minden erősebb érzelmi hullám sokáig rezeg lelkében, amit külsőleg palástól, de sokszor egész kis dolgok heves kitörésre késztetik.

Életfelfogása határozottan pesszimista, atheismus felé hajló. A csalódások keserű visszavonulásra késztetik, tépelődésekkel kinozza magát.

Fellépése tiszteletet parancsoló, másokat kis lelkiértékért túlzottan sokra becsül.

Hivatali életben becsületes, túlérzékeny, a munkával pihenteti lelkét.

A társaságot nem szereti, de ha hangulata szerinti pajzán jókedvű s ilyenkor szelleme szípkázik.

Felületes ismeretségnél gögös benyomást kelt, közelebről megismerve szerény, lelkiismeretes, kötelességtudó, önfeláldozó. Mint polgár kerüli a politikát, de ha belekeveredik, forradalmár, mert a világtól távol állva, bizonyos szemszögből vizsgálva a dolgokat, a szociális berendezésnek csak a hibáit látja.

A művészetben a romantícizmusnak a hive, aki hangulatok, lelki elemzések s bölceleti tünődésekben éli ki magát.

Parádi Kálmán alkataból folyó, hogy kiszabadította folyton gondolkodó lánglelkét a katolikus szerzetes rendek szabályai által a természet törvényei ellen emelt korlátok közül s számolva mindennel többrebecsülte egyéni szabadságát, mint a kényelmes és gondtalan paptanári állást; kilépett a rendből, kilép az akkor oly sok téren előnyt biztosító római katolikus vallás kötelékéből s 1871-ben harminc éves korában reformátussá lesz.

Még ez évben meghívja a neves tudóst a ref. koll. előjárósága a Kócsi Károly halálával megüresedett természettudományi tanszékre, melyet fáradságot nem ismerő, termékenyítő buzgalommal és kiváló sikerrel töltött be 35 éven át.

Mint tanár nem győzte eleget hangsúlyozni, hogy nem az ifjúság van a tanárért, hanem épen megfordítva, s ha valamelyik tanár feltűnően buktat s az ifjúságtól gyűlölt, ott a tanárban keresendő a hiba s nem az ifjúságban. A tanár sikerének a nyitja a szeretet. Ha szereti a tanár a tárgyát s szereti az ifjúságot, a tanuló részéről dokumentálódik a viszontszeretet az érdeklődésben, a feltétlen ragaszkodásban s a tansikerben.

A tanításban, amint ő maga írja, a tanítványban az ítélőképességet kell kitermelni és tökéletesíteni. Ezt el is érte!

Magvarázataiban páratlan mester volt. Nem terhelte az ifjúságot száraz adatok monoton felemlítésével, hanem közvetlenül, legtöbbször szemléltetve a tanítványok összességével, mint eggyel, foglalkozott. Csodálatos adománya volt az Istennek, hogy mindent érdekessé tudott tenni művészi meglátásaival, meglepő hasonlataival, methaphorákkal.

A vizsgákon nem azt kutatta, hogy a tanuló miben gyenge, mit nem tud, hanem mit tud s a tudást elismerte, azért lelkesedett s lelkesített is. Ebben rejlik az oka annak, hogy tanítványai versenyeztek a tudásban s különleges tisztelő szeretettel vették körül.

Legboldogabbnak akkor látták tanítványai, amikor kiránduláson az élő anvagon mutatta be a természet örök szépségeit és örök törvényeit. Megihlette őt a virágok színe, illata, formája; csodálattal beszél a növény és állatvilág kimeríthetetlen változatosságáról; „mindenben megtalálja a természet örök erejének a megnyilatkozását, mely kristályokba önti az ásványokat, mozgásba hozza a tengerek vizét, megrázza a föld kemény dermedt kérgét, s villámokkal hasítja a levegőt“. Átszellemülve magyarázza a tanítványoknak, hogy a termé-

szet az anyag elrendezésében, az erők csoportosításában azonos eszközöket használ kicsinyben és nagyban egyaránt. Az atomok összetevésében is ugyanaz az elv érvényesül, mint a csillagok milliárdjainak tejúttá való összefüzésében.

Tanítványai közül sokan léptek az ő áldásos hatása alatt természettudományi pályára, kik mindannyian dicsőséget hoztak a mesterre.

De nemcsak tanári kötelezettségének tett eleget, hanem mint a tudománynak felkent apostola tapasztalatait, kísérleti eredményeit tudományos folyóiratokban publikálta. „Sejtenbelüli emésztés“ c. dolgozata a maga nemében úttörő; „symbiosis a növények és állatok közt“ a természettudományi éles megfigyelés örökbecsű emléke.

Szövet és fejlődéstani adatok a tömlőbelü örvényférgék köréből — a mikroszkopiai kutatás csodálatos eredményei.

Mindenre kiterjedt a figyelme, most foglalkozik tudományosan a burgonyabetegségekkel, majd a kormány megbízásából a philloxéa-kutatásokban vesz részt s az ő szava volt döntőértékű, amikor ajánlatára kiirtották a megfertőzött szőlőtökéket s Amerikából importált alanyokat ültettek a régiék helyébe. (Balogh Károly).

Az Erdélyi Múzeum Egylet népszerű előadássorozatában, mint legkedveltebb előadóról tesz említést az írott szó. A természet alkotásait oly elevenességgel, oly színesen, olyan megkapóan vázolta, s gazdag, magagyűjtött múzeumi anyagával illusztrálta, hogy előadói termesóhasem tudta mind befogadni az érdeklődőket.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy egy ilyen isteni szikrával elindított természetbuvártól az adminisztrációs iskolaiügy tudományos tevékenységének bizonyos százalékát elrabolta. Kár, hogy azt a tanítótehetséget, azt az átfogó meglátást, amiről eredeti értekezései tanúskodnak, a szorosabb pályáján nem emelte a sors a legnagyobb fokra. Hiszem, hogy csak azért nem lett professor universitatis, mert vallást változtatott s az erősektől, a hatalmasaktól az akkor sokkal gyengébbekhez szegődött.

Ha kifáradt a természet megfogható csodáinak az analizálásában, az emberi lelket tette tanulmánya tárgyává. Philozophiai művein meglátázzik, hogy tudását nem tankönyvekből, hanem eredeti forrásokból merítette.

„Phiziológiai lélektan“ c. művén kiérzik, hogy az orvostudományokat is tanulta.

„Az átöröklés meg alkalmazkodás lélektana“ — eredeti csapásokon sarjadt biophilozophiai munka.

Philozophiai műveit jellemzi a megtisztult bölesesség, az átkaroló tudás, a pedanteria = az erkölcsi élet lelkiismerete. A fogalmak tisztázásában törvényszerűségek megállapításában mester volt.

Paedagógiai munkáival, számszerint 47, a régi tanrendszer hiányait igyekszik a kálvinista tradíciók tiszteletbentartásával az új kor igényeinek megfelelően átalakítani. Az ő agitálására tanítják ma a középiskolákban az egészségtant — orvosok. Javaslatáiban féltő gondal örzi mindig a református iskolák autonómiáját a kormánnyal

szemben. Sürgeti egyetemeinken a protestáns hittudományi kar föllállítását.

Parádi Kálmánt, mint kritikust jellemzi a bölcс mérséklet, páratlan tárgyilagosság; tankönyvek bírálatánál dícsérte az áttekinthetőséget, a világos stílust, lelkesedett az illusztrációkért, melyek szerinte a tanítás egyik legfontosabb kelléke.

Foyton dolgozott, a munka volt a pihenése, a munka a szórakozása.

A sokoldalú szüntelen tevékenység fölégette nemes erejét; s midőn tanári működésének 35-ik évét betöltötte a test már nem bírta lelkének elevenségét. „Mély fájdalom fogja el szívemet — amint írja az előljáróságához intézett beadványában — hogy most, midőn hanyatló erőmet számbaveszem, annak a kapocsnak, mely engem a folyton továbbtűnő iskolai évek során mind erősebben fűzött az intézethez, a lejáratanévvvel el kell szakadnom, de táplál és erősít az a józan belátás születte meggyőződés, hogy nyugalomba vonulásom magam és szeretett népes családom és virágzó tanintézetünk magasabb érdeke.”

Hölgyeim és Uraim!

Szeretném e forró júniusi éjszakán letépni a kertek haratos virágait, hogy odarakjam Parádi Kálmán s drága élettársa néma sírhantjára, jeléül annak, hogy érdemes volt élni, érdemes volt dolgozni.

De a leszakított virágból egy szép szálat tennék arra a sírhantra is, mely alatt porladozik az az emberpár, kiknek szívük összedobbanásából látott napvilágot Parádi Kálmán.

És most, amikor szerény ünnepi szóm végéhez értem s e díszes serleget: a hála symbolumát ajkamhoz emelem — kérem a Teremtőt adjon nagy anyagi nehézségekkel küzdő iskolának és nemzetünknek sok Parádi Kálmánt.

Úgy legyen!

Erdélyi Tudományos Füzetek.

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület“ kiadása.

1. <i>Rass Károly</i> : Reményik Sándor — — — — —	40.—
2. <i>Párvan Bazil</i> : A dákok Trójában — — — — —	30.—
3. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében —	30.—
4. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : A moldvai magyarság — — — — —	40.—
5. <i>Szokolay Béla</i> : A nagybányai művésztelep — — — — —	40.—
6. <i>Dr. Balogh Ernő</i> : Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben — — — — —	40.—
7. <i>Dr. György Lajos</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája. 1925. év	50.—
8. <i>K. Sebestyén József</i> : A brassai fekete templom Mátyás-kori címerei	40.—
9. <i>Dr. Karácsonyi János</i> : Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	50.—
10. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen —	50.—
11. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése —	40.—
12. <i>Dr. György Lajos</i> : Két dialogus régi magyar irodalmunkban —	60.—
13. <i>K. Sebestyén József</i> : A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere — — — — —	50.—
14. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1926. év	50.—
15. <i>Dr. Gyárfás Elemér</i> : A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	50.—
16. <i>Rónay Elemér</i> : Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye —	50.—
17. <i>Dr. György Lajos</i> : Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban — — — — —	50.—
18. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erd. magyar irodalom bibliografiája 1927. év	60.—
19. <i>K. Sebestyén József</i> : A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — — — — —	60.—
20. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI—XIX. századi kéziratok énekeskönyvei — — — — —	50.—
21. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1928. év, pótlásokkal az 1919—1928. évekről — — — — —	50.—
22. <i>Dr. György Lajos</i> : A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	50.—
23. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — —	50.—
24. <i>Dr. Gál Kelemen</i> : A nemzeti nevelés román fogalmazásban — —	50.—
25. <i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : Kierkegaard személyisége és gondolkozása —	50.—
26. <i>Dr. Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — —	50.—
27. <i>Dr. Csúry Bálint</i> : Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — —	50.—
28. <i>Dr. Biró Vencel</i> : Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében	50.—
29. <i>Dr. Teleki Domokos gróf</i> : A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — — —	50.—
30. <i>Dr. Hofbauer László</i> : A Remény című zsebkönyv története (1839—1841)	50.—
31. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1929. év — — — — —	50.—
32. <i>Dr. Gyalui Farkas</i> : A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán — — — —	50.—
33. <i>Dr. Rajka László</i> : Jókai „Törökvilág Magyarországon“ c. regénye	50.—
34. <i>Dr. Temesváry János</i> : Hét erdélyi püspök végrendelete — — — —	50.—
35. <i>Dr. Biró Vencel</i> : A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — — — —	50.—
36. <i>Szabó T. Attila</i> : Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe — — — —	50.—
37. <i>Dr. Kántor Lajos</i> : Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében — — — — —	50.—
38. <i>Dr. Ferenczi Miklós</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1930. év — — — — —	50.—
39. <i>Dr. Balogh Arthur</i> : A székely vallási és iskolai önkormányzat —	50.—
40. <i>Dr. György Lajos</i> : Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	80.—
41. <i>Dr. Dömötör Sándor</i> : A cigányok temploma — — — — —	50.—

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában, Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop (volt Brassai-u.) 5.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(MUSÉE DE TRANSYLVANIE)

Tome XXXVI.

1931.

Nouvelle série II. n. 10—12

Redacteur: **LOUIS GYÖRGY**. Éditeur: Société du Musée de
Transylvanie. Rédaction: Cluj, Str. Universităţii 10. Roumanie.

Alexandre Tavaszy: Les bases philosophiques de la sociologie.

Arthur Balogh: L'autonomie religieuse et scolaire des Szeckler.

Louis György: Eulenspiegel dans la littérature hongroise.

Alexandre Dömötör: L'église des Tziganes.

PETITES COMMUNICATIONS. *Florio Banfi*: Une nouvelle italienne sur le roi Jean Zápolya. — *Jean Józsa*: La tentative des Piaristes de se domicilier à Bucarest et Constantin Mavrocordat.

RECUEIL DE DONNÉES. *Paul Erdélyi*: Quelques données sur la vie de Zajzoni Rab István.

REVUE DES LIVRES ET DES REVUES. — LES COMMUNICATIONS DE LA SECTION DES SCIENCES NATURELLES DE LA SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE TRANSYLVANIE. *Ernest Balogh*: Fonçage à Kolozsvár. — *Jean Bányai*: Le puits de pétrole brûlant de Moreni. — **LES COMMUNICATIONS DE LA SECTION DES SCIENCES MÉDICALES DE LA SOCIÉTÉ DU MUSÉE DE TRANSYLVANIE.** *Ladislav Koleszár*: Coloman Parádi, au point de vue de sa structure d'âme.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(SIEBENBÜRGISCHES MUSEUM)

XXXVI. Band.

1931.

Neue Folge II. No. 10—12.

Redigiert von **LUDWIG GYÖRGY**. Herausgegeben vom Siebenbürger
Museum-Verein. Redaktion: Cluj, Str. Universităţii 10. Rumänien.

Alexander Tavaszy: Die philosophischen Grundlagen der Soziologie.

Arthur Balogh: Die Religions- und Schulautonomie der Szeckler.

Ludwig György: Eulenspiegel in der ungarischen Literatur.

Alexander Dömötör: Die Kirche der Zigeuner.

KLEINERE MITTEILUNGEN. *Florio Banfi*: Eine italienische Novelle über den König Johann Zápolya. — *Johann Józsa*: Der Versuch der Piaristen um eine Niederlassung in Bukarest und Konstantin Mavrocordat.

DATENSAMMLUNG. *Paul Erdélyi*: Einige Daten zum Leben des Zajzoni Rab István.

BÜCHER- UND ZEITSCHRIFTEN RUNDSCHAU. — MITTEILUNGEN DER NATURWISSENSCHAFTLICHEN ABTEILUNG DES SIEBENBÜRGER MUSEUM-VEREINS. *Ernst Balogh*: Tiefbohren in Klausenburg. — *Johann Bányai*: Der brennende Petroleumbrunnen in Moreni. **MITTEILUNGEN DER MEDIZINISCHEN ABTEILUNG DES SIEBENBÜRGER MUSEUM-VEREINS.** *Ladislav Koleszár*: Koloman Parádi in der Beleuchtung seines seelischen Aufbaues.